

Halfdan W. Friehow

**DEN EDLE HENSIKT
– HELLIGER DEN MIDLENE?**

En utredning om statens innkjøpsordninger for litteratur

26

© Norsk kulturråd 2001

Rapport nr 26
ISBN 82-7081-100-9
ISSN 8006-5802

Norsk kulturråd
Grev Wedels plass 1
0151 Oslo
Telefon 22 47 83 30
Faks 22 33 40 42
E-post kultur@kulturrad.dep.no
www.kulturrad.no

Opplag: 1000
Design: Månelyst
Sats og trykk: Print House as

Norsk kulturråds rapportserie omfatter skrifter som kan ha forsknings- og utredningsmessig interesse for Norsk kulturråd, for deler av norsk kultur- og samfunnsliv, og for forskere og utredere på kulturfeltet. Kulturrådet utgir i tillegg en notatserie med mer foreløpig og begrenset siktemål.

Rapportserien redigeres av Norsk kulturråds utredningsenhet og utgis av Norsk kulturråd. De vurderinger og konklusjoner som kommer til uttrykk i rapportene, står for den enkelte forfatters regning - og avspeiler ikke nødvendigvis Kulturrådets oppfatninger.

INNHold

FORORD	5
1 HVORFOR & HVORDAN	10
Bakgrunn	10
Intensjon	16
Struktur & endringer	21
Vurdering og nulling	23
Royaltyrefusjon	27
Innkjøp	27
Barne- og ungdomsbøker	29
Oversatt skjønnlitteratur	30
Utsendelse	30
Alternativer	31
2 TALLENES TALE	33
Titlene	33
Ny norsk skjønnlitteratur	36
Barne- og ungdomslitteratur	42
Oversatt skjønnlitteratur	47
Fagbøker for barn og ungdom	48
Kostnadene	50
Ny norsk skjønnlitteratur	54
Barne og ungdomslitteratur	56
Oversatt skjønnlitteratur	58
Fagbøker for barn og ungdom	59
Kostnadsfordeling	60
Bokprisene	64
Forfatterne	66
Ny norsk skjønnlitteratur	66
Barne- og ungdomslitteratur	68
Bibliotekene	70
Fordeling	70
Utlån	74
Bibliotekarene	75
Bokklubbene	77
1995–1999	78
Titlene	78
Kostnadene	88
En innkjøpsbok	93
3 SPØRSMÅL & SVAR	99
Holdninger	101
Virkning	106
Fordeler	111

Svakheter	112
Eventuelle forbedringer	115
Vurderings- og ankevilkår	119
Den større sammenhengen	123
4 KONTEKST & INNFLYTELSE	127
Faste og frie bokpriser	128
Bransjeavtalen	132
E-boken	133
Makt og myndighet	135
5 IDEER & ALTERNATIVER	138
Utelukkelse	140
Sakprosa	143
Bibliotekene	144
Utvidet voksenordning	145
Partipolitiske synspunkter	145
6 OPPSUMMERING & ANBEFALINGER	149
Fakturering	152
Genre	15
Litteratur	158
Tabeller	160
Diagrammer	161
Utredninger fra Norsk kulturråd	162

FORORD

I løpet av de 35 årene som er gått siden innkjøpsordningen for ny norsk skjønnlitteratur ble opprettet i 1965, har staten brukt 988 853 000 kroner – en snau milliard – på å kjøpe og donere bøker til norske folke- og skolebibliotek. I 2000-kroner tilsvarer det i overkant av halvannen milliard. For denne summen er godt og vel 10 000 titler, skrevet av godt og vel 2000 forfattere og utgitt av drøyt 200 ulike forlag, blitt spredt rundt om i landet til et tusentalls biblioteker, i et antall på drøyt 10,6 millioner eksemplarer. Det finnes ingen presis oversikt over hvor mange av disse enkeltbøkene som er blitt utlånt til publikum, eller hvor hyppig. Men et konservativt estimat tilsier at dette "Riksbiblioteket", for å si det med tidligere leder av Norsk kulturråd, Jon Bing, har hatt 12–15 millioner utlån i løpet av perioden.

Hva skal man mene om en slik ordning?

Svaret avhenger av hvem som ser, og hva man ser på. En økonom vil spørre om det er verdt pengene, og umiddelbart finne grunn til å tvile. Sekstenhundre millioner kroner er mange penger, sær-

lig når de investeres uten synlig utsikt til forrentning i noe så uhandgripelig som litteratur. Riktignok bidrar staten på denne måten til drift og sysselsetting i hele bokbransjen (som i år vil ha en brutto omsetning på ca. fem milliarder), men avkastningen i form av skatter og avgifter tilbake til den samme staten blir mer enn nullet ut av momsfrirket på bøker som bransjen har nytt godt av siden 1967.

På den annen side er det i grunnen snakk om småpenger. Den milliard som staten har brukt på innkjøpsordningene i løpet av 35 år, tilsvarer med dagens oljepris (april 2001), to døgns ren skatteinntekt fra bare oljeutvinning i Nordsjøen. Med den slags inntekter burde Norge ha råd til å sørge for opprettholdelse av en egen skjønnlitteratur og et eget skriftspråk. I 2001 koster innkjøpsordningene like mye som staten tjener på tre timers oljeproduksjon – stort billigere går det relativt sett knapt an å finansiere en ansvarlig litteraturpolitikk.

Ansvarlig? Er det ansvarlig politikk å fylle hyllene i landets folkebiblioteker med bøker som praktisk talt ingen vil lese? Skal staten først holde seg med et litteraturbudsjett, måtte det være smartere samfunnsøkonomi å fordele midlene direkte til støtteverdige forfattere, forlag, bokhandler, biblioteker... enn å bruke pengene på innkjøp av bøker som ikke har noe påviselig marked å snakke om.

Men det er nettopp det som er poenget! Skulle markedet alene få råde, ville vi ikke hatt en bred og allsidig norsk skjønnlitteratur. Markedet for seriøs skjønnlitteratur er rett og slett for lite, et forfatterskap må ofte utvikles gjennom mange år før det når ut til mange lesere...

Og slik kunne vi holde på. Statens innkjøpsordninger for litteratur er – og har alltid vært – omstridte, blant annet fordi det ikke er mulig å ”måle” verdien av dem på en måte som alle kan enes om. Fra statens side må det imidlertid være et avgjørende poeng at de midler som er stilt til rådighet, utnyttes best mulig til fordel

for ordningenes primære objekt, som er selve litteraturen. I den foreliggende utredningen er det derfor lagt vekt på å vurdere innkjøpsordningene fra en offentlig, eller allmenn synsvinkel, som interesserer seg for ordningenes bidrag til utvikling av kvaliteten i hele det litterære landskapet, og ikke først og fremst for den ene eller den andre aktørens isolerte behov.

Utredningens tittel, *Den edle hensikt – helliger den midlene?*, antyder at det under arbeidet har vært fokusert på to hovedaspekter ved innkjøpsordningene, intensjon og økonomi: Hva og hvem er ordningene til for, og er de midler som har vært stilt til rådighet i løpet av ordningenes levetid, blitt utnyttet til beste for den ideelle hensikten med dem?

I tråd med denne overordnede innfallsvinkelen har det metodiske arbeidet vært konsentrert om innsamling av mest mulig faktisk kunnskap. I stor grad har dette skjedd gjennom nitid ettersporing av et korrekt tallmateriale både når det gjelder titler og kostnader. I tillegg har det vært gjennomført en kvalitativ spørreundersøkelse med 35 representanter for brukerne av ordningene, med sikte på å få frem mest mulig nyanserte synspunkter på hvordan ordningene oppfattes i de berørte miljøene. Ambisjonen er at tallmaterialet og intervjuene, sammen med en gjennomgang av den historiske utviklingen, skal danne et presist bilde av hvordan ordningene har virket og eventuelt ikke virket, og gi grunnlag for å vurdere mulige endringer eller justeringer. Alt grunnlagsmateriale vil bli oppbevart av Kulturrådet for eventuell etterprøving.

Utredningens mandat ble av Norsk kulturråd formulert slik:

Prosjektets formål er å *utrede* og eventuelt *vurdere*

a) utviklingen av innkjøpsordningene i tidsrommet 1985–2000 og den betydning de har hatt for litteraturen selv, for ordningenes parter (forfattere, forlag, bibliotek/publikum, Norsk kulturråd) og eventuelt andre i bokbransjen/den lit-

terære institusjonen. Prosjektet bør også se utviklingen i sammenheng med resultater og synspunkter fra den forrige evalueringen i 1984.

b) hvordan innkjøpsordningene fungerer som system for å støtte ny norsk skjønnlitteratur, og i hvilken grad målsettingene blir oppfylt i praksis.

c) problematiske sider ved ordningene, herunder også økonomien.

Der det er rimelig og naturlig, skal innkjøpsordningene ses i sammenheng med utviklingen av bokbransjen.

Utrederen kan eventuelt også komme med forslag til forandringer av ordningene der han finner at det er nødvendig eller mener at de kan forbedres/legges om.

Erfaringene som er gjort i forbindelse med denne utredningen, har vært mange og lærerike, ikke minst når det gjelder innsikt i hvor sårbar ordningenes økologi er for retoriske og ofte kunnskapsløse angrep, men også når det gjelder de enkelte aktørers frykt for at eventuelle forslag til endringer vil ramme dem. Det synes i det hele tatt å herske en stor grad av nervøsitet i den berørte bokbransjen for at man risikerer å "miste" et vesentlig gode, som man etter 35 år er kommet til å betrakte som en integrert del av de institusjonelle rammevilkårene. Likevel er utrederen i all hovedsak blitt møtt med åpenhet og velvilje i de fleste miljøer, og vil herved få takke alle som har gitt av sin tid, sine kunnskaper og sine erfaringer. Det gjelder i særlig grad Mari Finess, som i en årrekke har forvaltet driften av ordningene i Kulturrådet, samt Anton Fjeldstad, Ane Aamodt og Svein Bjørkås, alle i Kulturrådet. Det skal likevel presiseres at all fortolkning av det fremlagte materialet er utrederens ansvar alene.

De fire innkjøpsordningene for litteratur er på mange måter selve navet i organiseringen og reguleringen av dagens norske bokbransje, blant annet fordi de over såpass lang tid har vært en premisseleverandør for hvilke rammer bokbransjen har kunnet utfolde seg

innenfor. En lang, mangesidig og i stor grad ukjent historie er her forsøksvis sammenfattet i ord og tall – den historiske bakgrunnen, numeriske fakta og kvalitative synspunkter, samt utrederens anbefalinger.

Halfdan W. Freihow
Karmøy, september 2001

HVORFOR & HVORDAN

Bakgrunn

I tiltredelsesintervjuet ”Dette vil jeg” med VG i oktober 1996, ble Thorbjørn Jagland stilt følgende spørsmål:

”Hva med innkjøpsordningen for litteratur – fører ikke den til at vi får altfor mange bøker som altfor få leser?”

Journalistens måte å stille spørsmålet på er nesten klassisk i sin grovkornete mistenkeliggjøring og implisitte, men helt referanseløse anklage. Den ferske statsministerens svar, som ble avgitt etter 31 års erfaring med denne særnorske formen for statlig litteraturstøtte, er på sin side typisk for den generelle politiske konsensus som hersker – og lenge har hersket – i Norge om innkjøpsordningenes berettigelse og velsignelse. Samtidig er også den påtroppende regjeringssjefens måte å formulere svaret på, preget av grove forenklinger og en nesten besvergende entusiasme:

”Jeg ser innkjøpsordningen som selve bærebjelken i norsk kultur-

liv. Uten den hadde mange forfattere rett og slett ikke hatt lønn. Da hadde vi vært et mye fattigere samfunn.”

Når journalisten innvender at: ”Vi hadde jo Ibsen og Bjørnson uten støtte ...”, er Jagland fremdeles kontant i sin respons:

”Jo, men da hadde vi også bare dem. I dag har vi et mangfold. Roy Jacobsen er ikke avhengig av offentlig støtte, men støtteordningen gjør at det stadig kan dukke opp nye store forfattere.”¹

Jaglands begeistrede forsvar for innkjøpsordningen er imidlertid ikke bare representativt for dagens prinsipielle holdning i praktisk talt hele det politiske Norge. Det lyder også som et ekko av de tanker og holdninger som preget ordningens fedre på slutten av 50-tallet og begynnelsen av 60-tallet – ikke minst i de dominerende Ap-kretsene som drev frem landets nye kultur- og litteraturpolitikk. Et typisk uttrykk for overbevisningen om at bare et sterkt statlig engasjement kunne tjene litteraturen, finner vi i rapporten *Litteraturen, forleggerne og samfunnet*, som ble utarbeidet av Torolf Elster, Hans Heiberg og Helge Sivertsen i kjølvannet av en AOF-konferanse i 1959:

Verdifull litteratur trenger i våre dager et særlig vern fra samfunnets side. Å la litteraturens kår helt ut være avhengig av tilbud og etterspørsel på varemarkedet betyr å åpne slusene for et alminnelig kulturelt forfall (...)

Det kan *ikke* være forlagenes sak å garantere forfatterne såpass gode økonomiske kår at de kan nå en full utfoldelse av sitt talent. Forlagenes forpliktelse er å ta sjansen på å *utgi* verdifulle bøker, som kanskje vil bringe tap, og gjøre alt for at de kan hevde seg på markedet.

Det vil si at det må bli *samfunnets* sak å sørge for at litteraturen får de best mulige arbeidsvilkår. Dette er ikke en tankegang som ellers er uvant. Vi har alltid visst at det var en innlysende plikt for samfunnet å hjelpe fram vitenskapen og støtte det alminnelige folkeopplysningsarbeid. Litteraturen står i ganske den samme stilling.²

Bakgrunnen for det topptunge møtet som ble arrangert av Arbeidernes opplysningsforbund øverst i Folketeaterbygningen i februar 1959, var en sterk bekymring for vilkårene og fremtidsutsikte-

1 *Verdens Gang*, 27. oktober 1996.

2 Arbeidernes opplysningsforbund: *Arbeiderbevegelsen og litteraturen*, Referat fra rundebordskonferanse 12. februar 1959 og idéutkast fra fem arbeidsgrupper, Kontakt, 1959, s. 27-28.

ne for den norske skjønnlitteraturen. Etter en nesten eventyrlig vekst i de aller første etterkrigsårene, hadde titteltallet for ny litteratur falt dramatisk. I sin rapport om innkjøpsordningen fra 1996, *Lesestoff eller hyllefyll*, antyder Cecilie Naper at den veldige oppblomstringen i 1945 og 1946 trolig kan tilskrives et nasjonalt behov for å "skrive av seg" krigsopplevelsene etter fem års tung sensur, og da dette akutte behovet var blitt tilfredsstilt, vendte både publikum og forleggere oppmerksomheten mot den mer kommersielle, utenlandske litteraturen.³ 10–15 år senere ble nettopp den oversatte litteraturen av mange oppfattet som en direkte trussel mot den norske, bl.a. av Hans Heiberg, mangeårig formann i Den norske Forfatterforening:

Forleggerne kan i en ganske annen utstrekning enn for en generasjon siden importere bestsellere som har stått sin prøve over hele verden, og som farefritt kan utgis i store opplag, og derfor til en pris som blir betydelig lavere enn prisen på en norsk roman i normalopplag.⁴

For den norske skjønnlitteraturen var utgivelsestallene i 50- og de tidlige 60-årene betydelig lavere enn i førkrigsårene. Tilstanden ble oppfattet som kritisk, og noe måtte gjøres.

Tabell 1: Nye norske skjønnlitterære utgivelser før 1965 *

1913	1938	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1963	1964
111	136	119	112	99	100	95	94	83	92	75	93	86	82

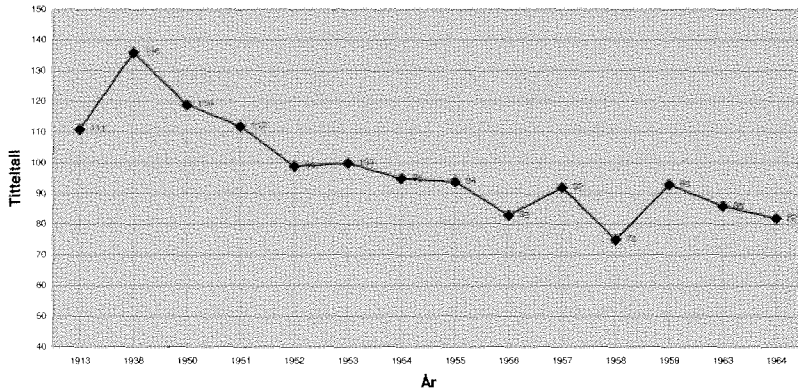
* Tallene omfatter prosa, lyrikk og skuespill. Det knytter seg en viss usikkerhet til tallene på grunn av uensartede genredifinisjoner, men tendensen er klar, særlig for prosaens vedkommende. Tall fra de første etterkrigsårene inkluderer alle typer skjønnlitteratur, også barnebøker og pocketutgaver, og er således ikke sammenliknbare. I 1945 ble det utgitt 496 nye titler, i 1946 hele 569.⁵

3 Cecilie Naper: *Lesestoff eller hyllefyll? Innkjøpsordningen for ny norsk skjønnlitteratur*, Statens bibliotektilsyn/Norsk kulturråd 1996, s. 15.

4 Arbeidernes opplysningsforbund, op. cit. s. 6.

5 Kilder: Øyvind Danielsen: *Staten i den litterære republikk*, LITINORs/KULTs skriftserie nr. 35, Norsk forskningsråd 1995, etter Tønnes Andenæs: *Utredning om norsk bokproduksjon og distribusjon* 1964, og Sverre Tusvik: "Innkjøpsordninga – funksjon og verknader", Norsk litterær årbok 1973.

Diagram 1: Nye norske skjønnlitterære utgivelser før 1965

En av dem som målbar kriseforståelsen best og med størst retorisk tyngde, var Cappelens legendariske sjef Henrik Groth, som riktignok ikke tilhørte Ap-bastionen, men som til gjengjeld visste å sette ting på spissen:

...hvis vi ikke får noen til å forstå at vårt land trenger bevisste tiltak for å kompensere vår handicap [det norske språksamfunns litenhet], sakker vi for hvert år akterut og blir et underutviklet område, en ikke drivverdig kulturenhet.⁶

Groth hadde som i så mange andre sammenhenger sitt eget forslag til hva som måtte gjøres. Fra sin posisjon i Forleggerforeningen arbeidet han for at løsningen måtte knyttes til den daværende omsetningsavgiften (oms):

I regjeringsplanet må vår politikk være: enten å få de stjålne 12 millioner i omsetningsavgift tilbake til lesningen, gjerne i form av en minimumssikring for opplagene av verdifulle bøker. Eller ved å oppheve omsetningsavgiften og la publikum få kjøpe bøker billigere, slik de stadig kjøper ukeblad. (...) det er tvingende nødvendig at den hårdt truede litteraturen her i landet får tilbake de pengene staten tar inn i omsetningsavgift.⁷

6 Arbeidernes opplysningsforbund, op. cit. s. 3.

7 Arbeidernes opplysningsforbund, op. cit. s. 5, 19.

Groth og de andre forleggerne så for seg et statlig engasjement som først og fremst skulle komme forlagene til gode ved at den "stjålne" oms-avgiften enten ble pløyd tilbake til utgiverne i form av ulike subsidier, eller ved at den kort og godt ble fjernet slik at forlagsdriften kunne få romsligere økonomiske betingelser. Også Forfatterforeningen under ledelse av Hans Heiberg var mest opp-tatt av å bruke omsetningsavgiften som virkemiddel, men ønsket også å avgiftsbelegge ukepressen slik at en del av disse inntektene kunne overføres skjønnlitteraturen.

Denne viljen til å ta i bruk skattepolitiske virkemidler for å bistå litteraturen møtte imidlertid politisk motstand, ikke minst fra daværende statssekretær og senere kirke- og undervisningsminister Helge Sivertsen, som var en varm tilhenger av statlig støtte til litteraturen, men som avviste oms-utspillet: "Krav om serordning når det gjeld skatten er tvilsame anten dei kjem frå bokfolk eller frå vanlege pressgrupper."⁸

I stedet valgte Sivertsen å forfølge en tanke som Deichmann-sjefen, "den røde bibliotekar" Henrik Hjartøy, hadde lansert på det berømte AOF-møtet i 1959:

... vi har 1100 folkeboksamlinger, og det ville bety mye om de kjøpte bøkene. Boksamlingene måtte da få et statstilskudd som svarte til en rimelig del av den omsetningsavgift som boksalget gir. Resten burde fordeles til stipendier og som bidrag til utgivelse av verdifulle publikasjoner som ellers aldri kunne bli trykt.⁹

Hjartøys idé om statlig innkjøp av all ny norsk skjønnlitteratur til landets biblioteker ble videreført av lederen for Universitetsforlaget, Tønnes Andenæs, i en utredning på oppdrag fra Kirke- og undervisningsdepartementet (*Utredning om norsk bokproduksjon og distribusjon*, 1964). Tanken fikk sin offisielle utforming i Stortingsproposisjon nr. 1 (1964–65) om opprettelsen av Norsk kulturfond, fremlagt for Stortinget av Helge Sivertsen i oktober 1964.

8 Ibid s. 17.

9 Ibid s. 14.

Der heter det bl.a.:

I en spesiell særstilling står litteraturen på grunn av den krise utgivelse og omsetning av norsk skjønnlitteratur synes å være inne i (...) Opprettholdelse av en norsk originallitteratur [er] en av de viktigste forutsetninger for at norsk kultur skal kunne overleve (...) Forlagene bør økonomisk kunne få utgivelsen av norske bøker til å balansere, ellers vil de tape interessen for denne grein av forlagsarbeidet. Ved at staten som hovedregel kjøper ett presentasjonseksemplar av all norsk skjønnlitteratur til alle norske folkebibliotek, vil forlagene få en økt trygghet, noe som høyst sannsynlig vil være en stimulans for deres aktivitet når det gjelder norsk litteratur. Disse innkjøp må ikke begrense bibliotekenes muligheter for vanlige innkjøp for de kommunale og statlige tilskott.¹⁰

Striden om omsetningsavgiften fortsatte imidlertid, og endte paradoksalt i 1967, to år etter opprettelsen av Norsk kulturfond og det første prøveåret med innkjøpsordningen. Ved stortingsvalget i 1965 fikk Norge en borgerlig regjering, og det politiske spillet førte til oms-fritak. Slik beskriver Johs. Aanderaa, som senere ble ekspedisjonssjef i Kirke- og undervisningsdepartementet, det som skjedde:

I Stortinget var det stort sett tilslutning til å opprette Kulturfondet, men strid om finansieringa. I opposisjon batt dei borgarlege partia seg til å finansiere fondet heilt ut over statsbudsjettet, og samtidig til å oppheve omsetningsavgifta på bøker. Dette er ein klassisk situasjon i politikken. Skal ein oppnå ei kostbar reform, skal ein satse på opposisjonspartia på eit tidspunkt da der er god sjanse for at dei kjem til å ta over regjeringmakta. Parti med regjeringsmakt føler eit større ansvar for å seie nei til summen av gode forslag.

Taktikken lykkast denne gongen. Etter valet i 1965 fekk vi ei borgarleg regjering som ikkje stod fritt i saka, og frå 1966 vart bøker avgiftsfrie.¹¹

Ni år etter det historiske AOF-møtet hadde altså norsk bokbransje fått i pose og sekk – en statlig finansiert innkjøpsordning og et oms-fritak på bøker. Inkluderer man de øvrige litteraturpolitiske støtteordninger som ble innført i denne perioden (bl.a. bransjeavtalen med dispensasjon fra prisloven og omleggingen av den gam-

10 St. prp. nr. 1, Tillegg nr. 1 (1964–65) om Norsk kulturfond.

11 Bøker ble fritatt for omsetningsavgift i 1967, ikke i '66. Kilde: Johs. Aanderaa i foredrag på konferansen "Den litterære institusjon i Noreg etter 1945" i september 1990, sitert etter Øyvind Danielsen, op. cit.

le ordningen med diktergasjer/kunstnerlønn til treårige arbeidsstipend, i henholdsvis 1962 og -63), kan man si at norsk litteratur herved var blitt et utpreget offentlig ansvar og anliggende. Samtidig ble utformingen av både målsetninger og virkemidler gjort i nært samarbeid med bransjens to mektigste aktører, forlegger- og forfatterorganisasjonene (selv om Forleggerforeningen med Henrik Groth i spissen i utgangspunktet var motstandere av en innkjøpsordning, og først endret syn i 1968, da Arthur Holmesland var blitt formann. Forfatterforeningen under Hans Heiberg var derimot en ivrig pådriver fra starten av).

Den politiske viljen til å opprettholde et sterkt statlig engasjement for litteraturen har med få unntak vedvart frem til i dag, selv om forholdet til bransjeaktørene er blitt noe mindre symbiotisk.

Intensjon

Striden om hvilken prinsipiell form man skulle gi en statlig litteraturstøtte, viste hvor vanskelig det var å forene de ulike bransjeaktørenes interesser. Forleggerne, forfatterne og bibliotekarene argumenterte alle for verdien og nødvendigheten av et statlig litteraturengasjement, men hadde av gode grunner forslag til modeller som først og fremst var tilpasset deres egne behov. Det ville derfor ikke ha vært unaturlig om statsråd Helge Sivertsen og hans ekspedisjonssjef Leif Wilhelmsen (som utarbeidet tanken om et kulturfond og et kulturråd, og som siden ble den første lederen i Kulturrådet) hadde valgt å satse på et knippe med selektive støtteordninger rettet inn mot de erklærte behovene til henholdsvis forlag og forfattere. Tvert imot – det ville snarere ha vært i tråd med den offentlige forvaltningens tradisjonsrike tendens til maktutøvelse gjennom detaljstyring i et klassisk ”skylappsbyråkrati”, der det ene forvaltningsorganet ikke vet og ikke har noe med hva det andre gjør.

Men i Henrik Hjørtøys idé om et statlig innkjøp av nye bøker lå også kimen til en sjelden form for kulturpolitisk helhetstenkning (nesten 15 år før den første kulturmelding!), som først og fremst hadde selve *litteraturens* beste som siktemål, og som betraktet til-

fredsstillelsen av de respektive aktørenes behov som midler til å tjene litteraturen og det norske språk snarere enn som støtteverdige formål i seg selv. Eller sagt på en annen måte: Utformingen av prinsippet om en innkjøpsordning var styrt av en vilje til å gi den norske litteraturen bedre vilkår, og bransjeaktørene ble bare tilgodesett i den grad – og på den måte – innfrielse av deres ønsker kunne tjene det overordnede mål.

Forvaltningsmessig må innkjøpsordningene sies å ha vært en genial idé fordi de med ett enkelt grep satte en hel bransje i stand til å løse sine høyst forskjellige utfordringer og problemer, i den erklærte hensikt å slå et slag for samfunnskollektivet, for nasjonalspråket og for kunsten. Det unike ved ordningene var at de med radikal virkning bedret vilkårene for hele bokbransjen, på tvers av aktørenes ofte motsetningsfylte interesser og til beste for nasjonallitteraturens kvalitet, utbredelse og tilgjengelighet.

Et uttrykk for dette finner vi bl.a. i en utredning om innkjøpsordningen fra 1984:

Det er ikkje rimeleg å sjå innkjøpsordninga først og fremst som ei *særstøtte* til forlaga og forfattarane. Heller bør ein definere ordninga som eit tiltak, der utgangspunktet er dei særøigne tilhøva på bokmarknaden i eit lite og språkkløyvd samfunn, saman med ønskje om å bevare og utvikle ein mest mogeleg mangfaldig litterær kultur. Slik sett må ein rekne ordninga som ein innsats for samfunnets fellesverdiar, for så vidt også som ei "lesarstøtte" – både fordi den sikrar at bøker blir utgitte som kan kome dei lesarane til gode som har litterære ønskemål utanfor "mainstream-litteraturen", og fordi den sikrar lånarane ved dei aller fleste bibliotek over heile landet lik tilgang til fullstendige sett av kvart års skjønnlitterære produksjon, uavhengig av lokal økonomi og andre variasjonar.¹²

I Stortingsmelding nr. 16 (1968–69), der innkjøpsordningen gis permanent status, konkretiseres de fire "ideelle mål" man ønsket å nå ved hjelp av innkjøpsordningen:

12 *Norsk kulturråds innkjøpsordningar for ny norsk skjønnlitteratur*, Norsk kulturråd 1984, s. 113.

1. Å bedre forfatterens økonomiske vederlag for bøkene – for derved å oppmuntre rekruttering og motvirke det forhold at nesten ingen norsk forfatter i dag kan leve av sin penn.
2. Å senke bokprisene, slik at nye norske bøker som på grunn av beskjedne opplag får høy fremstillingskostnad, kan bli mer konkurransedyktige på bokmarkedet.
3. Å skaffe forleggerne av ny norsk skjønnlitteratur større trygghet mot tap ved å sikre dem salg av et visst minimumsopplag også av de bøker, f.eks. lyrikk og skuespill, som erfaringsmessig er tunge å selge, men som fortjener å utgis.
4. Å fremme lesningen av ny norsk skjønnlitteratur ved å medvirke til at bøkene når fram til publikum, dels gjennom prisreduksjon i bokhandelen og dels ved at denne litteraturen gjøres tilgjengelig for låntakere ved alle landets folkebibliotek.¹³

Konkret skulle målene oppnås ved at:

1. Forfatterens royalté ble økt fra 15 til 20% og at forlagens tryggere økonomiske situasjon ville øke tallet på utgivelser og dermed gi forfatterne større trygghet for at manuskriptene deres ville bli publisert.
2. Bøkens utsalgspriser ble satt ned som følge av et statlig bidrag til den enkelte utgivelse.
3. 1000 eksemplarer av all ny, norsk skjønnlitteratur ble kjøpt av staten, som dermed sikret alle slike utgivelser et minimumsopplag og oppmuntret til økt tittelantall.
4. De innkjøpte eksemplarene ble donert til landets folkebiblioteker og derved til landets lesende befolkning.

I sum skulle disse tiltakene komme selve nasjonallitteraturen til gode, ved at forfatterne fikk bedre anledning til å skrive, forlagene større trygghet til å utgi, bibliotekene et bedre utlånstilbud, og befolkningen en bedret tilgang på bøker. Som ”skjønnlitteratur” gjaldt ”skjønnlitterære eller dikterisk pregede bøker” som av Uni-

13 St. meld. nr. 16 (1968-69), *Norsk kulturfond – Innstilling om innkjøpsordningen for ny norsk skjønnlitteratur.*

versitetsbiblioteket ble klassifisert som ett av fire: romaner, noveller, skuespill eller lyrikk. Bøker som ble klassifisert som "skrifter av blandet litterært innhold" eller som "satire og humor", ble holdt utenfor, og det samme skulle gjelde bøker som falt inn under betegnelsen "western- og pocket-kriminal".

I tillegg til disse fire sentrale målene hadde drøftelsene om hvilken form en statlig litteraturstøtte burde få, også bragt på bane det ømtålige spørsmålet om faren for at statsstøtte kunne bli ensbetydende med statsstyring. Dette momentet var fremme i reaksjoner fra bibliotekarhold, som så en fare for at bibliotekene ville miste friheten til selv å komponere sine boksamlinger, og ikke minst fra forlagshold, som fryktet at en innkjøpsordning ville innebære en innsnevring av forlagenes redaksjonelle frihet hvis staten begynte å opptre som et slags litteraturpoliti. Denne bekymringen ble formulert av for eksempel Henrik Groth, som hevdet at tanken om å opprette et kulturfond var "en så grovkornet form for censur og statsdirigering av åndslivet, at forslaget uten videre måtte falle av den grunn".¹⁴

Innvendingen fra bibliotekarhold kom det ikke så mye ut av, blant annet på grunn av ulike syn innad i miljøet. Statens bibliotektilsyn, som opprinnelig hadde støttet forleggenes prioriterte forslag om å fjerne omsetningsavgiften på bøker, snudde etter vedtaket om opprettelse av Norsk kulturfond. Norsk Bibliotekarlag var motstandere av en innkjøpsordning som de mente ville sprengte bibliotekenes hyllekapasitet, mens LO-forbundet Biblioteklaget av 1957, støttet forslaget.

Forleggenes bekymring ble derimot delt av departementet, som for å motvirke muligheten for en statlig styring av den litteraturen som skulle kjøpes inn, poengterte prinsippet om automatikk: Staten skulle ikke ta stilling til spørsmål om kvalitet eller innhold, men automatisk kjøpe inn de titler forlagenes redaksjoner bestemte seg for å utgi. Hele poenget var nettopp å stimulere forlagene til

14 Sitert etter Nils Johan Ringdal: *Ordenes pris*, Aschehoug 1993 s. 300.

fri redaksjonell utfoldelse ved å fritta dem for nødvendigheten av å måtte skjele ensidig til markedet; det var jo den tvangstrøyen som i utgangspunktet hadde skapt behovet for ordningen.

Prinsippet om automatikk har det siden stått strid om. Kritikere har innvendt at det automatiske innkjøpet førte til utgivelse av for mange og for dårlige bøker, siden forlagene uansett var trygge på innkjøp. Debatten om hvordan denne potensielle svakheten i ordningen kunne motvirkes, har pågått helt frem til i dag, og ulike løsninger har vært forsøkt (se kpt. 1, "Strukturer og endringer").

Etter en treårig prøveordning ble altså innkjøpsordningen for ny norsk skjønnlitteratur gjort permanent i 1968. I den forbindelse gjorde Kulturrådets ledelse opp status i lys av de fire ideelle målene:

20

Forfatterne har fått sine inntekter betydelig forbedret og har nådd en langt større leserkrets, bokprisene har ikke fulgt med i den alminnelige prisstigningen, forleggerne har fått økt trygghet mot tap på utgivelse av verdifull, men vanskelig salgbar norsk skjønnlitteratur, bibliotekene har ikke bare fått økt tilgang på samtidig norsk skjønnlitteratur, men også bedre råd til innkjøp av annen litteratur, begge deler noe som kommer det lesende publikum til gode.¹⁵

Allerede i løpet av få år ser det altså ut til at innkjøpsordningen har innfridd alle forventninger, riktignok med et forbehold når det gjelder virkningen på bokprisene. Den vesentligste kritikken var nå av mer utpreget moralsk karakter, og ble fremmet av representanter for biblioteks-Norge, som slapp til orde i stortingsmeldingen med bl.a. følgende bemerkninger:

Ein må ikkje risikera å få tilsendt bøker som ein ikkje kan låna ut, og som er obsøne og vulgære.

– Folkeboksamlingane i Meland

...ei god bok [bør] vere byggande, gje lesaren positive tankar, verke løftande og gje ideal som gjer livet rikt (...)

15 St. meld. nr. 16 (1968–69), Norsk kulturfond – Innstilling om innkjøpsordningen for ny norsk skjønnlitteratur.

Skal vi vere nøydd til å tole det simple og banale berre fordi det har fått merkelappen "kunst og diktverk" på seg? (...) [bøker som] skildrar eit usunt dagdrivarliv i storbyane med fyll, sedløyse og vanvørnad for alt sunt og byggande arbeid.

– En folkeboksamling i Sogn og Fjordane¹⁶

På den annen side kan det være fristende – og trolig også mer i samsvar med historiens foreløpige dom – å imøtegå denne vest- og nynorske indignasjonen mot innkjøpslitteraturen med en kommentar som professor Leif Mæhle lot falle på årsmøtet i Det Norske Samlaget i 1973: "Utan ordninga med innkjøp av 1000 presentasjonseksemplar kunne det ikkje eksistere ei nynorsk dikting i dag."¹⁷

Struktur & endringer

Administreringen av innkjøpsordningen for ny norsk skjønnlitteratur ble lagt til det nyopprettede Kulturrådet, som finansierer ordningen (og den øvrige driften) gjennom Kulturfondet. Midlene blir bevilget årlig av Stortinget til Norsk kulturfond, og det er rådet som selv avgjør hvor mye som skal settes av til innkjøpsordningene.

Under ordningens første prøveår ble i praksis alle de titler forlagene meldte på, kjøpt inn. Som vi så i slutten av forrige kapittel, sto det snart strid om denne automatikken fordi den angivelig gjorde at "mindreverdige bøker" slapp like lett gjennom nåløyet som de høyverdige. Det vil si, det fantes ikke noe nåløye – enhver ny norsk skjønnlitterær tittel ble innkjøpt.

Det første forsøket på å gjøre noe med denne svakheten kom allerede i 1966, i en innstilling til Kirke- og undervisningsdepartementet fra Kulturrådet. Her sier rådet seg på et generelt grunnlag

16 Op. cit.

17 Sitert etter Tusvik op. cit.

tilfreds med måten ordningen har virket på de første to årene: Rådet har med sterk interesse fulgt med i den offentlige debatt i Storting og presse. Alternative forslag til innkjøpsordningen som har vært antydnet i pressen og av organisasjoner eller enkeltpersoner, har vært drøftet, men Rådet har hittil ikke funnet noe alternativt forslag som samtidig dekker de fire ideelle mål som innkjøpsordningen tar sikte på.¹⁸

Kulturrådet var imidlertid oppmerksom på kritikken mot de uheldige utslagene av prinsippet om automatisk innkjøp:

Den oftest fremførte innvending mot innkjøpsordningen er likevel at den i sin helautomatiske form må føre til at også mindrevverdige bøker kommer med i innkjøpene. Fra mange hold har det derfor være foreslått å foreta en utvelgelse, enten positiv ved at innkjøpene begrenses til spesielt verdifulle bøker, eller negativ ved at de underlødige bøker blir skilt ut.

Når Rådet i sin tid foreslo en automatisk innkjøpsordning, skyldes det først og fremst at enhver utvelgelse kan føre med seg alvorlige konsekvenser. Hvis utvelgelsen tenkes skje i form av en forhåndsvurdering på manuskript-stadiet, vil man neppe kunne unngå å påvirke forlagenes utgivelse av ny norsk skjønnlitteratur på en måte som nærmer seg offentlig sensur ved hjelp av økonomiske midler. Hvis på den annen side utvelgelsen skjer ved en vurdering av de allerede utkomne bøker, reduserer man meget sterkt de gunstige virkninger innkjøpene er ment å skulle gi, i form av bl. a. prisreduksjon og minsket risiko for forlegger og forfatter.

Det kan imidlertid ikke nektes at en helautomatisk ordning har sine svakheter. I den samlede bokproduksjon må man være forberedt på at enkelte bøker vil måtte karakteriseres som underlødige (...) Under disse forhold har Kulturrådet inngående drøftet om det foreligger noen mulighet for å forene automatikkens fordeler med tiltak som kunne sikre at ordningen ikke støtter eller til og med bevisst utnyttes til fremme av underlødige bøker eller bøker uten litterære pretensjoner.¹⁹

Forslaget Kulturrådet falt ned på, etter bl.a. å ha vurdert tanken om å begrense innkjøpet til én bok per forfatter i året (en tanke som ble møtt med protester fra Forleggerforeningen), var den såkalte karanteneordningen. Den innebar at dersom en bok – etter å ha blitt kjøpt inn på automatisk grunnlag – ble avvist av Statens

18 Innstilling til Kirke- og undervisningsdepartementet fra Norsk kulturråd om støtteordning for norsk skjønnlitteratur etter 1. januar 1967, avgitt i juli 1966.

19 Ibid.

bibliotektilsyns rådgivende utvalg og av appellutvalget, ville neste bok av vedkommende forfatter bli stilt i karantene inntil det rådgivende utvalget hadde forhåndsvurdert den og eventuelt anbefalt innkjøp. Dette endringsforslaget ble vedtatt med virkning fra 1967 og eksisterte til og med 1977.

Halvannet år senere, da statsråd Kjell Bondevik fremmet Stortingsmelding 16 (1968–69), som gir innkjøpsordningen permanent status, drøftes spørsmålet om automatikk på nytt, nå i lys av erfaringer som tydet på at heller ikke karanteneordningen demmet tilstrekkelig opp for den underlødige litteraturens ”misbruk” av offentlige midler. Men igjen mener Kulturrådet at selv med alle sine svakheter, er prinsippet om automatikk å foretrekke fremfor større onder:

Når Rådet likevel ikke finner å kunne tilrå en overgang til innkjøp på grunnlag av kvalitetsvurdering, har dette bare delvis sin grunn i de praktiske vansker som dette prinsipp vil føre med seg. Avgjørende for Rådets standpunkt er fremdeles den risiko for dirigering av litteraturen som må knytte seg til enhver ordning som bygger på subjektive vurderinger.²⁰

Vurdering og nulling

I dette forsøket på å begrense automatikkens mulige skadevirkninger lå også opprinnelsen til det som er blitt hetende ”nulling”: Inntil 1978 ble forfattere av bøker som etter å ha vært omfattet av det automatiske innkjøpet ble underkjent på genre- eller kvalitetskriterier, ”straffet” gjennom karanteneordningen. Forlagene gikk derimot fri. Men etter innføring av nullingsinstansen i 1978 ble ansvarsforholdene snudd på hodet. Fra nå av ble underkjente bøker nullet i den forstand at Kulturrådets innkjøpsavtale med utgiverforlaget ble opphevet, og forlaget måtte betale tilbake pengene som var mottatt for de leverte eksemplarene og i form av royaltrefusjon. Bøkene kunne forlaget i prinsippet skaffe seg i retur fra bibliotekene, men i praksis har det sjelden skjedd; slike bøker blir normalt oppfattet som ”brukt” og ikke salgbare i bok-

20 St. meld. nr. 16 (1968–69), Norsk kulturfond – Innstilling om innkjøpsordningen for ny norsk skjønnlitteratur, s. 30.

handelen. Forfatteren av den nullede boken derimot, fikk under det nye regelverket beholde sin utbetalte royalt og ble ikke lenger stilt i karantene.

Ansvar for den etterskuddsvise genre- og kvalitetsvurderingen lå frem til 1989 hos Statens bibliotektilsyn, som da ønsket å nedlegge sitt rådgivende utvalg for folkebibliotekene, men beholde det tilsvarende utvalget som vurderte barnebøker for folke- og skolebiblioteksamlingene. Kulturrådet valgte da å opprette egne utvalg for vurdering av henholdsvis prosa, lyrikk, skuespill i bokform og barne- og ungdomslitteratur. I 1994 ble det nedsatt et eget vurderingsutvalg for essayistikk. Vurderingsutvalgene for oversatt skjønnlitteratur og faglitteratur for barn og ungdom ble opprettet i henholdsvis 1990 og 1996.

Ved siden av striden om det automatiske innkjøpet, har praksisen med nullinger vært kilde til størst kritikk mot innkjøpsordningene. Det har bl.a. vært innvendt at småforlagene utsettes for en urimelig økonomisk belastning når de mister relativt betydelige inntekter og blir sittende med en produksjonsfaktura for 1000 uselgelige bøker. Dessuten har det vært hevdet at i og med adgangen til å nulle bøker, har Kulturrådet (dvs. statens rådgivende fagmiljøer, som er oppnevnt av de ulike bransjeaktørene) oppkastet seg til en slags øverste smaksdommer som forvalter den endelige sannhet om hva som til enhver tid er god litteratur. I den forbindelse kan det være viktig å understreke at nullingsinstansen ble opprettet – og videreført – som en praktisk anledning til å sikre at de bøker som ble kjøpt inn for statlige midler, tilfredsstilte kvalitetsmessige og rent formelle krav (og forsåvidt, indirekte, til å begrense tittelmengden). En avgjørelse for eller imot innkjøp er i og for seg ingen autoritativ, litterært begrunnet dom over den aktuelle bokens betydning, verdi eller kvalitet; den fastslår bare om bokens innhold er av en slik art at den omfattes av de statlige kriterier for innkjøp. Det synes riktig å minne om dette i lys av at nulling av enkeltbøker de senere årene er blitt fremstilt som en slags litterær diskreditering, nærmest som en uthengning i en of-fentlig gapestokk. I prinsippet burde det ikke være mer stigmatis-

erende å bli vraket etterskuddsvis av Kulturrådet enn ikke å bli aktivt innkjøpt over de enkelte bibliotekers bokbudsjett.

Kriteriene for innkjøp (dvs. for ikke å bli nulltet) er i dag nedfelt i retningslinjene for vurderingsutvalgene og ankenemndene, som oppnevnes av Kulturrådet.

Vurderingsutvalgene består hver av tre representanter med personlige varamedlemmer:

For **prosa** for voksne foreslås medlemmer av Den norske Forfatterforening, Den norske Forleggerforening/Norsk Forleggersamband og Norsk Bibliotekforening.

For **lyrikk** for voksne foreslås medlemmer av Den norske Forfatterforening, Norsk litteraturkritikerlag og Nasjonalt fagråd for de nordiske institutter ved universitetene.

For **dramatikk** for voksne og barn/ungdom foreslås medlemmer av Norske dramatikers forbund, Kritikerlaget for teater eller Kritikerlaget for film, og Nasjonalt fagråd for de nordiske institutter ved universitetene.

For **essayistikk** foreslås medlemmer av Den norske Forfatterforening, Den norske Forleggerforening og Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening.

For **prosa og lyrikk** for barn og unge foreslås medlemmer av Norske Barne- og Ungdomsbokforfattere, Den norske Forleggerforening/Norsk Forleggersamband og Norsk Bibliotekforening.

I saksbehandlingsreglene utarbeidet av Norsk kulturråd heter det bl.a. at:

Hver bok må leses av minst to medlemmer i det enkelte utvalg. Er disse uenige om hvorvidt boka tilfredsstillende kvalitetsmessige eller sjangermessige krav, skal alle medlemmene lese den (...)

Alle anbefalinger skal være skriftlige ved at protokoll fra møtene føres og sendes inn til Norsk kulturråd (...)

Det skal utarbeides en kortfattet skriftlig begrunnelse når det gjelder bøker som utvalget mener ikke oppfyller de kvalitets- eller sjangermessige krav som stilles (...)

Medlemmene av utvalgene har taushetsplikt vedrørende behandlingen av den enkelte bok.²¹

21 Paragrafer 6, 8, 9 og 11.

De tre ankenemndene:

For **skjønnlitteratur** (prosa og lyrikk for voksne) oppnevnes fem medlemmer foreslått av Den norske Forfatterforening, Den norske Forleggerforening, Norsk Forleggersamband, Norsk litteraturkritikerlag og Nasjonalt fagråd for de nordiske institutter ved universitetene.

For **barne- og ungdomslitteratur** (prosa og lyrikk) oppnevnes fem medlemmer foreslått av Norske barne- og ungdomsbokforfattere, Den norske Forleggerforening, Norsk Forleggersamband, Norsk litteraturkritikerlag og Nasjonalt fagråd for de nordiske institutter ved universitetene.

For **dramatikk** (voksne og barn/ungdom) oppnevnes tre medlemmer foreslått av Den norske Forleggerforening, Norske dramatikeres forbund, Kritikerlaget for teater eller Kritikerlaget for film. Her sier saksbehandlingsreglene til Kulturrådet bl.a. at:

Hver bok må leses av samtlige medlemmer i den aktuelle nemnda (...) Anbefalingene skal være skriftlige. Det utarbeides en kortfattet begrunnelse for anbefalinger vedrørende bøker som den aktuelle ankenemnda ikke mener oppfyller de kvalitets- og sjangermessige krav som stilles (...) Medlemmene av ankenemndene har taushetsplikt om behandlingen av den enkelte bok.”²²

I sine avslag skal ankenemnda kort anføre standardformuleringen ”Anken tas ikke til følge”, og den kan deretter fritt velge og kombinere formuleringer fra følgende stikkordsliste i sine begrunnelser (eller eventuelt lage egne begrunnelser):

- sjangerspesifikke virkemidler
- stilistiske virkemidler
- struktur og komposisjon
- tematisk oppbygging og utvikling
- språkbehandling
- kunnskapsgrunnlag

Ved vedtak om innkjøp (omgjøring av vurderingsutvalgets undersøkelse) følger ingen begrunnelse, bare formuleringen ”Anken

²² Paragrafer 5, 7 og 9.

tas til følge." Ankenemndenes tilrådninger omgjøres til endelige vedtak i møter i Norsk kulturråd og er deretter offentlige.

Disse vedtaksbegrunnelsene ble godkjent i forhold til forvaltningsloven av sivilombudsmannen i september 1995.

Royaltyrefusjon

Den andre bærebjelken i innkjøpsordningene ved siden av de 1000 bibliotekseksemplarene, er den såkalte royaltyrefusjonen. Denne innebærer i praksis at forfattere av innkjøpte verker får økt sin royalty fra 15 til 20% (for prosa og skuespill; for lyrikk og barne- og ungdomsbøker ble royaltyen satt til 22,5%), og at Kulturrådet i forbindelse med innkjøpet refunderer en andel av forlagets royaltykostnader. For de første 3000 solgte eksemplarer refunderer Kulturrådet 10% for prosa/skuespill og 12,5% for lyrikk/barne- og ungdomsbøker, og for de neste 2000 refunderes 5% og 7,5% (inntil 1972 gjaldt 5%-regelen for de neste 5000 eksemplarene). Denne ordningen fører først og fremst til at forfatterne får bedre betalt per solgte eksemplar enn de ville ha gjort uten innkjøpsordningen, men den har også positive effekter for forlagene, som i praksis får langt lavere royaltykostnader (uten avtale om innkjøp er royaltysatsen 15% og må dekkes av forlaget alene), i tillegg til at de altså får et garantert minstesalg på 1000 eksemplarer og dessuten kan fordele de faste produksjonskostnadene på 1000 "forhåndssolgte" eksemplarer i tillegg til de eksemplarer som beregnes solgt på det åpne markedet. Ved innkjøp garanteres dessuten forfatteren et minstehonorar, tilsvarende royalty av innkjøpseksemplarene pluss 1/3 av samlet royalty for den resterende del av bokens første opplag.

Innkjøp

Selve praktiseringen av innkjøpsordningene er basert på en avtale mellom Kulturrådet og Den norske Forleggerforening og Norsk Forleggersamband av 12. juli 1965, men inkluderer i dag også Den norske Forfatterforening (fra 1972) og Norske Barne- og

Ungdomsbokforfattere (fra 1978). Avtalen fastslår at det i utgangspunktet bare er utgivelser på medlemsforlag i de to forleggerorganisasjonene som kan omfattes av det automatiske innkjøpet. Imidlertid åpnes det for at ikke-medlemsforlag kan få kjøpt inn sine utgivelser etter søknad og forhåndsvurdering. I den senere tid har også mindre medlemsforlag fått nyte godt av denne muligheten, for å skjerme dem mot de økonomiske følgene av en nulling i etterkant. Fra og med 2001 krever Kulturrådet et behandlingsutlegg på 8000 kroner per tittel for voksenbøker og 6000 for barne- og ungdomsbøker fra forlag som søker om forhåndsvurdering.

Også handelsvilkårene for innkjøp avtalereguleres etter forhandlinger, og har opp gjennom årene fulgt to forskjellige prinsipper. Frem til 1991 var utgangspunktet forlagenes utsalgspris, som ble fratrukket en fremforhandlet rabatt. Siden den gang har innkjøpet vært basert på faste arkpriser (1 ark = 16 boksider), bl.a. for å dempe prisveksten på bøker og for å hindre spekulasjon i høye utsalgspriser på bøker som ikke har noe vesentlig marked utenom Kulturrådet. Det er vel å merke forleggerne som hvert år "tilbyr" Kulturrådet en arkpris. Forfatterens royalty beregnes imidlertid alltid av utsalgsprisen på boken, minus et såkalt bindfradrag på 15% (kostnader til innbinding med stive permer). Arkmodellen gjelder ikke de oversatte bøkene, som Kulturrådet betaler 56,35% av utsalgsprisen for. Her gis ingen royaltyrefusjon, men oversetteren mottar 25% av originalhonoraret som en honorarbonus ved innkjøp (fra 1995).

Kulturrådets innkjøpsbudsjett fordeler seg på tre hovedposter:

1. Vederlag til forlaget for innkjøpte eksemplarer
2. Utgifter til innbinding og plasting (bortfalt i henholdsvis 1983 og 1989), samt frakt og ekspedisjon
3. Honorar til forfatteren (royaltyrefusjon og garantert minstehonorar)

En av de største administrative utfordringer for Kulturrådet har hele tiden vært at man fra år til år ikke har visst hvor mange titler som ville bli påmeldt, og dermed heller ikke hvilke kostnader som

ville påløpe i det enkelte budsjettår. Midt på 70-tallet skjedde det en ekspløsiv vekst i antall påmeldte titler, og rådet måtte for første gang gripe aktivt inn for å regulere kostnadene. Det innebar i praksis at forlagene ikke fikk betalt fullt ut for alle leverte eksemplarer – i 1974 fikk forlagene således betalt 4,4 millioner for bøker til en verdi av 5,5 millioner. Problemet med tittelpress mot ordningene har siden meldt seg gjentatte ganger, bl.a. i 1982 (80% utbetaling), 1988 (90% utbetaling), 1991 (94% utbetaling) og 1999 (91% utbetaling).

Disse avkortningene har hver gang vært fremforhandlet mellom Kulturrådet og forleggerforeningene, og de har i økende grad vært ledsaget av innstendige oppfordringer til forlagene om å begrense antall påmeldte titler – og til Kulturrådet om å fremskaffe friske midler.

I 1987 ble det etablert en egen selektiv ordning for innkjøp av 500 eksemplarer av ny norsk essayistikk. Tallet på innkjøpte titler har vært meget beskjedent, da det først er når skjønnlitteraturens behov er dekket at tiloversblevne midler kan disponeres til kjøp av essaysamlinger.

Barne- og ungdomsbøker

Fra 1966 er også litteratur for barn og ungdom blitt kjøpt inn. Frem til 1977 ble 500 eksemplarer av gjennomsnittlig 30–40 titler innkjøpt årlig og distribuert til barnehjem, sykehus og de pedagogiske høyskolene. I 1978 fikk vi imidlertid en egen automatisk ordning for barne- og ungdomsbøker, med 1000 innkjøpte eksemplarer. I 1988 ble tallet på innkjøpte eksemplarer økt til 1448, og fra og med 1989 har det vært på 1550 eksemplarer, som i tillegg til å havne i landets folkebiblioteker blir sendt til alle skolekontorer, til fordeling blant skolebiblioteker i grunnskolen.

Etter avtalen mottar forfattere av innkjøpte barne- og ungdomsbøker en royalty på 22,5%. Utgiverforlaget mottar en refusjon

tilsvarende 12,5% for de første 3000 solgte eksemplarer og 7,5% for de neste 2000.

I 1996 ble det opprettet en egen – men selektiv – innkjøpsordning for fagbøker for barn og ungdom.

Oversatt skjønnlitteratur

Allerede i 1965, under utarbeidelsen av retningslinjer for bruk av Kulturfondets midler, het det i en merknad fra departementet at: "For norsk litteratur er det viktig at det i visse sammenheng også kan gis støtte til utgivelse av litteratur av fremmed opprinnelse for å berike vårt eget kulturelle miljø." ²³ Dette sikret at det fra starten av ble gitt en liten produksjonsstøtte til den oversatte skjønnlitteraturen.

30

I 1990 ble det så etablert en prøveordning med selektive innkjøp av et mindre antall titler (for voksne og for barn) i 500 eksemplarer, og ordningen ble gjort permanent i 1993. Fra og med 1995 kom ordningen også oversetterne til gode, da Kulturrådet besluttet å utbetale en honorarbonus på 25% av forlagets oversetterkostnad til oversetteren. Årlig kjøpes det under denne ordningen inn ca. 50 titler.

Utsendelse

Et gjentatt ankepunkt fra bibliotekarhold mot praktiseringen av innkjøpsordningene har vært at bøkene kommer for sent til bibliotekene. Dette problemet har Kulturrådet forsøkt å løse ved å øke hyppigheten av utsendelsene. I dag sendes voksenlitteraturen ut i seks årlige puljer, og barne- og ungdomsbøkene i fem. Rådets administrasjon søker å tilpasse utsendelsen til forlagenes utgivelsestempo og ønsker å øke frekvensen for å imøtekomme bibliotekenes aktualitetsbehov, men har på den annen side som mål å holde kostnadene til utsendelse på et lavest mulig nivå.

23 St. prp. nr. 130 (1964-65), Om vedtekter for Norsk Kulturfond og retningslinjer for bruken av fondets midler, 7. mai 1965.

Den fysiske distribusjonen av de innkjøpte bøkene har vært lagt ut på anbud til bl.a. Forlagsentralen, Sentraldistribusjon, Biblioteksentralen og Norli-Bibliotek-tjenesten. De to siste vekslet på oppdraget inntil Biblioteksentralen kjøpte opp Norli-Bibliotek-tjenesten i 1997. I dag distribueres alle innkjøpsbøkene av Biblioteksentralen.

Alternativer

I løpet av innkjøpsordningenes 36-årige historie har det vært luftet mange tanker om en alternativ organisering av den statlige litteraturstøtten. Men ingen alternativer har vunnet frem.

I Stortingsmelding nr. 16 (1968–69), der innkjøpsordningen får permanent status, heter det bl.a.: ”I løpet av prøveperioden er det etter Rådets mening bare kommet frem ett konkret forslag om alternative støttetiltak for norsk skjønnlitteratur: Tor Bjerkmann og Hans Fredrik Dahl: *Staten og litteraturen*, Pax 1966.” De to foreslo at Kulturfondets midler skulle brukes på ”konsument-siden”, til forskjellige former for reklame. Forslaget ble forkastet som ”urealistisk av flere grunner”.²⁴

Og i en utredning på oppdrag fra Kulturrådet i 1984 konkluderer utvalget slik:

Innkjøpsordninga er i si nåverande form ikkje-selektiv, ikkje-sensurerande, ikkje-byråkratisk. Det er ikkje mogeleg å sjå nokon alternativ måte å administrera ordninga på – utan at dette ville føre til meir byråkrati og større kostnader. Ordninga er uvanleg billig å administrera om ein ser det i høve til talet på bøker som blir handsama, og i høve det økonomiske omfanget av ordninga. Det er heller ikkje grunn til å tru at overgang til andre og meir selektive støttetiltak ville bli mindre kostnadskrevjande i lengda. Slike tiltak vil praktisk talt alltid føre til skeiv fordeling, og dermed nye krav – og dessutan viser all erfaring at det er svært mykje dyrare å administrera ein heil flora av særordningar.²⁵

24 St. meld. nr. 16 (1968–69), Norsk kulturfond – Innstilling om innkjøpsordningen for ny norsk skjønnlitteratur.

25 *Norsk kulturråds innkjøpsordningar for ny norsk skjønnlitteratur*, Norsk kulturråd 1984, s.126.

Da dette utvalget fremla sin rapport, var det i form av et varmt forsvar for ordningene. Rapporten inneholdt bare mindre forslag til justeringer. Man måtte få til "ei endå raskare utsending av dei innkjøpte bøkene"; forlagene ble oppmuntret til å styrke sine konsulenttenester og sitt redaksjonelle arbeid; antall medlemmer i ankenemndene burde reduseres fra seks til fem; og det burde etableres "ei særskilt ordning som kan minske forlaga sin tapsrisiko ved utgiving av norske skjønnlitterære kvalitetsbilligbøker" (som forlagene sa nei til).²⁶ Det mest substansielle endringsforslaget gikk på behovet for en bedret kostnadskontroll ved hjelp av bl.a. arkpriser i stedet for utsalgspris som beregningsgrunnlag for oppgjør. Dette ble som vi har sett, innført fra 1991.

Det er i det hele tatt påfallende i hvilken grad de ulike gjennomganger av innkjøpsordningene opp gjennom årene har konkludert med at ordningene i all hovedsak fungerer etter intensjonene og at bare mindre, kosmetiske justeringer har vært ønskelige og/eller nødvendige. Tar man i betraktning at innkjøpsordningene i alle år har vært i et konstant søkelys fra alle involverte parter så vel som fra mediene og det politiske miljø, og at det således ikke har manglet kritiske blikk og røster, er det imidlertid nærliggende å tolke den generelle historiske konsensus om ordningenes velsigelse som et genuint uttrykk for at den "i det alt vesentlege har vore eit tenleg instrument til å nå dei mål som vart definerte", for å si det med 1984-utredningene.²⁷

Vi skal i de neste kapitlene se hvordan dette tjenlige instrumentet har virket, målt i titteltall og penger.

26 Ibid s. 134.

27 Ibid s. 124.

TALLENES TALE

Hele dette hovedkapitlet er en *deskriptiv* gjennomgang av statens innkjøpsordninger for litteratur. Det har til hovedhensikt å gi et konkret bilde av ordningene gjennom tallfesting av titler og penger, av forholdet mellom dem og av aktørene, brukerne av ordningene. Materialet er ikke utarbeidet som ledd i en argumentasjon eller for å underbygge en tese. Det er snarere fremlagt som en historisk dokumentasjon av målbare uttrykk for hvordan innkjøpsordningene har virket, og er først og fremst ment å være et bakteppe av faktisk kunnskap for de anbefalinger og drøftelser som vil følge av senere kapitler.

Titlene

Vi skal i dette kapitlet se på sammensetningen av den tittelmasse som siden 1965 har vært kjøpt inn gjennom de ulike innkjøpsordningene, det vil si de to automatiske ordningene for henholdsvis ny norsk skjønnlitteratur for voksne og ny norsk skjønnlitteratur for barn og ungdom, og de to selektive ordningene for oversatt skjønnlitteratur og for fagbøker for barn og ungdom. Vi skal

dessuten se på forholdet mellom påmeldte og innkjøpte titler, samt mellom tallet på anker og omgjorte nullinger.

Et fullstendig bilde ville ha forutsatt en gjennomgang av forholdet mellom antall *utgitte* titler innenfor de respektive genrene og antall *innkjøpte* titler. Et slikt pålitelig tallmateriale finnes imidlertid ikke. Det skyldes først og fremst at de genreinndelinger som Kulturrådet opererer med, ikke samsvarer med dem man finner i for eksempel Norsk bokfortegnelse, og at tallene dermed ikke er sammenliknbare. Det er heller ikke tilfredsstillende å bruke Den norske Forleggerforenings oversikt over medlemsforlagenes utgivelsestall, da de ikke er sammenliknbare med Kulturrådets innkjøpsoversikt, som inkluderer titler fra så vel medlemmer som ikke-medlemmer av Forleggerforeningen. Det er også et problem at Kulturrådets egen database ikke skiller mellom medlemsforlag og uorganiserte forlag i perioden før 1995. På den annen side er det rimelig å anta at de historiske tallene for påmeldte titler ligger temmelig tett opptil antall utgitte titler som på formelt grunnlag ville ha tilfredsstilt kravene til innkjøp.

Under utarbeidelsen av dette materialet ble det tidlig klart at ulike regnemåter og andre feilkilder har gjort tallene i tidligere utredninger og gjennomganger noe upålitelige.²⁸ Tallmaterialet nedenfor er derfor resultat av en grundig etterprøving og skulle således være korrekt, om ikke helt uttømmende. Når ikke annet er oppgitt, stammer tallmaterialet fra Kulturrådet.

I perioden 1965 til 2000 har Kulturrådet kjøpt inn til sammen 10.330 titler over de ulike innkjøpsordningene. Det tilsvarer et samlet eksemplartall på 10.698.626, som har vært distribuert til landets folke- og skolebiblioteker. Kronåret i perioden var 1977, da både voksenordningen og den nyopprettede barne- og ungdomsordningen hadde rekordtall – henholdsvis 246 og 134 innkjøpte titler. Når de samlede tallene for slutten av 90-årene ligger

28 Bl.a. *Norsk kulturråds innkjøpsordninger for ny norsk skjønnlitteratur*, Norsk kulturråd 1984; Danielsen op. cit. og Trond Andreassen: *Bok-Norge, En litteratursosiologisk oversikt*, Universitetsforlaget 2000.

noe høyere, skyldes det virkningene av de to nye, selektive ordningene. Ser man bort fra dem, har de automatiske ordningene aldri absorbert så mange titler som i 1977.

Tabell 2 viser fordelingen på de fire ordningene samt den årlige sum av innkjøpte titler.

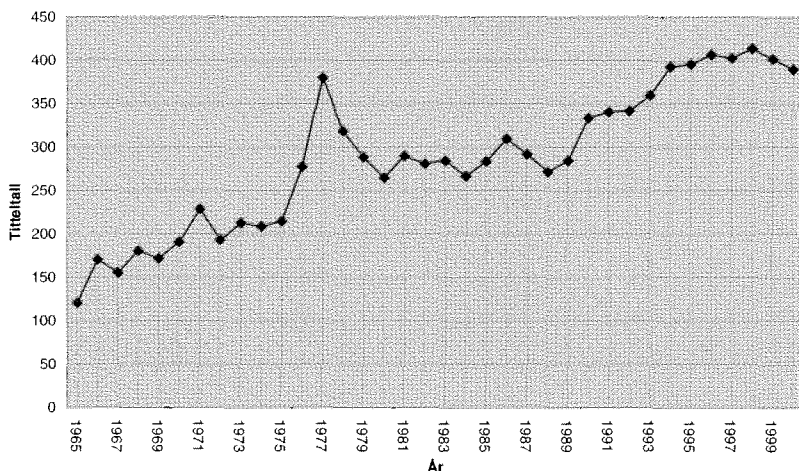
Tabell 2: Innkjøpte titler på alle ordningene, 1965–2000

År	Norsk skjønn	B/U skjønn	Oversatt	B/U-fagbøker	Sum innkjøpte
1965	121				121
1966	147	24			171
1967	125	31			156
1968	152	29			181
1969	140	32			172
1970	155	36			191
1971	158	71			229
1972	161	32			193
1973	187	26			213
1974	166	43			209
1975	172	43			215
1976	227	51			278
1977	246	134			380
1978	234	85			319
1979	207	82			289
1980	193	72			265
1981	216	74			290
1982	214	67			281
1983	205	80			285
1984	189	78			267
1985	204	80			284
1986	216	94			310
1987	199	93			292
1988	185	87			272
1989	191	94			285
1990	201	97	36		334
1991	195	99	47		341
1992	175	111	56		342
1993	183	124	53		360
1994	218	124	51		393
1995	206	139	51		396
1996	222	111	53	21	407
1997	213	114	56	20	403
1998	211	134	52	17	414
1999	205	134	51	12	402
2000	210	119	48	13	389
Sum titler	6849	2844	554	83	10 330
Eksemplarer *	6 849 000	3 443 976	277 000	128 650	10 698 626

* (Norsk: 1000 eks. B/U: 1966–76, 500 eks.; 1977–87, 1000 eks.; 1988, 1448 eks.; 1989–2000, 1550 eks. Overs: 500 eks. B/U fag: 1550 eks.)

Den historiske utviklingen av det samlede tall på innkjøpte titler fremkommer av kurven i Diagram 2:

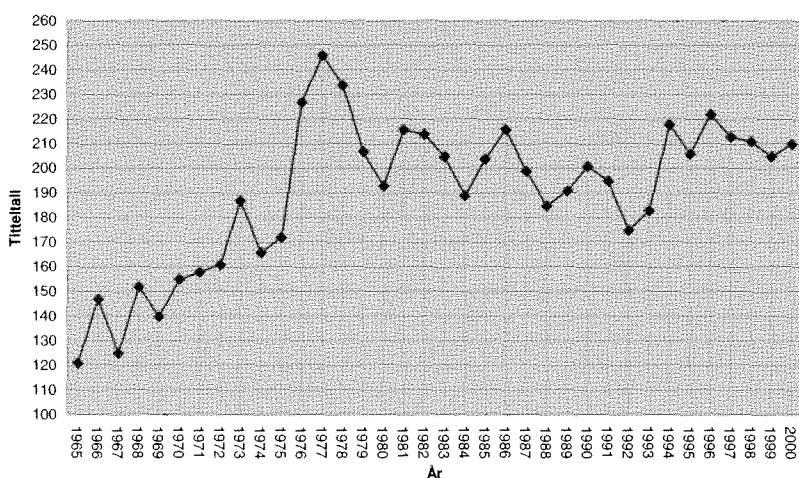
Diagram 2: Innkjøpte titler på alle ordningene, 1965–2000

Ny norsk skjønnlitteratur

Bøker på voksenordningen utgjør den desidert største andelen av totalinnkjøpet, med ganske nøyaktig 66% av titlene (og 64% av eksemplartallet). Det skyldes naturligvis at det er den som har vart lengst, men selv i år 2000, da alle fire ordninger var vel innarbeidet, sto voksentitlene for godt og vel halvparten av det samlede innkjøpet (53%). I siste halvdel av 90-årene stabiliserte titteltallet seg på nivå med 80-årene, etter å ha vært nede i en bølgedal tidlig på 90-tallet – med bunnotering i 1992: 175 titler. Diagram 3 viser utviklingen av det samlede innkjøpet av ny norsk skjønnlitteratur i perioden.

Diagram 3: Innkjøp av ny norsk skjønnlitteratur for voksne, 1965–2000

Når det gjelder genrefordeling, står prosalitteraturen for 55% av innkjøpet på voksenordningen (se tabell 3). Bare to ganger de siste 25 årene har tittelantallet ligget under 100 (i 1979 og 1988, begge med 95 titler). Det siste tiåret har nivået ligget jevnt rundt 100–110 titler, med markante unntak i 1995, -97 og -98 (125–130 titler). Opprettelsen av den selektive essayordningen i 1987 synes ikke å ha påvirket omfanget av prosainnkjøpet. (Ordningen finansieres av ”smuler fra skjønnlitteraturens bord”, i den forstand at det hvert år er tallet på prosatitler som avgjør hvor mange essaysamlinger det er rom for å kjøpe inn.) Det gjennomsnittlige prosainnkjøpet i perioden etter essayordningen (113 titler) er på nivå med snittet for tiåret før den ble innført (116 titler).

Lyrikken er en god nummer to, med 38% av titlene på ordningen. Den hadde sin glanstid i siste halvdel av 70-årene, med over hundre innkjøpte titler årlig, eller ca. 45% av det samlede innkjøpet, fra 1976–1979. Siden har tallet stabilisert seg med unntak av noen veldige svingninger i første halvdel av 90-årene (57 innkjøp i 1992; 88 innkjøp i 1994).

For dramatikkens del er det snakk om marginale utslag. Den representerer i snitt litt over 5% av det samlede innkjøpet og har de siste 20 årene ligget på gjennomsnittlig 12 titler i året. Lavest var

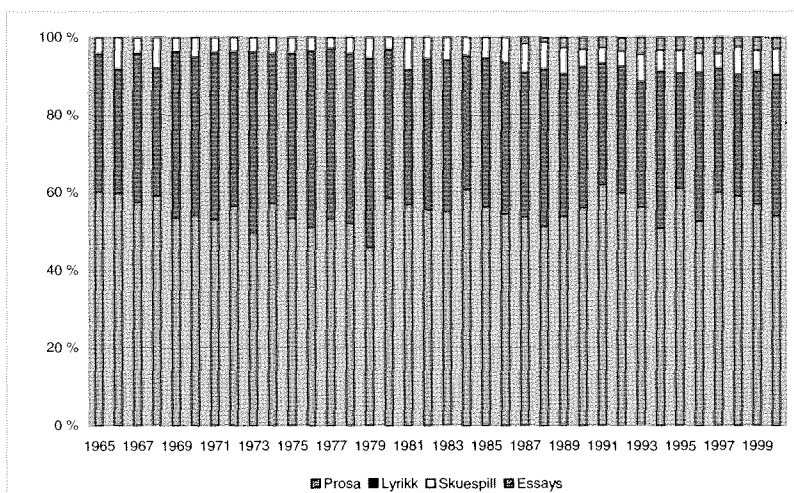
1991 (8 titler), 1992 (7 titler) og 1997 (8 titler), mens de ”beste” dramatik-årene har vært 1981 (18 titler) samt 1987 og -98 (begge med 15 titler).

Tabell 3 viser genrefordelingen for innkjøpt ny norsk skjønnlitteratur i perioden 1965–2000, mens Diagram 4 illustrerer fordelingen mellom prosa, lyrikk, skuespill og essays.

Tabell 3: Genrefordelt innkjøp av ny norsk skjønnlitteratur for voksne, 1965–2000

År	Innkjøpt	Prosa	%	Lyrikk	%	Sk.spill	%	Essays	%
1965	121	73	60,3	43	35,6	5	4,1		
1966	147	88	59,9	47	32,0	12	8,2		
1967	125	72	57,6	48	38,4	5	4,0		
1968	152	90	59,2	50	32,9	12	7,9		
1969	140	75	53,6	60	42,9	5	3,5		
1970	155	84	54,2	63	40,6	8	5,2		
1971	158	84	53,2	68	43,0	6	3,8		
1972	161	91	56,5	64	39,8	6	3,7		
1973	187	93	49,7	87	46,5	7	3,8		
1974	166	95	57,2	64	38,6	7	4,2		
1975	172	92	53,5	73	42,4	7	4,1		
1976	227	116	51,1	103	45,4	8	3,5		
1977	246	131	53,3	108	43,9	7	2,8		
1978	234	122	52,1	102	43,6	10	4,3		
1979	207	95	45,9	101	48,8	11	5,3		
1980	193	113	58,6	74	38,3	6	3,1		
1981	216	123	57,0	75	34,7	18	8,3		
1982	214	119	55,6	83	38,8	12	5,6		
1983	205	113	55,1	80	39,0	12	5,9		
1984	189	115	60,8	65	34,4	9	4,8		
1985	204	115	56,4	78	38,2	11	5,4		
1986	216	118	54,6	84	38,9	14	6,5		
1987	199	107	53,8	74	37,2	15	7,5	3	1,5
1988	185	95	51,4	75	40,5	13	7,0	2	1,1
1989	191	103	53,9	70	36,7	13	6,8	5	2,6
1990	201	113	56,2	73	36,3	9	4,5	6	3,0
1991	195	121	62,0	61	31,3	8	4,1	5	2,6
1992	175	105	60,0	57	32,6	7	4,0	6	3,4
1993	183	103	56,3	59	32,2	13	7,1	8	4,4
1994	218	111	50,9	88	40,4	12	5,5	7	3,2
1995	206	126	61,2	61	29,6	12	5,8	7	3,4
1996	222	117	52,7	85	38,3	11	4,9	9	4,1
1997	213	128	60,1	68	31,9	8	3,8	9	4,2
1998	211	125	59,2	66	31,3	15	7,1	5	2,4
1999	205	117	57,1	70	34,1	11	5,4	7	3,4
2000	210	113	53,8	78	37,1	13	6,2	6	2,9
SUM	6848	3801	55,6	2603	38,0	359	5,2	85	1,2

Diagram 4: Genrefordelt innkjøp av ny norsk skjønnlitteratur for voksne, 1965–2000

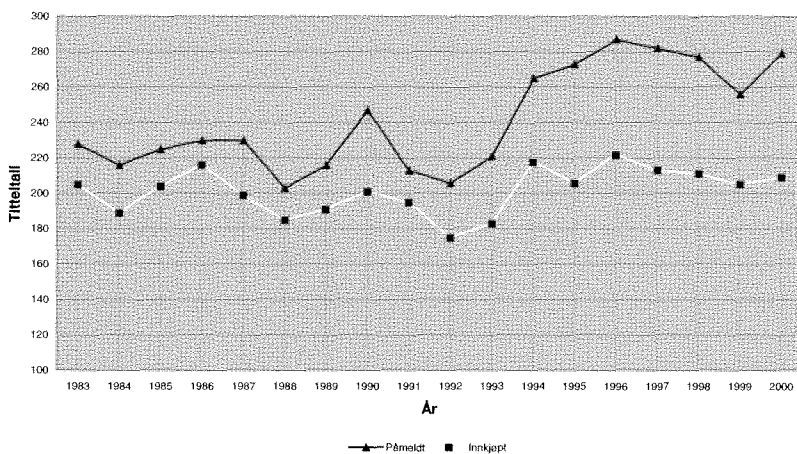
Ser man så på forholdet mellom det antall norske skjønnlitterære titler som forlagene har påmeldt ordningen og det faktiske innkjøp, er tendensen ganske klar. Riktignok foreligger det ikke pålidelige tall for påmeldinger før i 1983, men fra da av kan man spore en tendens til stadig større avvik mellom påmeldinger og innkjøp – fra ca. 90% innkjøp i 1983 og til ca. 75% på slutten av 90-tallet. Dette kan vanskelig forklares på noen annen måte enn at et økende antall titler er blitt avvist, enten på formelle genrekriterier, eller under henvisning til manglende kunstnerisk kvalitet – med andre ord at enten har forlagene i økende grad ”tatt sjansen”, eller vurderingsutvalg og ankenemnder er blitt strengere. I tillegg har det i perioden dukket opp flere mindre profesjonelle forlagssaktører som har ønsket å prøve seg. Tabell 4 og Diagram 5 illustrerer det økende gapet mellom påmelding og innkjøp:

Tabell 4: Norsk skjønnlitteratur, påmeldt vs. innkjøpt, 1983–2000 *

År	Påmeldt	Innkjøpt	%
1983	228	205	89,9 %
1984	216	189	87,5 %
1985	225	204	90,7 %
1986	230	216	93,9 %
1987	230	199	86,5 %
1988	203	185	91,1 %
1989	216	191	88,4 %
1990	247	201	81,4 %
1991	213	195	91,6 %
1992	206	175	84,9 %
1993	221	183	82,8 %
1994	265	218	82,3 %
1995	273	206	75,5 %
1996	287	222	77,3 %
1997	282	213	75,5 %
1998	277	211	76,2 %
1999	256	205	80,1 %
2000	279	210	75,3 %
SUM	4354	3628	83,3 %

* Fra 1983 til og med 1986 er essayistikken ikke inkludert. Dette er en del av forklaringen på nedgangen i antall innkjøp fra 1986 til 87.

Diagram 5: Norsk skjønnlitteratur, påmeldt vs. innkjøpt, 1983–2000

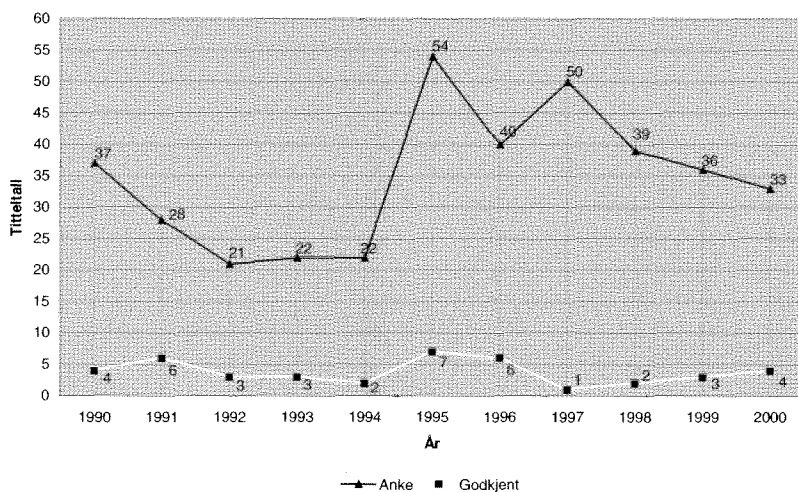

På samme måte er det interessant å se forholdet mellom det antall titler som er blitt anket etter underkjennelse av vurderingsutvalgene, og det tittelantall som ankenemndene har godkjent. Også her synes tendensen å gå i retning av at stadig færre underkjente titler blir "reddet" av ankeinstansen – selv om tallene er små og de siste par årene har vist en motsatt tendens. Bearbeidet tallmateriale finnes bare for perioden 1990–2000.

Tabell 5: Norsk skjønnlitteratur, anket vs. godkjent, 1990–2000

År	Anker	Godkjent	%
1990	37	4	10,8 %
1991	28	6	21,4 %
1992	21	3	14,3 %
1993	22	3	13,6 %
1994	22	2	9,1 %
1995	54	7	13,0 %
1996	40	6	15,0 %
1997	50	1	2,0 %
1998	39	2	5,1 %
1999	36	3	8,3 %
2000	33	4	12,1 %
SUM	382	41	10,7 %

Diagram 6: Norsk skjønnlitteratur, anket vs. godkjent, 1990–2000

Legg merke til at i årene 1997–1998 var det *både* en meget lav andel innkjøp av de påmeldte titlene (75 og 76%) og usedvanlig få godkjente anker (2 og 5%). I samme periode ble det like fullt kjøpt inn rekordmange prosatitler (128 og 125).

Barne- og ungdomslitteratur

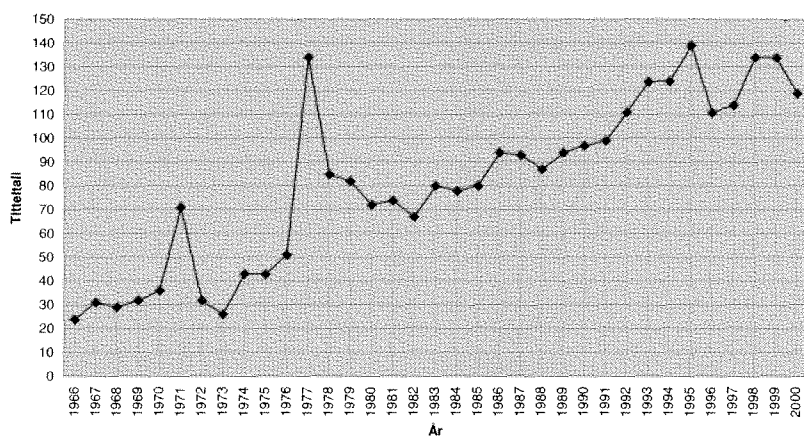
Innkjøpet av skjønnlitterære bøker for barn og unge utgjør for hele perioden (1966–2000) 27,5% av det samlede innkjøpet. Etter et stort sprang i 1977, som i hvert fall for en stor del kan forklares med innføringen av automatisk innkjøp for denne bokgruppen, har titteltallet steget jevnt og trutt frem mot 90-årene. Økningen fra 1991 til -92 henger trolig sammen med at det økte eksemplartallet (fra 1000 til 1550) hadde stimulert forlagene til flere utgivelser. Etter 1992 har det ligget på 120–130 titler, med en svak bølgedal i 1996–97, da tallet var nede i 111 og 114. Denne nedgangen skyldes antakelig for en stor del at barnebokforlaget Bonnier Carlsen ble nedlagt, og eventuelt også en viss forsiktighet i Gyldendal og Tiden før etableringen av det sammenslåtte barne- og ungdomsbokforlaget Gyldendal Tiden. Det relativt lave tallet i 2000 (119 titler) kan trolig forklares med at den nye utregningsmodellen for arkpriser ga lavere uttelling for forlagene og la en demper på utgivelsesviljen. Innkjøpet fordeler seg slik:

Tabell 6: Innkjøp av skjønnlitteratur for barn og ungdom, 1966–2000 *

År	Innkjøpt
1966	24
1967	31
1968	29
1969	32
1970	36
1971	71
1972	32
1973	26
1974	43
1975	43
1976	51
1977	134
1978	85
1979	82
1980	72
1981	74
1982	67
1983	80
1984	78
1985	80
1986	94
1987	93
1988	87
1989	94
1990	97
1991	99
1992	111
1993	124
1994	124
1995	139
1996	111
1997	114
1998	134
1999	134
2000	119
SUM	2844

* Fra 1966 til 1977 var det fjorårets titler som ble kjøpt inn.

Diagram 7: Innkjøp av skjønnlitteratur for barn og ungdom, 1966–2000

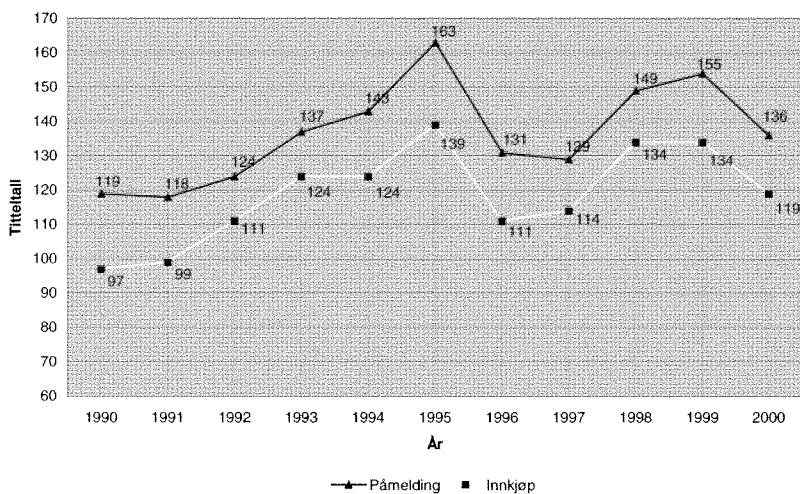

Når det gjelder forholdet mellom påmeldte og innkjøpte barne- og ungdomsbøker, har det vært påfallende stabilt i hele den 10-årsperioden det foreligger tall for (1990–2000), med en gjennomsnittlig prosentandel på 87%. Forholdet var uendret selv i innkjøpsbunnårene 1996–97:

Tabell 7: Barne- og ungdomslitteratur, påmeldt vs. innkjøpt, 1990–2000

År	Påmeldt	Innkjøpt	%
1990	119	97	81,5 %
1991	118	99	83,9 %
1992	124	111	89,5 %
1993	137	124	90,5 %
1994	143	124	86,7 %
1995	163	139	85,3 %
1996	131	111	84,7 %
1997	129	114	88,4 %
1998	149	134	89,9 %
1999	155	134	86,4 %
2000	136	119	87,5 %
SUM	1504	1306	86,8 %

Diagram 8: Barne- og ungdomslitteratur, påmeldt vs. innkjøpt, 1990–2000

Når man ser de to kurvene følge hverandre så tett over 10 år, er det nærliggende å tolke materialet som et uttrykk for at forlagenes utvelgelse av påmeldte bøker og Kulturrådets behandling av dem har skjedd i en form for ideell samforstand. I hvert fall synes barne- og ungdomsforleggerne å ha truffet mye bedre med sine påmeldinger enn voksenbokforleggerne. Det er imidlertid også et poeng at langt færre barne- og ungdomsbøker påmeldes fra små og uorganiserte forlag, enn tilfellet er for voksenbøker.

Bildet nyanseres imidlertid noe når vi ser på forholdet mellom anker og godkjente titler (se tabell 8 og diagram 9). Selv om tallene er lave og små variasjoner derfor gir høye prosentavvik, later det til at forlagene her i langt større grad ”gambler” – og oftere taper. Ytterpunktene er som vi ser 0 av henholdsvis 13 og 20 anker tatt til følge i 1990 og 1991, og hele 8 av 18 i 1997, nesten 50%.

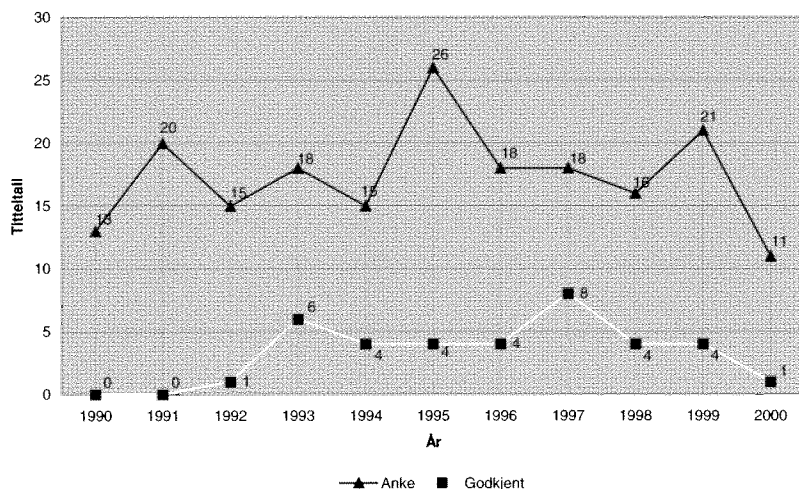
Det er også verdt å merke seg at den gjennomsnittlige andelen av godkjente anker er betydelige høyere på barne- og ungdomssekto- ren (19%) enn for voksenlitteraturen (10%), mens det er et langt bedre samsvar mellom den innkjøpte andelen av påmeldin- gene i de to ordningene (87 og 83%). Tendensielt skulle dette

kunne tolkes som tegn på at vurderingsutvalg og ankenemnder for voksenordningen er "strengere" enn på B/U-sektoren. Samtidig kan avviket som nevnt ha sammenheng med at det påmeldes færre barne- og ungdomsbøker fra de små og uorganiserte forlagene, som generelt blir avvist oftere enn bøker fra de organiserte forlagene.

Tabell 8: Barne- og ungdomslitteratur, anket vs. godkjent, 1990–2000

År	Anker	Godkjent	%
1990	13	0	0,0 %
1991	20	0	0,0 %
1992	15	1	6,7 %
1993	18	6	33,3 %
1994	15	4	26,7 %
1995	26	4	15,4 %
1996	18	4	22,2 %
1997	18	8	44,4 %
1998	16	4	25,0 %
1999	21	4	19,0 %
2000	11	1	9,1 %
SUM	191	36	18,8 %

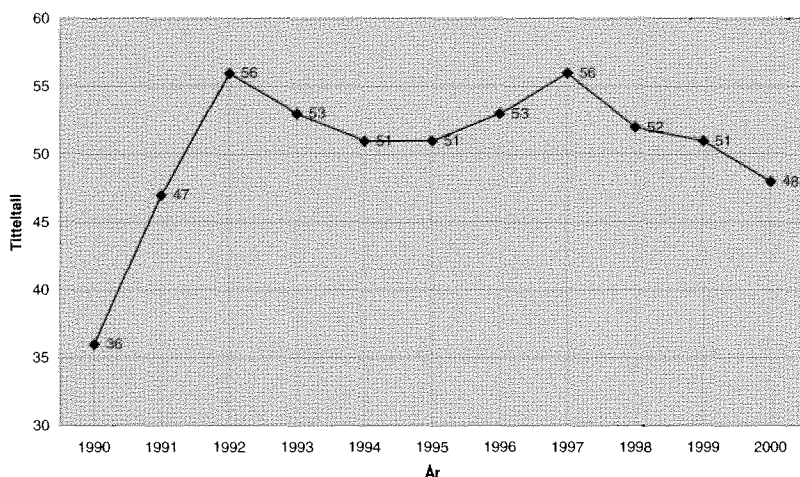
Diagram 9: Barne- og ungdomslitteratur, anket vs. godkjent, 1990–2000

Oversatt skjønnlitteratur

Den oversatte skjønnlitteraturen fikk en selektiv innkjøpsordning i 1990 (prøveordning frem til 1993), med rom for et 50-talls titler for både voksne og barn/ungdom. Slik har innkjøpet artet seg:

Diagram 10: Innkjøp av oversatt skjønnlitteratur, 1990–2000

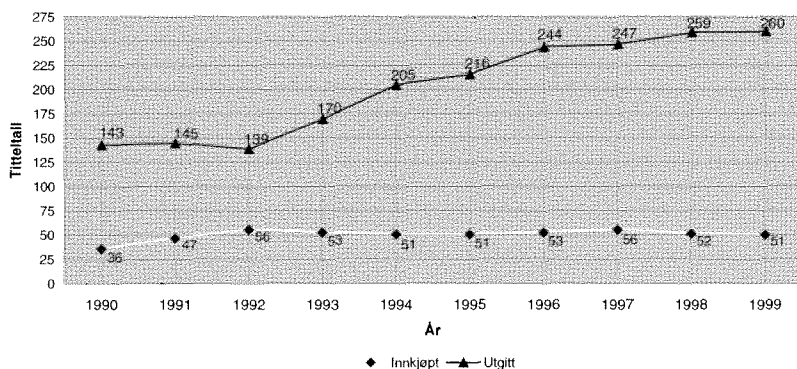

Som vi ser, er kurven relativt stabil, og det tyder mest av alt på at ordningen utnyttet til fulle. Et helt annet bilde fremtrer hvis vi sammenlikner antall *utgitte* skjønnlitterære oversettelser med det antall som kjøpes inn. Ikke bare er misforholdet tydelig, men avstanden øker også dramatisk med årene: I 1990 ble det utgitt 107 flere titler på denne sektoren enn Kulturrådet hadde midler til å kjøpe inn. I 1999 var dette tallet steget til 209. På toppen av dette kommer at de tilgjengelige tallene på utgitte titler bare omfatter utgivelser på medlemsforlag i Forleggerforeningen (og altså er noe høyere i virkeligheten), mens tallene på innkjøpte titler omfatter utgivelser på *alle* forlag. På den annen side inkluderer tallene for utgitte titler en rekke bøker som av forskjellige grunner ikke kvalifiserer til innkjøp – dette gjelder både trivallitteratur og ulike seriebøker, samt oversettelser fra nordiske språk. Gjennomgående blir bare halvparten av de påmeldte titlene som kvalifiserer til innkjøp, innkjøpt.

Tabell 9: Oversatt skjønnlitteratur, utgitt vs. innkjøpt, 1990–1999 ²⁹

År	Utgitt	Innkjøpt	%
1990	143	36	25,2 %
1991	145	47	32,4 %
1992	139	56	40,3 %
1993	170	53	31,2 %
1994	205	51	24,9 %
1995	216	51	23,6 %
1996	244	53	21,7 %
1997	247	56	22,7 %
1998	259	52	20,1 %
1999	260	51	19,6 %
SUM	2028	506	25,0 %

Diagram 11: Oversatt skjønnlitteratur, utgitt vs. innkjøpt, 1990–1999

Som nevnt er denne selektive ordningen ment å dekke både voksenlitteraturen og barne- og ungdomslitteraturen (riktignok med unntak av rene billedbøker og småbarnsbøker). I hele perioden har B/U-bøkene gjennomsnittlig utgjort 16% av det samlede oversatte innkjøpet, mot 84% for voksenbøkene.

Fagbøker for barn og ungdom

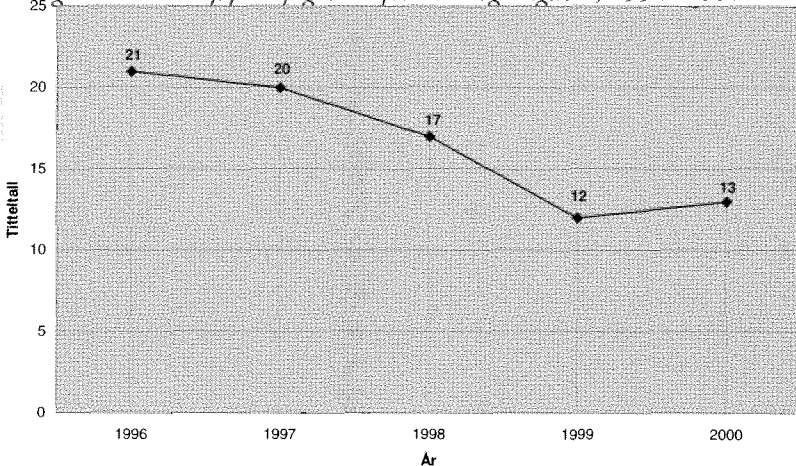
Den andre selektive ordningen omfatter fagbøker for barn og ungdom. Den ble etablert i 1996, og tallmaterialet har således be-

29 Tall for utgitte titler er fra Den norske forleggerforening.

grenset tolkningsverdi. Likevel kan det synes oppsiktsvekkende at innføringen av en ny støtteordning i dette tilfellet ikke later til å ha ansporet forlagene til å satse mer enn det innkjøpstallene gir inntrykk av. Hittil har innkjøpet tendensielt vært synkende fra det første året av, riktignok med en svak bedring i 2000.

Forklaringen er imidlertid snarere av økonomisk art: Helt fra starten av var ordningen sterkt underbudsjettet. Blant annet var den basert på produksjonskostnader fra tidlig på 90-tallet, og de 3,3 millioner som Stortinget bevilget, har ikke vært nok til å kjøpe inn de 20 årlige titlene man opprinnelig tok sikte på. Forlagene har likevel fortsatt å melde på et betydelig høyere antall titler enn det det har vært rom for på ordningen, anslagsvis dobbelt så mange, og slik sett er det grunn til å hevde at ordningen i stor grad har virket stimulerende på utviklingen av denne nye genren på norsk.³⁰

Diagram 12: Innkjøp av fagbøker for barn og ungdom, 1996–2000

30 For en nærmere gjennomgang, se Anton Fjeldstads utredning "Norsk kulturråds innkjøpsordning for ny norsk faglitteratur for barn og ungdom 1996–1998 – ei evaluering", Arbeidsnotat nr. 30, Norsk kulturråd 1999.

Kostnadene

Det har vært sagt gang på gang at statens innkjøpsordninger er en ubyråkratisk og fremfor alt billig form for offentlig litteraturstøtte. Men hva betyr ordene "billig" (eller eventuelt "dyr") i denne sammenhengen? Er de ikke like upresise og referanseløse begreper som når naboen hevder å ha fanget en "stor" fisk? Problemet med evalueringen av offentlige utgifter av denne art, er at de ikke kan vurderes opp mot en mal, eller for den saks skyld mot et målbart gode. De fleste vil være enige om at Norge trenger og bør opprettholde en nasjonal kvalitetslitteratur, men hvor "mange" bøker skal i så fall til? Hvor "gode" må forfatterne være? Ja, hvor "ofte" må enkelttitler kjøpes i bokhandelen eller lånes ut fra bibliotekene før vi om mulig kan si oss tilfreds på litteraturens og nasjonens vegne?

50

Dette gjør at en meningsfylt gjennomgang av kostnadene forbundet med innkjøpsordningene må ta form av en *relativ* vurdering. Det vil si at det er kostnadsveksten år for år som er interessant, både når det gjelder totalkostnadene og den innbyrdes fordelingen av dem, og kostnadene i relasjon til antall innkjøpte titler.

På grunn av prisstigningen vil det lett oppstå forvirring og feiltolkninger når kostnader som er påløpt over mer enn 30 år, skal sammenliknes. Beløp på like utgifts- og inntektsposter (for eksempel Kulturrådets vederlag til forlagene, eller forfatternes royalté) er derfor i det følgende korrigert for prisstigningen ved hjelp av Statistisk sentralbyrås konsumprisindeks, der 1998 er satt til 100. Det betyr for eksempel at 14,10 kroner i 1965 var verdt 100 kroner i 1998, og 108,40 kroner i februar 2001.

Også begrepet "kostnader" er tvetydig, da det kan referere til så vel de årlige avsetninger i Kulturrådets budsjett, som til reelle regnskapstall. Siden de to automatiske ordningene for skjønnlitteratur kan gå med "overskudd" ett år og "underskudd" et annet år, vil det til enhver tid være et visst avvik mellom avsetnings- og regnskapstallene. Selv om reelle regnskapstall for hvert år vil gi det mest korrekte bilde av kostnadsutviklingen, har det i utarbeid-

delsen av tabellen nedenfor vært nødvendig å bruke avsetningstall for tiårsperioden 1985–94, fordi eksakte regnskapstall ikke har vært tilgjengelige for utrederen. Alle øvrige tall er fra regnskap. De positive/negative avvik som måtte ha blitt akkumulert i løpet av denne perioden, vil det imidlertid være korrigert for i regnskapene for årene 1995–2000, og samlet skulle derfor fremstillingen gi et korrekt bilde av utviklingen. Hvis ikke annet er oppgitt, er alle tall fra Kulturrådet:

Tabell 10: *Kostnader alle ordningene, 1965–2000, 2000-kroner*

År	Norsk		Barn og ungdom		Oversatt		B/U fagbøker		Sum	
	Titler	Kost	Titler	Kost	Titler	Kost	Titler	Kost	Titler	Kost
1965	121	17 837 730							121	17 837 730
1966	147	20 160 616	24	1 409 075					171	21 569 692
1967	125	15 873 586	31	1 374 276					156	17 247 862
1968	152	19 697 785	29	1 368 829					181	21 066 614
1969	140	18 898 827	32	1 628 086					172	20 526 914
1970	155	20 127 514	36	1 803 520					191	21 925 140
1971	158	22 132 906	71	1 623 927					229	23 751 309
1972	161	22 392 892	32	1 406 667					193	23 799 559
1973	187	24 241 023	26	1 232 432					213	25 473 455
1974	166	24 440 833	43	1 877 021					209	21 218 688
1975	172	23 398 955	43	1 830 504					215	24 268 937
1976	227	32 179 300	51	2 156 809					278	34 332 509
1977	246	35 738 125	134	6 409 125					380	42 143 953
1978	234	38 220 882	85	8 760 159					319	46 981 040
1979	207	33 687 141	82	9 296 823					289	42 983 964
1980	193	33 594 664	72	9 043 607					265	42 638 271
1981	216	34 546 623	74	8 874 956					290	43 428 520
1982	214	32 333 258	67	10 037 037					281	42 370 295
1983	205	34 499 074	80	10 090 472					285	44 587 632
1984	189	32 508 763	78	10 668 823					267	43 130 776
1985	204	33 235 057	80	10 055 735					284	43 290 792
1986	216	32 740 008	94	9 905 543					310	42 645 551
1987	199	32 337 725	93	11 998 613					292	44 336 338
1988	185	29 633 290	87	24 282 835					272	53 916 125
1989	191	31 623 756	94	21 651 119					285	53 274 876
1990	201	33 906 213	97	19 789 128	36	4 411 589			334	58 106 930
1991	195	31 918 014	99	22 050 231	47	4 263 857			341	58 232 102
1992	175	35 126 975	111	24 410 271	56	4 167 607			342	63 704 853
1993	183	34 002 208	124	23 522 075	53	4 657 837			360	62 182 119
1994	218	33 636 017	124	23 992 927	51	4 591 948			393	62 220 892
1995	206	33 859 676	139	26 341 401	51	4 479 830			396	64 680 908
1996	222	37 277 036	111	23 070 514	53	4 428 122	21	3 653 200	407	68 428 872
1997	213	36 216 273	114	23 378 282	56	4 314 928	20	3 559 816	403	67 469 300
1998	211	36 536 760	134	27 132 490	52	4 220 000	17	3 481 500	414	71 370 756
1999	205	33 736 281	134	25 512 849	51	4 125 122	12	3 403 226	402	66 777 478
2000	210	29 677 000	119	20 205 000	48	4 000 000	13	3 400 000	390	60 715 000
SUM	6849	1 071 972 785	2844	428 191 162	554	47 660 840	83	17 497 742	10 330	1 565 322 529
Eks.tall	*6 848 000		3443 976		277 000			128 650		10 698 626

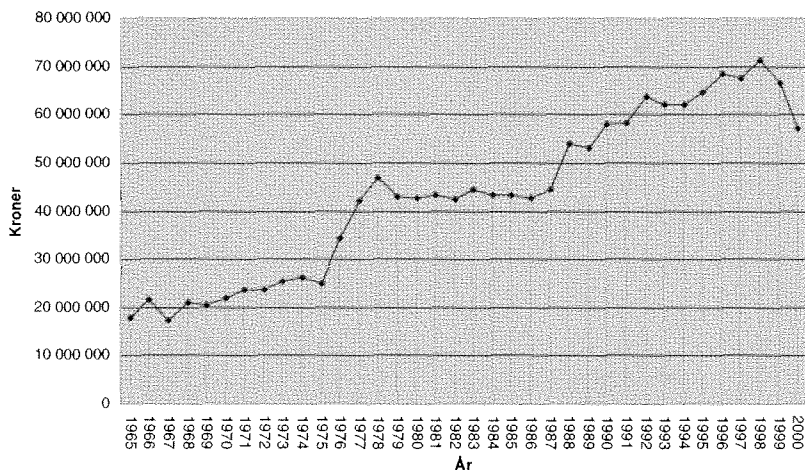
* Norsk: 1000 eks. B/U: 1966–76, 500 eks; 1977–87, 1000 eks. 1988, 1448 eks. 1989–2000, 1550 eks. Overs: 500 eks. Fag B/U: 1550 eks.

I sum har statens utgifter til innkjøp, royaltystøtte og utsendelse av litteratur gått fra 17,8 millioner i 1965, til 57,3 millioner i 2000 (begge deler målt i 2000-kroner). Samtidig har titteltallet steget fra 121 til 390. Veksten for begge størrelser er identisk i perioden: Både de samlede kostnadene og tallet på innkjøpte titler er blitt 3,2 ganger så stort fra 1965 til 2000.

Den tilsynelatende dramatiske nedgangen i kostnader i 1999 og 2000 (fra 67,6 millioner i 1998 til henholdsvis 64,7 og 57,3) kan forklares ved avkortningen som ble gjort i 1999 (91% vederlag) og de reduserte arkprisene man ble enige om for 2000, begge deler som følge av tittelpress på ordningene.

En grafisk fremstilling av den totale kostnadsutviklingen (indeksregulert) ser slik ut:

Diagram 13: Kostnader alle ordningene, 1965–2000, 2000-kroner

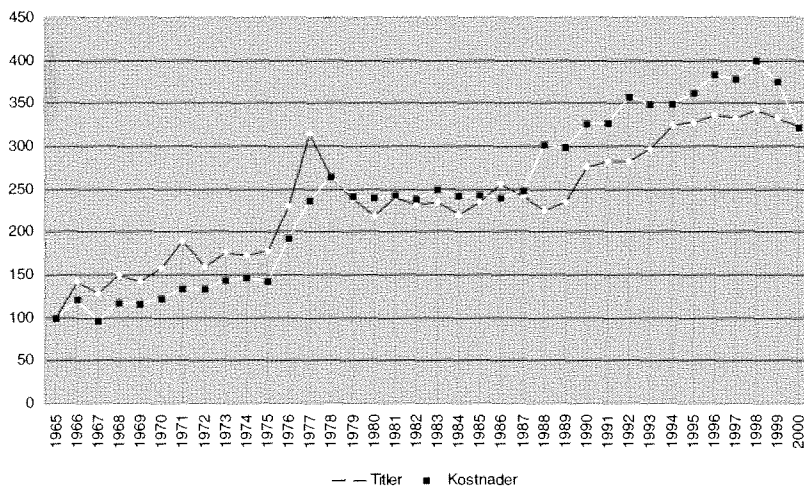
På denne kurven kan vi tydelig avlese kostnadsspranget i forbindelse med opprettelsen av B/U-ordningen i 1978, utvidelsen av den samme ordningen i 1988, etableringen av oversattordningen i 1990 og av fagbokordningen for barn og ungdom i 1996. For øvrig kan vi merke oss at på samme måte som oversikten over titteltall tyder på en svakt nedadgående tendens i slutten av perio-

den, fra 1998 til 2000, peker kostnadskurven de siste årene nedover, ikke minst på grunn av avkortningen i vederlag i 1999 (91%) og det lavere nivået for arkpriser i 2000.

Ser vi på utgiftene per tittel, er stabiliteten iøynefallende: I 1965 lå tittelkostnaden i snitt på 147.419 kroner; i 2000 lå den på 156.079 (begge deler i 2000-kroner). Det kan altså ikke være grunnlag for å hevde at ordningene er blitt dyrere med årene – kostnadsveksten henger i all hovedsak sammen med veksten i titteltall, utvidelsen av eksemplartall og etableringen av nye ordninger.

Forholdet mellom veksten i titteltall og veksten i kostnader illustreres i diagram 14 (kostnadene er regnet med utgangspunkt i 2000-kroner, og indeks for både titler og kostnader er satt til 100 i 1965):

Diagram 14: Vekst i titteltall vs. vekst i kostnader, alle ordninger, 1965–2000

Som vi ser, følger de to kurvene hverandre ganske godt. Kostnadene har grovt sett hatt en noe mer moderat vekst enn titteltallet frem til 1977, da barne- og ungdomsordningen ble etablert, og fra 1988, da eksemplartallet på B/U-ordningen ble økt til 1550 (og ble tilført 7 nye millioner). Det er likevel verdt å merke seg at den betydelige kostnadsveksten i forbindelse med B/U-utvidelsen

skjedde samtidig med at tittelallet faktisk gikk *ned* i årene 1986–88 – fra 310 (1986) til 292 (1987) og 272 (1988), mens kostnadene altså steg fra 42,6 millioner til henholdsvis 44,3 og 53,9 millioner. Tross dette kan avvikene mellom de to vekstkurvene i det store og det hele forklares med at kostnadene steg som en følge av økt eksemplartall, og ikke en radikal økning i tittelall. Den negative kostnadsutviklingen de siste to årene av perioden skyldes avkortningen i 1999 og de nye arkprisene i 2000, som faller sammen med et redusert tittelall på B/U-ordningen.

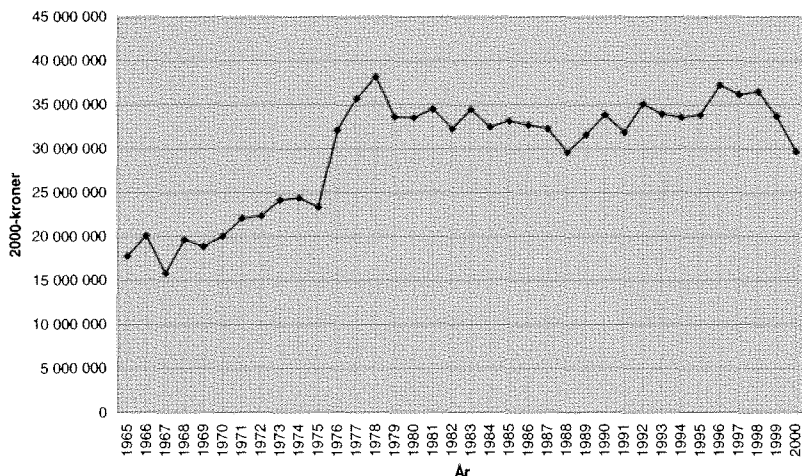
Ny norsk skjønnlitteratur

Salg til Kulturrådet sto i perioden 1997–99 for 22,1% av medlemsforlagenes omsetning av ny norsk skjønnlitteratur (Forleggerforeningens samlede omsetningstall inkluderer bl.a. en god del krim og spenning som ikke kjøpes inn, og den reelle andelen som kjøpes inn av Kulturrådet er derfor noe høyere).³¹

Statens kostnader til innkjøp av ny norsk skjønnlitteratur har både før og etter toppårene 1977 og -78 (da det ble kjøpt inn rekordmange titler, henholdsvis 246 og 234), vært forbausende jevne, slik det fremgår av diagram 15. Tendensen er også her nedadgående mot slutten av perioden, igjen på grunn av avkortningen i 1999 og de reduserte arkprisene i 2000.

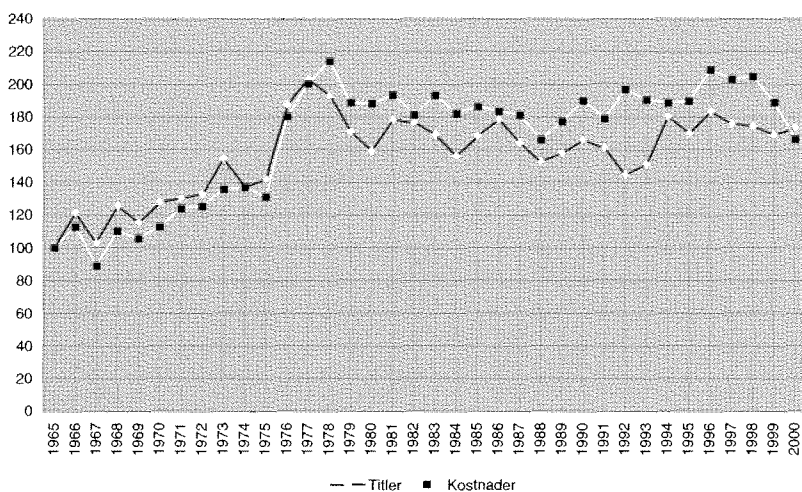
31 Kilde: Forleggerforeningens bransjestatistikk for 1999.

Diagram 15: Kostnader ny norsk skjønnlitteratur, 1965–2000, 2000-kroner

En sammenstilling av veksten i titteltallet og veksten i kostnadene for ny norsk skjønnlitteratur (diagram 16) viser at de to kurvene jevnt over følger hverandre tett. Likevel er det påfallende at etter kronåret 1977, da det ble kjøpt inn hele 246 titler, har kostnadskurven hatt et forsprang som utviklingen av titteltallet aldri har innhentet – før i 2000. I årene 1980, -84 og 92–93 har avviket vært særlig markert. Det omvendte er tilfellet i 1999–2000, da titteltallet steg fra 205 til 210, mens kostnadene hadde en betydelig nedgang fra 32,7 millioner til 29,7. Indeks for begge kurver er satt til 100 i 1965.

Diagram 16: Ny norsk skjønnlitteratur, vekst i titteltall vs. vekst i kostnader, 1965–2000

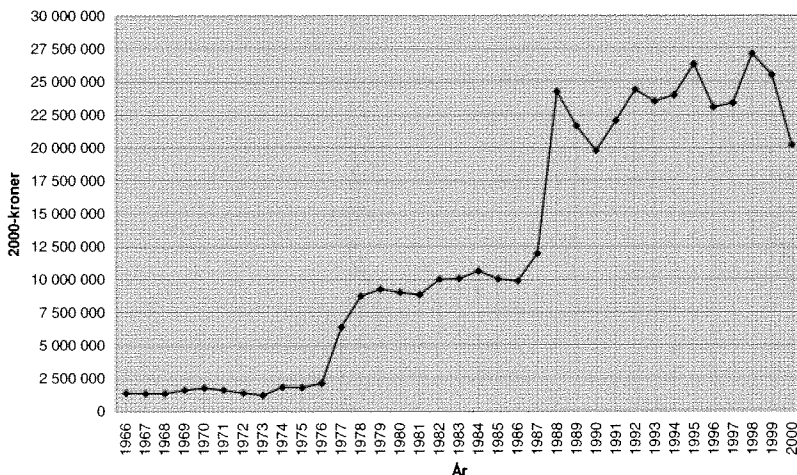

Barne- og ungdomslitteratur

Kostnadsbildet for barne- og ungdomsordningen er tilsynelatende langt mindre entydig enn for voksenordningen og gir inntrykk av en veldig sprangvis vekst (se diagram 17). Disse sprangene henger imidlertid sammen med de to utvidelsene av ordningen – i 1978 ble innkjøpet gjort automatisk på linje med voksenordningen, og tallet på innkjøpte eksemplarer steg fra 500 til 1000; i 1988 kom så den andre utvidelsen etter at Stortinget vedtok en ekstrabevilgning på syv millioner, først til 1448 eksemplarer og deretter fra 1989, til 1550 eksemplarer. Den første (målbar i perioden 1976–79) medførte en kostnadsvekst fra 2,1 til 9,2 millioner 2000-kroner, mens den andre, fra 1987 til 1988, innebar et løft fra 12 til 24,3 millioner. Korrigerer man for disse ekstraordinære utgiftene, viser B/U-ordningen faktisk en enda mer stabil kostnadsutvikling enn voksenordningen. Igjen legger vi merke til en til dels kraftig synkende tendens mot slutten av perioden, etter toppårene 1998 og -99 (134 titler innkjøpt begge år).

For perioden 1997–99 utgjorde medlemsforlagenes salg av barne- og ungdomsbøker til Kulturrådet i snitt 23,6% av all deres omsetning innenfor denne bokgruppen. (Forleggerforeningens omsetningstall inkluderer enkelte genrer som ikke omfattes av ordningen, så den reelle innkjøpsandelen er noe høyere.)³²

Diagram 17: Kostnader barne- og ungdomslitteratur, 1966–2000, 2000-kroner

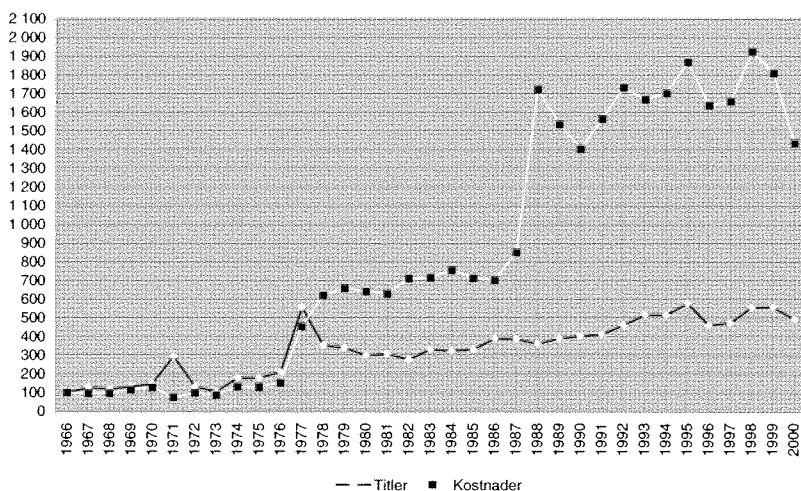

En grafisk fremstilling av forholdet mellom utviklingen av tittel-tallet og kostnadene for B/U-ordningen (se diagram 18) viser med all tydelighet hvordan økningen i eksemplartallet har slått ut på kostnadssiden (1976–79 og 1987–88), relativt uberørt av det faktiske antall titler. Bortsett fra det løft i tittel-tall som innføringen av den automatiske ordningen medførte i 1977, har det ikke vært noen markant vekst i antall innkjøpte titler, med unntak av mindre økninger i periodene 1992–95 og 1998–99, som også lar seg avlese på kostnadskurven. Den fallende kostnadskurven fra 1988–90 (fra 17,7 millioner til 15,7) motsvares ikke av et liknende fall i tittel-tall, som tvert imot steg fra 87 titler i 1988 til 97 i 1990. Det kraftige fallet i kostnader fra 1999–2000 motsvares heller ikke av

32 Ibid.

et tilsvarende brått fall i titteltall, men skyldes utslaget av de reduserte arkprisene for 2000. I diagrammet nedenfor er indeks for titler og kostnader satt til 100 i 1966.

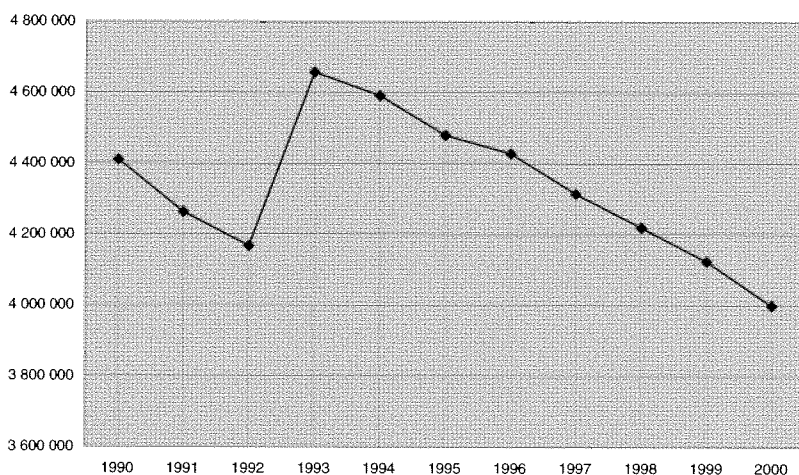
Diagram 18: Barne- og ungdomsordningen, vekst i titteltall vs. vekst i kostnader, 1966–2000

Oversatt skjønnlitteratur

De årlige bevilgningene til det selektive innkjøpet av oversatt skjønnlitteratur har praktisk talt vært uforandret siden etableringen av ordningen i 1990, med unntak av en økning på 500.000 i 1993. Det betyr at realverdien av vederlagene har gått ned. (I tråd med Statistisk sentralbyrås indeks for prisutvikling er 1998 satt til 100.)

Diagram 19: Kostnader oversatt skjønnlitteratur, 1990–2000, 2000-kroner

Til tross for budsjettøkningen i 1993 (fra 4,1 til 4,6 millioner), har realverdien av bevilgningene til denne litteraturen falt med ca. 10% siden ordningen ble opprettet, selv om denne ordningen – på lik linje med den selektive fagbokordningen for barn og ungdom – bare har rom til å absorbere om lag 50% av alle påmeldte titler.

Vi har tidligere sett at i perioden 1990–99 ble ca. 25% av de oversatte skjønnlitterære titlene utgitt på medlemsforlagene, kjøpt inn. Ser vi derimot på omsetningen, faller andelen betraktelig. For årene 1997–99 utgjorde Kulturrådets innkjøp i snitt 4,7% av medlemsforlagenes salg av oversatt skjønnlitteratur (Forleggerforeningens omsetningstall inkluderer vel å merke *all* oversatt litteratur, også krim og spenning, og andelen for den ”rene” skjønnlitteraturen må derfor estimeres noe høyere).³³

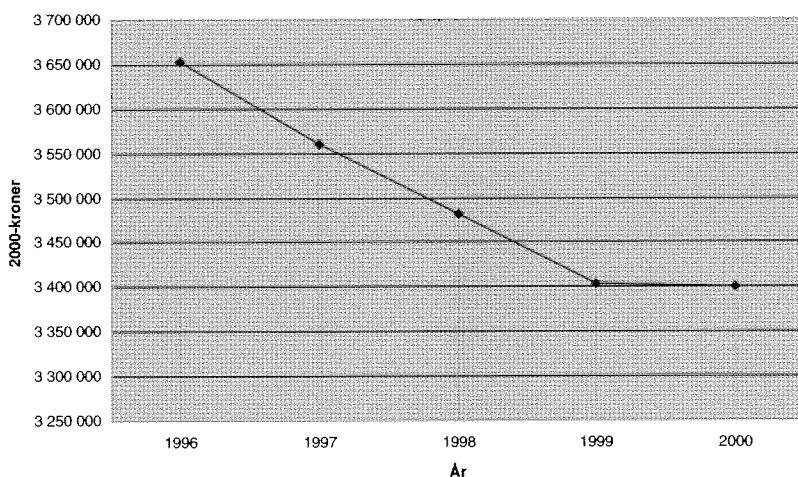
Fagbøker for barn og ungdom

Også denne selektive ordningen har hatt stillestående bevilgninger siden opprettelsen i 1996, hvis vi ser bort fra en liten påplus-

33 Ibid.

ning i 2000. Dermed har realverdien gått ned også på dette feltet, med ca. 7%. Denne nedgangen kommer i tillegg til at ordningen fra starten av var sterkt underbudsjettert, og har ført til at tallet på innkjøpte titler i perioden har falt fra 21 til 13. Denne reduksjonen kan altså ikke forklares med manglende interesse for genren fra forlagenes side, eller med en spesielt streng behandling i vurderingsutvalg, men med et betydelig misforhold mellom intensjonen om å kjøpe inn ca. 20 titler i året og de midler som er stilt til rådighet for formålet.³⁴

Diagram 20: Kostnader faglitteratur for barn og ungdom, 1996–2000, 2000-kroner

Kostnadsfordeling

Vi har hittil i dette kapitlet sett på utviklingen av Kulturrådets samlede avsetninger til de ulike ordningene. Vel så interessant er det imidlertid å se på hvordan de respektive ordningenes totale kostnadssummer fordeler seg på hovedpostene innkjøp, honorar (royalty) og distribusjon, og hvordan denne fordelingen har utviklet seg over tid.

34 Se Anton Fjeldstad, op.cit.

Kildematerialet gjør det bare mulig å undersøke kostnadsfordelingen for de to store automatiske ordningene. Voksenordningen omfatter data fra utvalgte år etter 1970, mens B/U-ordningen er undersøkt i perioden etter 1979. (For den tidligste perioden, 1965–67, er fordelingen 59% til innkjøp, 20% til honorar og 21% til distribusjon.³⁵)

Tabell 11: Prosentvis fordeling av kostnadene til de to automatiske ordningene

VOKSNE	1970	1978	1981	1983	1995	1996	1997	1998	1999
Innkjøp	62,0	60,0	62,0	67,0	75,4	75,2	74,2	74,6	72,0
Honorar	17,0	23,0	22,0	22,0	21,9	22,2	24,1	23,3	25,4
Distribusjon	21,0	17,0	16,0	11,0	2,7	2,6	1,7	2,1	2,6
SUM	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
BARN/UNG	1979	1981	1982	1983	1995	1996	1997	1998	1999
Innkjøp	56,0	56,0	59,0	57,5	77,0	73,6	74,1	73,9	70,2
Honorar	20,0	20,0	20,5	23,0	18,8	22,2	22,9	23,1	25,3
Distribusjon	24,0	24,0	19,5	19,5	4,2	4,2	3,0	3,0	4,5
SUM	100,0	100,0	99,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Det mest iøynefallende fellestrekket ved de to ordningene er nedgangen i andelen som går til distribusjon – fra 21% til 2,6% for voksenbøkene, og fra 24% til 4,5% for barne- og ungdomsbøkene. Veksten i andelene til innkjøp og honorarer er tilsvarende høy. En vesentlig forklaring er bortfallet av kostnader til egen innbinding og plasting av kulturfondbøkene i henholdsvis 1983 og -89. En årsak til at distribusjonskostnadene på B/U-sektoren jevnt over har ligget noe høyere enn på voksensektoren (i 1999 henholdsvis 4,5% og 2,6%), er at posten for B/U inkluderer utgifter til utarbeidelse og utsendelse av annoteringer.

Dersom vi bryter tallene ned på tittelnivå for de respektive årene, får vi sammenliknbare kostnader per tittel for henholdsvis innkjøps- og honorarandelen. Det viser seg da at den realøkonomiske utviklingen for disse to hovedpostene har vært noe ujevn, det

35 St. meld. nr. 16 (1968–69), Norsk kulturfond – Innstilling om innkjøpsordningen for ny norsk skjønnlitteratur.

vil si at deres andel av innsparingene på distribusjonssiden ikke har vært proporsjonal. Verdiene i tabell 12 samt diagrammene 21 og 22 er fremkommet ved at de samlede årskostnadene er fordelt prosentvis på innkjøp og honorar, og deretter på titteltallet det aktuelle året. Alle beløp er oppgitt i 2000-kroner.

NB: Tallene skisserer en tendens og kan ikke brukes til å fortolke for eksempel forlagenes inntjening, da det i materialet ikke er tatt hensyn til faktorer som produksjonskostnader, papirpris og liknende.

Tabell 12: Kostnader til innkjøp vs. honorar, de to automatiske ordningene, 2000-kroner

Voksenordningen

År	Titler	Sum kost	Innkjøp %	Innkjøpskost per tittel	Honorar %	Honorarkost per tittel
1970	155	20 127 514	62,0	80 510	17,0	22 075
1978	234	38 220 882	60,0	98 002	23,0	37 568
1981	216	34 546 623	62,0	99 162	22,0	35 186
1983	205	34 499 074	67,0	112 753	22,0	37 023
1995	206	33 859 676	75,4	124 097	21,9	35 996
1996	222	37 277 036	75,2	126 272	22,2	37 277
1997	213	36 216 273	74,2	126 162	24,1	40 977
1998	211	36 536 760	74,6	127 792	23,3	41 732
1999	205	33 736 281	72,0	118 488	25,4	41 800

B/U-ordningen

År	Titler	Sum kost	Innkjøp %	Innkjøpskost per tittel	Honorar %	Honorarkost per tittel
1979	82	9 296 823	56,0	63 490	20,0	22 675
1981	74	8 874 956	56,0	67 162	20,0	23 986
1982	67	10 037 037	59,0	88 386	20,5	30 710
1983	80	10 090 472	57,5	72 525	23,0	29 010
1995	139	26 341 401	77,0	145 920	18,8	35 627
1996	111	23 070 514	73,6	158 972	22,2	46 141
1997	114	23 378 282	74,1	151 959	22,9	46 962
1998	134	27 132 490	73,9	149 634	23,1	46 773
1999	134	25 512 849	70,2	133 657	25,3	48 170

En grafisk fremstilling av utviklingen for de respektive ordningene ser slik ut:

Diagram 21: Ny norsk skjønnlitteratur, kostnader til innkjøp vs. honorar per tittel, 1970–2000

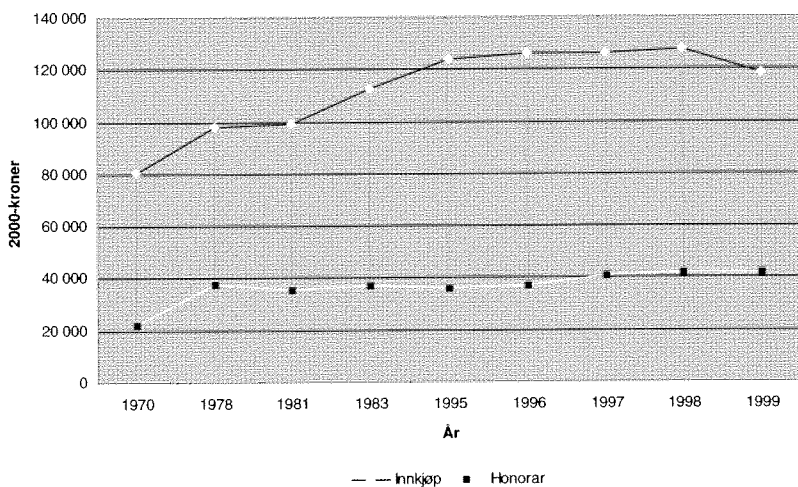
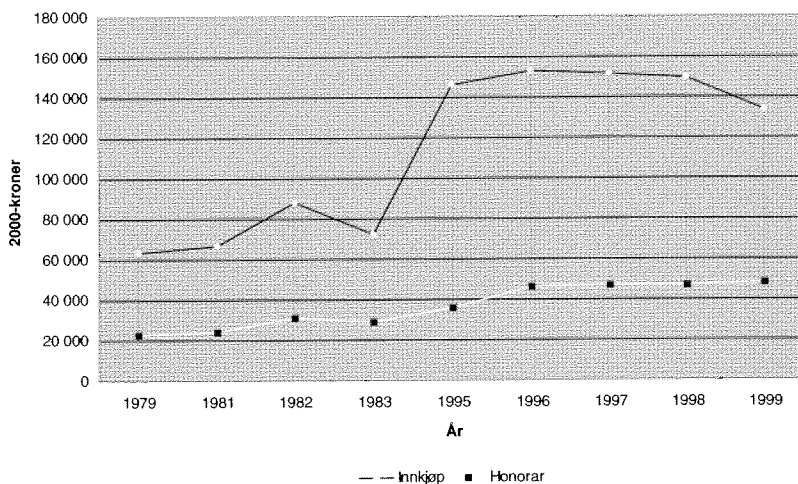

Diagram 22: Barne- og ungdomslitteratur, kostnader til innkjøp vs. honorar per tittel, 1979–2000

Det store spranget i innkjøpskostnader på diagram 23 mellom 1983 og 1995 skyldes bl.a. at Kulturrådet i 1988 gikk fra å kjøpe inn 1000 eksemplarer av hver barne- og ungdomstittel, til å kjøpe 1448 i 1988, og fra og med 1989, 1550 eksemplarer; forlagene mottok derved en langt høyere godtgjørelse per tittel.

Det nye eksemplartallet forklarer imidlertid ikke alt. I samme periode falt nemlig distribusjonskostnadene dramatisk fra 19,5% til bare 4,2%, og hele denne "gevinsten" gikk uavkortet til innkjøpsposten (som steg med nesten 20%), mens den relative honorarandelen faktisk gikk *ned* fra 23% til 18,8% – til tross for at økningen i eksemplartall fra 1000 til 1550 i prinsippet burde ha ført til en markant økning også i forfatterens honorarandel. Justeringen nedover av innkjøpskostnadene fra 1998 til 99 skyldes avkortningen i vederlag i 1999 (91% utbetaling) på grunn av underskudd i Kulturrådet.

For øvrig er det mest interessante ved diagrammene at de for begge bokgruppene viser at veksten i innkjøpsandelen flatet ut etter 1995. Dette har trolig sammenheng med bruken av arkpris som vederlagsgrunnlag. I samme periode har honorarandelen stort sett hatt en jevn, om enn slak vekst, mest markant på B/U-sektoren (avkortningen i 1999 påvirket ikke forfatterens honorarer, bare vederlaget til forlagene).

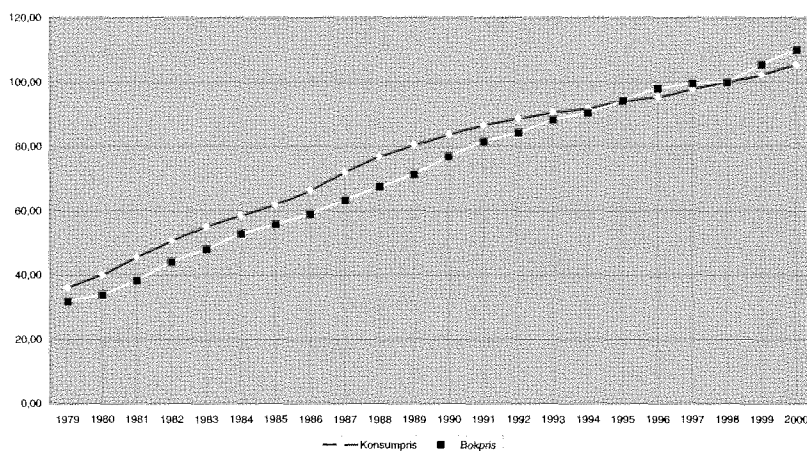
Bokprisene

Et viktig element i det samlede kostnadsbildet er utviklingen av utsalgsprisene på bøker, som opprettelsen av innkjøpsordningene opprinnelig skulle bidra til å senke. Frem til 1991 var utsalgsprisene dessuten utgangspunkt for beregning av Kulturrådets vederlag til forlagene (og er det fortsatt for den oversatte skjønnlitteraturens vedkommende og for fagbøker for barn og ungdom), og de er ikke minst utgangspunkt for beregning av royalty til forfatterne. Imidlertid er bakgrunns materialet for Statistisk sentralbyrås bokprisindeks ifølge byrået selv såpass tynt at det ikke gir grunnlag for å trekke klare konklusjoner. Dessuten fanger ikke bokpris-

indeksen opp de spesifikke boktypene som omfattes av innkjøpsordningene. Bokpriskurven i diagram 24 skal derfor tas med atskillige klyper salt.

For begge indekser er 1998 satt til 100.

Diagram 23: Konsumprisindeks vs. bokprisindeks, 1979–2000 ³⁶

Ut fra det foreliggende (og spinkle) materialet synes det som om bokprisene har ligget noe lavere enn konsumprisen helt frem til 1995, men også at veksten frem til da har vært temmelig parallell. Siden 1995 har bokprisene ligget noe over det generelle prisnivået, og etter 1998 later avviket til å ha økt ytterligere.

Med alle forbehold kan man altså slutte at det ikke er grunnlag for å hevde at utsalgsprisene på bøker generelt sett har hatt en urimelig vekst i perioden. På den annen side gir materialet heller ikke noe holdepunkt for å hevde at innkjøpsordningene har virket prisdempende på de innkjøpte bøkene, slik en av de fire opprinnelige intensjonene var – ikke minst i lys av at en stadig større andel av kostnadene har gått til innkjøp (jfr. forrige kapittel) uten at det har vært en like markant økning i titteltallet og/eller eksemplartallet.

36 Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Forfatterne

Det finnes flere måter å bedømme virkningen av innkjøpsordningene for forfatterne på. De økonomiske vilkårene har vi vært inne på i kapittel 2.2, "Kostnader"; her skal vi kort vurdere innkjøpsordningenes innflytelse på rekruttering og dermed omfanget av den litterære produksjon. For en mer detaljert gjennomgang av forfatterstandens sammensetning kjønns- og aldersmessig samt når det gjelder tittelproduksjon, henvises det til Trond Andreassen: *Bok-Norge*, Universitetsforlaget 2000 (s. 60–93), som har de mest oppdaterte tallene. Spørsmål knyttet til selve *innholdet* i den litterære produksjonen, faller utenfor denne utredningens rekkevidde og siktemål, og kan med fordel studeres i en nyere litteraturhistorie, da nettopp innkjøpsbøkene utgjør hovedtyngden av norsk litteratur de siste 35 årene.

Ny norsk skjønnlitteratur

Den norske Forfatterforening har utarbeidet en oversikt som viser at i perioden 1965–2000 er 1980 norske forfattere av voksenlitteratur innen prosa, lyrikk, dramatik og essayistikk blitt innkjøpt av Kulturrådet. De innkjøpte forfatterne har hver skrevet mellom 1 og 27 titler. Det samlede tallet på innkjøpte titler er som vi har sett, snaut 7000, og disse bøkene er utgitt på til sammen 192 ulike forlag.³⁷

For å få et inntrykk av den historiske utviklingen må vi se på veksten i Forfatterforeningens medlemsmasse, som sier noe om rekruttering til forfatterstanden (medlemskap i Forfatterforeningen avgjøres av Det litterære råd, som tradisjonelt har minst like "strenge" opptaksregler som Kulturrådets vurderingsutvalg. Det innebærer at praktisk talt alle forfattere som er medlemmer av foreningen, også er blitt kjøpt inn.)

37 Kilde: Den norske Forfatterforening.

Hvis vi tar utgangspunkt i 1963, to år før innkjøpsordningen ble etablert, får vi følgende utvikling i medlemsmassen:

Tabell 13: Medlemmer i Den norske Forfatterforening, 1963–2000³⁸

År	Medl.tall	Økning i %
1963	225	
1966	295	31
1967	310	38
1969	325	44
1970	345	53
1971	344	53
1973	347	54
1975	351	56
1976	361	60
1977	376	67
1979	400	78
1980	397	76
1981	405	80
1983	425	89
1986	447	99
1987	450	100
1989	451	100
1990	453	101
1996	473	110
1997	475	111
1998	492	119
1999	491	118
2000	501	123

Her ser man at det skjedde en betydelig vekst i medlemstall umiddelbart etter opprettelsen av innkjøpsordningen, med 70 nye medlemmer fra 1963–66, eller en økning på 31%. Til sammenlikning hadde tallet på medlemmer ligget på mellom 149 og 207 i hele 30-års-perioden 1922–1951.³⁹

38 Kilder: Medlemstall før 1971 er hentet fra Ringdal op. cit. s. 288 og 312. Øvrige tall er fra Den norske Forfatterforening.

39 Ringdal op. cit., s. 130, 288.

Etter 1966 har veksten fortsatt, men i et jevnere tempo med årlige endringer på mellom 1 og 6%. I 1987 hadde Forfatterforeningen doblet sitt medlemstall fra 1963, og i 2000 hadde foreningen 501 medlemmer. Dette er det lett å tolke som uttrykk for en stabilitet og forutsigelighet som i stor grad må skyldes den trygghet som innkjøpsordningen tilførte forfattergjerningen – både når det gjaldt økonomisk godtgjørelse og utsikter til å bli publisert. I tillegg kommer naturligvis innføringen av de nye stipendordningene.

Det er selvsagt umulig å gjette seg til hva tallet på skjønnlitterære forfattere ville ha vært *uten* innkjøpsordningen. Men holder vi oss i det konservative leiet, kan vi i hvert fall slå fast at innkjøpsordningen ikke har virket negativt inn på rekrutteringen, snarere tvert imot.

Barne- og ungdomslitteratur

Det foreligger ingen oversikt over hvor mange forfattere av barne- og ungdomsbøker som er blitt kjøpt inn av Kulturrådet. Vi vet at det samlede titteltallet har vært på 2844, men ikke hvor mange forfattere som står bak dem. En pekepinn kan vi imidlertid få ved å se på to indikatorer: veksten i medlemsmassen og mottakerne av foreningens minstestipend.

Ifølge opplysninger fra Norske Barne- og Ungdomsbokforfattere (NBU) har medlemsmassen hatt følgende utvikling i perioden 1987–1999:

Tabell 14: Medlemmer i Norske Barne- og Ungdomsbokforfattere, 1987–1999⁴⁰

År	Medlemmer	Økning i %
1987	146	
1988	149	2
1989	158	8
1990	164	12
1991	168	15
1992	176	21
1993	181	24
1994	180	23
1995	188	29
1996	192	32
1997	210	44
1998	218	49
1999	219	50

Medlemstallet har altså økt med 50% i løpet av de 13 årene som dekkes av materialet. Skal man vurdere innkjøpsordningens stimulan til rekruttering, må man imidlertid også ta med de forfattere som ikke er medlemmer av foreningen – i 1999 utbetalte foreningen minstestipend til ytterligere 84 forfattere. I tillegg må man skjønnsmessig anslå tallet på de forfattere som utga og ble innkjøpt i perioden før 1987, samt de ikke-medlemmer som ikke fanges opp av minstestipendordningen. Det samlede tall vil dermed fort havne i størrelsesorden 400–500. Det er også et poeng at svært mange forfattere skriver både for voksne og barn/ungdom; i sum vil det altså være en god del ”dobbeltmedlemmer” i de to foreningene. Denne typen vekselbruk mellom de to litteraturtypene har utvilsomt gjort det betydelig lettere for mange forfattere å leve av sine bøker, særlig i år da de er blitt kjøpt inn på begge ordningene.

40 Kilde: Norske Barne- og Ungdomsbokforfattere.

Bibliotekene

Den kanskje viktigste legitimiteten til statens innkjøpsordninger for litteratur er at midlene kommer hele befolkningen til gode gjennom spredningen av bøker til landets biblioteker. Vi skal her se på hvordan denne spredningen arter seg, og dessuten knytte noen kommentarer til utlånet og til bibliotekenes egne holdninger til kulturrådsbøkene.

Fordeling

Det er Statens bibliotektilsyn som har ansvaret for fordeling av de innkjøpte bøkene til landets kommuner. Hovedbiblioteket i den enkelte kommune har deretter ansvar for å fordele bøkene til mottakerne – de enkelte folkebibliotekene og deres filialer, samt skolebibliotekene. Bøkene fordeles i form av "sett", det vil si ett eksemplar av alle innkjøpte titler per år. Av hensyn til aktualitet deles utsendelsen av hvert års sett opp i puljer; for tiden skjer utsendelsen i seks årlige puljer.

Fordelingen av settene med innkjøpte bøker skjer etter en nøkkel som stadig justeres – hvert år melder enkelte biblioteker seg av og på abonnementsordningen, og dessuten vil endringer i befolkningstetthet i de enkelte kommunene være grunnlag for korreksjoner. Materialet i vår undersøkelse (tabell 15) er fra bibliotekstatistikken i 1998 og vil følgelig ikke være fullstendig oppdatert. Avviket er imidlertid marginalt, da den årlige tilveksten/frafallet er på ca. 30 av landets drøyt 1000 folkebiblioteker. I 1999 var antall folkebibliotek i landet 1047.

La oss først se på fylkesfordelingen av bøkene:

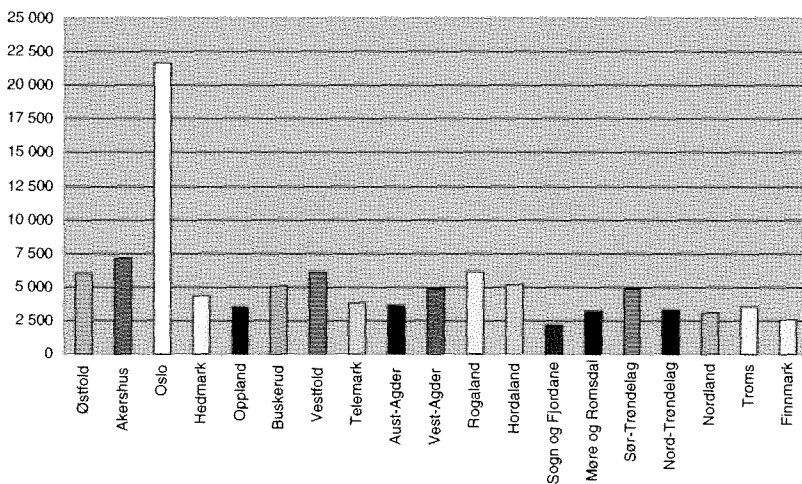
Tabell 15: Fylkesoversikt over fordelingen av innkjøpte boksett ⁴¹

Fylke	Ant. komm.	Ant. sett	Ant. avd.	Ant. innb. i fylket	Ant. innb. pr. sett	Ant. komm. med ett sett	%
Østfold	18	41	37	245 585	5990	8	44 %
Akershus	22	63	57	453 490	7198	4	18 %
Oslo	1	23	23	499 693	21 726	0	0 %
Hedmark	22	43	51	186 118	4328	7	32 %
Oppland	26	52	55	182 162	3503	5	19 %
Buskerud	21	46	60	232 967	5065	8	38 %
Vestfold	14	34	29	208 687	6138	5	36 %
Telemark	18	43	45	163 857	3811	7	39 %
Aust-Agder	15	28	32	101 152	3613	8	53 %
Vest-Agder	16	31	37	152 553	4921	7	44 %
Rogaland	26	60	68	364 341	6072	11	42 %
Hordaland	34	82	96	428 823	5230	9	26 %
Sogn og Fjordane	26	50	79	107 790	2156	7	27 %
Møre og Romsdal	38	76	114	241 972	3184	12	32 %
Sør-Trøndelag	25	53	66	259 177	4890	11	44 %
Nord-Trøndelag	24	38	45	126 785	3336	14	58 %
Nordland	45	77	93	239 280	3108	23	51 %
Troms	25	42	49	150 288	3578	17	68 %
Finnmark	19	29	40	74 879	2582	10	53 %
Totalt	435	911	1076	4 419 599	4851	173	40 %

En grafisk fremstilling av fylkesfordelingen ser vi i diagram 24:

41 Innbyggertall og antall avdelinger er hentet fra Bibliotekstatistikken 1998. Her er IKKE medregnet sett til fylkesbibliotekene, videregående skoler, bokbussar og -båtar, eller bøker som går til samlinger i utlandet.

Diagram 24: Fylkesoversikt over fordeling av innbyggere per innkjøpte boksett

Vi ser her at Oslo troner ensom på toppen; i hovedstaden må hele 21.726 mennesker dele på hvert sett med bøker fra Kulturrådet. I den andre enden av skalaen finner vi henholdsvis Sogn og Fjordane (2156 innbyggere per sett), Finnmark (2582), Nordland (3108), Nord-Trøndelag (3336) og Troms (3578).

Også når det gjelder kommunefordelingen, er de nordligste fylkene overrepresentert med få sett. I Troms mottar 68% av kommunene ett sett med bøker, og i så vel Nord-Trøndelag som Finnmark, Nordland og Aust-Agder har mer enn halvparten av kommunene bare ett sett til disposisjon.

Hvis en målestokk på hvilke kommuner som er gode og dårlige å bo i kan sies å være innbyggernes tilgang til bøker fra Kulturrådet, er det enormt store forskjeller i landet – fra Oslo, som altså har godt over 20.000 innbyggere per sett i den ene enden, til Utsira i Rogaland i den andre, hvor bare 228 personer deler hvert sett. Her følger en oversikt over de ”beste” og ”verste” kommunene i landet, målt etter hvor mange innbyggere som må dele på hvert enkelt sett med innkjøpsbøker.

Tabell 16: Kommuner med under 700 innbyggere per sett ⁴²

Fylke	Kommune	Ant. innb.	Ant. sett	Ant. innb. pr. sett
Rogaland	Utsira	228	1	228
Hordaland	Modalen	342	1	342
Rogaland	Kvitsøy	523	1	523
Troms	Bjarkøy	604	1	604
Nordland	Vevelstad	618	1	618
Nord-Trøndelag	Røyrvik	656	1	656
Nordland	Røst	667	1	667
Østfold	Rømskog	669	1	669
Hordaland	Fedje	672	1	672

Tabell 17: Kommuner med over 10.000 innbyggere per sett

Fylke	Kommune	Ant. innb.	Ant. sett	Ant. innb. pr. sett
Rogaland	Utsira	228	1	228
Hordaland	Modalen	342	1	342
Rogaland	Kvitsøy	523	1	523
Troms	Bjarkøy	604	1	604
Nordland	Vevelstad	618	1	618
Nord-Trøndelag	Røyrvik	656	1	656
Nordland	Røst	667	1	667
Østfold	Rømskog	669	1	669
Hordaland	Fedje	672	1	672

42 Bibliotekstatistikken 1998.

Utlån

Når det gjelder det stadig tilbakevendende spørsmålet om hvorvidt kulturrådsbøkene faktisk blir lånt og lest, finnes det ingen pålitelig, heldekkende statistikk. I sin studie *Lesestoff eller hyllefyll?* fra 1996, som er basert på prosjektet *Hva leser Bibliotek-Norge*, har Cecilie Naper samlet data fra 22 av landets 435 kommuner, ”som dekker drøyt 30 prosent av opplandet i Folkebibliotek-Norge.”⁴³ Basert på dette materialet kommer hun frem til at den norske skjønnlitteraturen har et gjennomsnittsutlån i de studerte bibliotekene på 423, mens tallet for den oversatte litteraturen er 304. For hele landet ville snittet ligge på 1400 og 1000. Dette gjelder imidlertid alle skjønnlitterære bøker, ikke eksplisitt de innkjøpte.

74

Derimot fant Naper at ”På de 10 første plassene på bibliotektoppen finner vi 8 innkjøpte norske romaner, på de 20 første plassene finner vi 16 innkjøpte titler, på de 50 første plassene finner vi 24 innkjøpte norske romaner, mens vi på de 100 første plassene finner 45 innkjøpte norske romaner”.⁴⁴

Diktsamlinger er det verre med: ”...på tross av at det årlig kjøpes inn mellom femti og hundre norske lyrikksamlinger (...) opptrer det ingen diktsamlinger blant de tusen mest utlånte titlene på lista.”⁴⁵

Og når det gjelder den oversatte litteraturen: ”På de første 25 plassene finner vi 3 oversatte titler, mens vi finner 15 oversatte titler på de første 50 plassene.”⁴⁶

Det sterkt ujevne forholdet mellom utlån av norsk og oversatt skjønnlitteratur får Naper til å konkludere med følgende: ”På bakgrunn av dette kan det være nærliggende å spørre om innkjøps-

43 Naper op. cit. s. 13.

44 Ibid s. 42.

45 Ibid s. 71.

46 Ibid s. 71.

ordningen har vært så vellykket at oppmerksomheten i den norske litterære institusjonen er snudd mot oss selv på bekostning av impulser utenfra.⁴⁷

Bibliotekarene

En annen gjenganger i debatten om innkjøpsordningene er påstanden om at bibliotekarene synes de blir pådyttet for mye og for dårlig litteratur fra Kulturrådet. Det har hittil ikke vært mulig å gi noen kvalifisert bedømmelse av denne forestillingen, men i forbindelse med sin avhandling ved avdeling for journalistikk, bibliotek- og informasjonsfag på Høgskolen i Oslo, *Mellom elite og publikum*, har Jofrid Karner Smidt gjennomført en spørreundersøkelse for å finne svar. I perioden 1997–98 ble 994 fagutdannede bibliotekarer i landets folkebiblioteker spurt, og 664 (67%) av dem avga svar.

Med velvillig tillatelse (avhandlingen er ennå ikke publisert) gjengis her ved Karner Smidts ganske oppsiktsvekkende resultater, samt hennes egen kommentar:

Tabell 18: Fagbibliotekarers holdning til innkjøpsbøker

	Helt enig	Stort sett enig	Bare delvis enig	Ikke enig i det hele tatt
Innkjøpsordningen fyller bibliotekenes hyller med likegyldig litteratur	2	16	65	18
Kulturfondbøkene bidrar til å gjøre publikum interessert i ny norsk litteratur	6	31	50	13
Uten innkjøpsordningen ville samlingen skjønnlitteratur i vårt bibliotek blitt mangelfull	30	35	27	8
Den skjønnlitterære samlingen i vårt bibliotek ville blitt mer publikumsvennlig hvis vi hadde fått midlene fra innkjøpsordningen til egne innkjøp	21	32	37	10

Bare 18% av respondentene er helt eller stort sett enig i at innkjøpsordningen fyller bibliotekenes hyller med likegyldig litteratur, og 65% er helt eller stort sett enige i at skjønnlitteratursamlingen ville blitt mangelfull uten innkjøpsordningen. Det er også interessant å merke seg hvor delte meninger det er om hvorvidt den skjønnlitterære samlingen ville blitt mer publikumsvennlig hvis midlene fra innkjøpsordningen kunne benyttes til egne innkjøp. Derimot ser vi en tydeligere skepsis til at kulturfondbøkene skulle kunne bidra til en interesse for ny norsk litteratur.

For egen del kan vi kort og godt legge til at ryktene om den norske bibliotekarstandens bastante uvilje mot bøker mottatt gjennom innkjøpsordningene synes å være betydelig overdrevet. Derimot er det ganske oppsiktsvekkende at så mange som 2/3 av de spurte bare delvis, eller ikke i det hele tatt, tror at bøkene fra innkjøpsordningen "bidrar til å gjøre publikum interessert i ny norsk skjønnlitteratur". De øvrige svarene tyder på at årsaken til dette ikke menes å ligge i selve ordningen. Spørsmålet om hvor den da i så fall ligger – i bibliotekene, i bøkene, eller hos publikum – vil det være ganske delte meninger om.

Bokklubbene

I den grad bokklubbene store innflytelse og markedspekt i bok-Norge påvirkes av, eller påvirker innkjøpsordningene, er det interessant å se på forholdet mellom (hoved-) bokklubbøker og innkjøpte bøker. Alle de store bokklubbene som selger ny norsk skjønnlitteratur, ble etablert i perioden *etter* opprettelsen av innkjøpsordningens sikkerhetsnett for nettopp denne litteraturen, og selv om bokklubbene er privateide og har helt andre motiver for sin virksomhet enn Kulturrådet, deler de to partene skjebnefelleskap som de desidert største formidlingskanalene for norsk skjønnlitteratur.

Oversikter fra de tre store klubbene – Bokklubben Nye Bøker (etablert i 1976), Bokklubben Dagens Bok (etablert i 1984; i 1997 slått sammen med Bokklubben Kunnskap og Kultur til Bokklubben Dagens Bøker) og Cappelens bokklubb (etablert i 1992) – viser at de til sammen hadde 221 hovedbøker i perioden 1995–99. Av disse var 89, eller ca. 40%, titler som etter Kulturrådets formelle kriterier kvalifiserte til innkjøp, og av dem ble de aller fleste kjøpt inn – 84 av de 89 norske hovedbøkene. Fordelingen fremkommer i tabell 19.

Tabell 19: Andel innkjøpte bøker av bokklubbene norske hovedbøker, 1995–1999. ⁴⁸

Bokklubb	1995	1996	1997	1998	1999	SUM	%
BnB	7 av 7	12 av 12	7 av 9	8 av 8	7 av 8	41 av 44	93 %
DB	4 av 4	4 av 4	2 av 2	3 av 3	2 av 2	15 av 15	100 %
CB	6 av 6	5 av 7	7 av 7	5 av 5	5 av 5	28 av 30	93 %
TOTAL	17 av 17	21 av 23	16 av 18	16 av 16	14 av 15	84 av 89	94 %

48 Tallene inkluderer hovedbøker fra Bokklubben Nye Bøker (BnB), Dagens Bøker (DB) og Cappelens bokklubb (CB), som på formelle og genremessige kriterier omfattes av innkjøpsordningen for ny, norsk skjønnlitteratur. Alle tall er fra de respektive bokklubbene.

Fem titler utgjør avviket:

Bokklubben Nye Bøker: 3 Anne Holt-bøker. I 1997 ble *Mea Culpa* nullet, mens *Løvens gap* (sm.m. Berit Reiss Andersen) ikke ble påmeldt. I 1999 ble *Død joker* ikke påmeldt etter ønske fra forfatteren.

Cappelens bokklubb: I 1996 ble Tande P: *Evnukken* nullet, mens *Drømmen om havet* av Ketil Bjørnstad ikke ble påmeldt fordi han hadde en annen roman på ordningen samme år.

Det betyr at med unntak av to titler som ble nullet og tre som ikke ble påmeldt, tilfredsstilte alle de tre klubbenes hovedbøker innkjøpsordningens kvalitetsmessige og formelle kriterier. Hvis innkjøp kan sies å være et slags kvalitetsstempel, må altså bokklubbenes utgivelsespolitikk innenfor norsk skjønnlitteratur også sies å være meget godt "kvalitetssikret", for å låne et uttrykk fra bransjens nye vokabular.

I den samme perioden (1995–1999) ble det kjøpt inn totalt 1057 titler på den norske ordningen (se tabell 20). Det innebærer at klubbenes norske hovedbøker tilsvare ca. 8% av det samlede innkjøpet i disse årene, mellom 15 og 20 titler i året. (Tallet blir noe høyere om man inkluderer klubbenes ekstrabøker, som ikke er medregnet her.) Det synes altså ikke å foreligge noe tallmessig belegg for å hevde at en utelukkelse av hovedbøker fra innkjøpsordningen vil gi dramatiske innsparinger – selv om 15–20 titler er både to og tre ganger så mye som omfanget av dagens essayordning.

1995–1999

Titlene

Vi skal i dette kapitlet se nærmere på årene 1995–99, som det foreligger en presis statistikk over etter opprettelsen av en egen database i Kulturrådet. Hensikten er å få et klarere bilde av de to

automatiske ordningenes praktisering i lys av forholdet mellom uorganiserte og organiserte forlag når det gjelder titler og (i neste kapittel) kostnader. Det vil også bli rettet et spesielt blikk mot de tre store aktørene i norsk forlagsbransje, Aschehoug, Cappelen og Gyldendal. Hovedformålet med denne belysningen av de uorganiserte, organiserte og største forlagene har vært et ønske om å gi et tydeligst mulig bilde av den faktiske tittel- og pengestrømmen knyttet til innkjøpsordningene, som et bidrag til å skape åpenhet rundt dem.

Med betegnelsene "organiserte" og "uorganiserte" forlag siktes det til de forlag som er medlemmer i Den norske Forleggerforening eller Norsk Forleggersamband, og til de forlag som ikke har et slikt medlemskap. I og med at innkjøpsordningene hviler på en avtale der de to foreningene er parter, er regelverket utarbeidet for forlag som er medlemmer av dem. Det betyr ikke at uorganiserte forlag, eller ikke-medlemsforlag, ikke kan nyte godt av anledningen til statlig innkjøp, men for dem gjelder visse andre regler. De viktigste forskjellene er at de uorganiserte forlagene i prinsippet ikke får sine bøker innkjøpt automatisk, men blir forhåndsvurdert (på basis av ferdig trykket bok), og at de i motsetning til de organiserte forlagene aktivt må anke et vedtak i vurderingsutvalget dersom deres påmeldte titler blir underkjent. For de organiserte forlagene er det innebygget en automatisk anke ved slike underkjennelser, og forlagene må selv trekke sine titler fra ankeprosessen dersom de ikke ønsker en ny vurdering. De organiserte forlagene har dessuten plikt til å levere bøkene (1000/1550 eks.) umiddelbart etter utgivelse til Kulturrådets distributør, og kan risikere å tape disse eksemplarene ved en eventuell underkjennelse. Uorganiserte forlag skal derimot ikke levere sine bøker før den aktuelle tittelen er godkjent, og de løper dermed ikke den samme risiko.

De forlagene som er organisert i en av de to forleggerforeningene (de fleste av dem er i Den norske Forleggerforening), utgjør hovedtyngden av profesjonelle aktører på utgiversiden. Kjennetegnet på den sammensatte gruppen av uorganiserte forlag er at mange av dem er små, ofte énmannsforetak med færre ressurser og mindre erfaring, og at forleggeren i mange tilfeller er identisk med

forfatteren. På den annen side er det blant de uorganiserte at man finner mye av den viltvoksende, prøvende og i beste fall fornyende virksomheten blant bokutgivere.

I årene 1995–99 ble det til sammen påmeldt 2102 titler til ordningene for ny norsk skjønnlitteratur og barne- og ungdomslitteratur. I samme periode ble det kjøpt inn 1689 titler, eller vel 80%. Av samtlige innkjøpte titler sto de organiserte forlagene for 1572 titler (93%), mens de uorganiserte fikk kjøpt inn 117 titler (7%). De tre store forlagene Aschehoug, Cappelen og Gyldendal sto alene for godt og vel halvparten av alle de innkjøpte bøkene (880 titler).

De organiserte forlagene fikk kjøpt inn 89% av sine påmeldte titler, mens de uorganiserte fikk kjøpt 35% av sine påmeldte. De tre store forlagene fikk godkjent over 92% av sine påmeldinger.

I samme periode ble det til sammen anket 319 avslag på innkjøp, og av disse ble 43 tatt til følge (13%). De organiserte forlagene sto for 153 anker og fikk godkjent 36 (24%), mens de uorganiserte anket noe flere titler (166), men bare fikk godkjent 7 (4%).

Tabell 20 viser forholdet mellom påmeldte/innkjøpte titler og ankede/godkjente titler, fordelt på henholdsvis organiserte og uorganiserte forlag, samt på voksen- og barne- og ungdomsordningen i perioden 1995–99.

Fra venstre mot høyre angis årstall med fordeling av voksen skjønnlitteratur og barne- og ungdomslitteratur fra organiserte og uorganiserte forlag, samt summen av hvert enkelt års titler fra organiserte og uorganiserte forlag. For hver av gruppene oppgis så antall påmeldte titler, antall innkjøpte og prosentandel. Tilsvarende for antall ankede titler, antall godkjente og prosentandelen. Nederst i tabellen oppgis summen for 1995–99 under ett, fordelt på boktyper og organiserte/uorganiserte forlag. Den aller nederste raden viser totalsommene for påmelding, innkjøp, anke og godkjent.

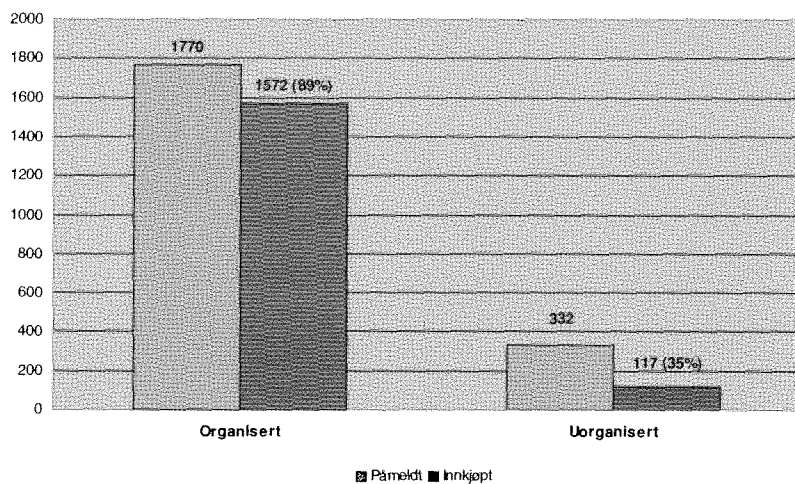
Alle tall er hentet fra Kulturrådets database for innkjøpsordningene.

Tabell 20: Voksen- og B/U-bøker, organisert og uorganisert, 1995–1999

			PÅMELDT	INNKJØPT	%	ANKET	GODKJENT	%
1995	VOKSEN	ORG	214	184	86,0 %	22	5	22,7 %
		UORG	59	22	37,3 %	32	2	6,3 %
		SUM	273	206	75,5 %	54	7	13,0 %
	BU	ORG	142	132	93,0 %	14	4	28,6 %
		UORG	21	7	33,3 %	12	0	0,0 %
		SUM	163	139	85,3 %	26	4	15,4 %
	ORG	SUM	356	316	88,8 %	36	9	25,0 %
		UORG	80	29	36,3 %	44	2	4,5 %
	1996	VOKSEN	ORG	245	207	84,5 %	23	5
UORG			42	15	35,7 %	18	1	5,6 %
SUM			287	222	77,4 %	41	6	14,6 %
BU		ORG	117	106	90,6 %	13	4	30,8 %
		UORG	14	5	35,7 %	5	0	0,0 %
		SUM	131	111	84,7 %	18	4	22,2 %
ORG		SUM	362	313	86,5 %	36	9	25,0 %
		UORG	56	20	35,7 %	23	1	4,3 %
1997		VOKSEN	ORG	233	199	85,4 %	22	1
	UORG		49	14	28,6 %	28	0	0,0 %
	SUM		282	213	75,5 %	50	1	2,0 %
	BU	ORG	117	110	94,0 %	14	7	50,0 %
		UORG	12	4	33,3 %	4	1	25,0 %
		SUM	129	114	88,4 %	18	8	44,4 %
	ORG	SUM	350	309	88,3 %	36	8	22,2 %
		UORG	61	18	29,5 %	32	1	3,1 %
	1998	VOKSEN	ORG	219	190	86,8 %	14	1
UORG			58	21	36,2 %	25	1	4,0 %
SUM			277	211	76,2 %	39	2	5,1 %
BU		ORG	129	123	95,3 %	8	2	25,0 %
		UORG	20	11	55,0 %	8	2	25,0 %
		SUM	149	134	89,9 %	16	4	25,0 %
ORG		SUM	348	313	89,9 %	22	3	13,6 %
		UORG	78	32	41,0 %	33	3	9,1 %
1999		VOKSEN	ORG	218	192	88,1 %	13	3
	UORG		38	13	34,2 %	23	0	0,0 %
	SUM		256	205	80,1 %	36	3	8,3 %
	BU	ORG	136	129	94,9 %	10	4	40,0 %
		UORG	19	5	26,3 %	11	0	0,0 %
		SUM	155	134	86,5 %	21	4	19,0 %
	ORG	SUM	354	321	90,7 %	23	7	30,4 %
		UORG	57	18	31,6 %	34	0	0,0 %
	SUM	VOKSEN	ORG	1129	972	86 %	94	15
UORG			246	85	35 %	126	4	3 %
SUM			1375	1057	76,9 %	220	19	8,6 %
B/U		ORG	641	600	93,6 %	59	21	35,6 %
		UORG	86	32	37 %	40	3	8 %
		SUM	727	632	87 %	99	24	24 %
ORG		VOKSEN	1129	972	86 %	94	15	16 %
		B/U	641	600	94 %	59	21	36 %
UORG		SUM	1770	1572	89 %	153	36	24 %
	VOKSEN	246	85	35 %	126	4	3 %	
	B/U	86	32	37 %	40	3	8 %	
SUM	332	117	35 %	166	7	4 %		
TOTAL			2102	1689	80 %	319	43	13 %

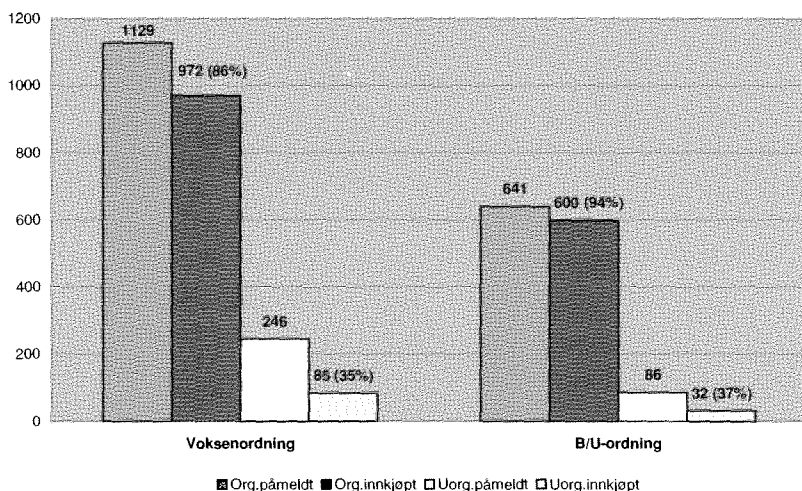
La oss først se på forholdet mellom de organiserte og de uorganiserte forlagene. Totalt sett fikk de organiserte kjøpt inn nesten tre ganger så mange av sine påmeldte titler (89%) som de uorganiserte (35%). For de organiserte forlagenes vedkommende har andelen vært ganske stabil i hele perioden, mens de uorganiserte har fått kjøpt inn mellom 29% og 41% av sine påmeldinger.

Diagram 25: Organiserte vs. uorganiserte forlag, påmelding vs. innkjøp

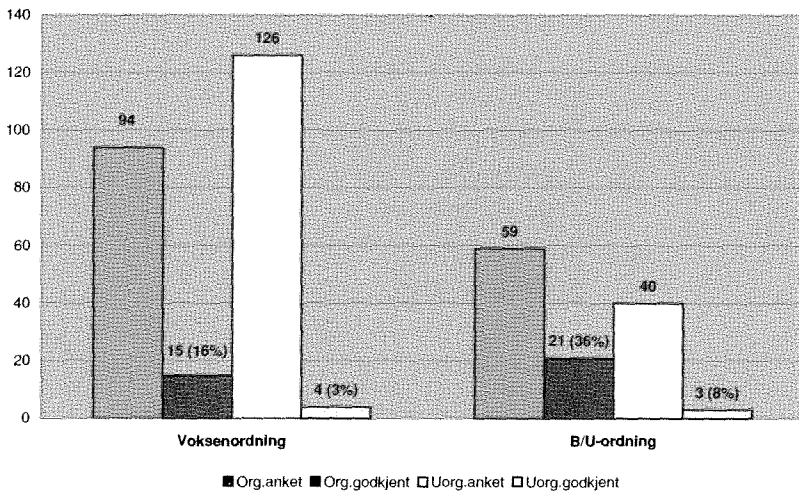
Materialet tyder på at det har vært "lettere" for begge forlagsgruppene å få kjøpt inn påmeldte barne- og ungdomsbøker enn voksenbøker. De organiserte fikk i hele perioden kjøpt inn 94% av sine påmeldte barne- og ungdomstitler, og 86% av sine voksentitler, mens de uorganiserte forlagene fikk kjøpt inn henholdsvis 37% og 35%. Totalt sett fikk begge forlagstyper kjøpt inn 87% av de påmeldte barne- og ungdomsbøkene, mot 77% av voksenbøkene.

Diagram 26: Voksen- og B/U-bøker, påmeldt vs. innkjøpt, organisert vs uorganisert

Når det gjelder anker på vedtak i vurderingsutvalgene (se diagram 27), er forholdet mellom de organiserte medlemsforlagene og de uorganiserte noe annerledes. Fremdeles er det klart størst sjanse for medhold i anker fra de organiserte forlagene side (24% mot bare 4% for de uorganiserte), selv om de organiserte forlagene altså ikke selv trenger å ta initiativ til å få en avgjørelse anket. Men vi ser samtidig at de uorganiserte forlagene anker langt flere avslag enn de organiserte på voksektoren, og *likevel* får godkjent en mye mindre andel. På barne- og ungdomssektoren får de organiserte forlagene medhold i godt og vel en tredjedel av sine anker, og også her er det et langt sprang ned til de uorganisertes 8% godkjente anker.

Diagram 27: Voksen- og B/U-bøker, anket vs. godkjent, organisert vs. uorganisert

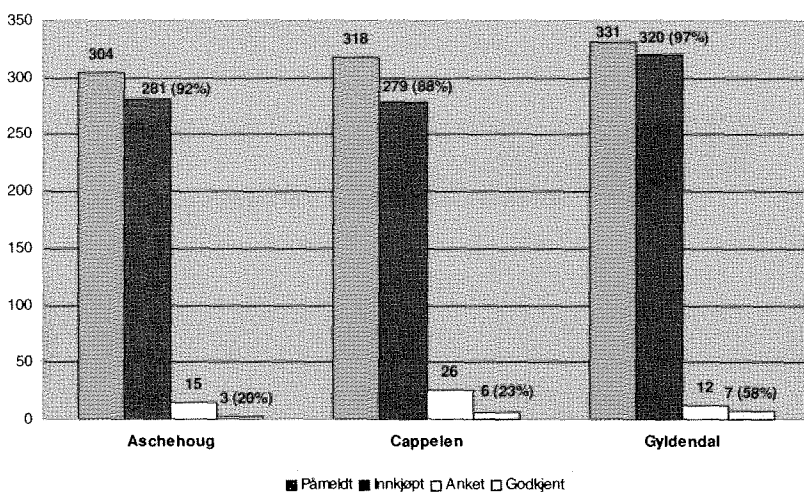
Man skal være forsiktig med å tolke disse tallene altfor bastant i den ene eller annen retning. Likevel viser både påmeldt/innkjøpt- og anket/godkjent-forholdene tydelig at de uorganiserte forlagene mye sjeldnere tilfredsstiller Kulturrådets krav til innkjøp enn de organiserte, enten avslagene skyldes formelle omstendigheter eller sviktende kvalitet. Uavhengig av årsaken er dette et misforhold som alle parter bør ta alvorlig, all den stund det gir et statistisk begrunnet inntrykk av at forlag som velger å stå utenfor Forleggerforeningen, blir forfordelt. Standardargumentasjonen om at bøker fra uorganiserte forlag jevnt over er av dårligere kvalitet enn bøker fra de organiserte, hviler på summen av vedtak over tid i vurderingsutvalg og ankenemnder. Dermed står den også i fare for å bli en selvoppfyllende profeti, som i hvert fall ikke bidrar til å styrke og utvikle denne uavhengige og ofte idealistiske delen av norsk forleggeri.

Går vi til den helt andre enden av skalaen og ser på de tre største forlagene (se diagram 28), blir bildet som ventet det stikk motsatte. Disse forlagene har fått innkjøpt 92% av alle sine påmeldte titler, og de har fått medhold i 30% av sine anker. I begge tilfeller

er dette godt over snittet for både organiserte og uorganiserte forlag.

(Tallene inkluderer utgivelser på det sammenslåtte barne- og ungdomsforlaget Gyldendal Tiden f.o.m. 1997. Derimot er ingen av de tre storforlagenes skjønnlitterære datterselskaper – Oktober, Tiden, Kolon, Aventura, osv. – tatt med.)

Diagram 28: Aschehoug, Cappelen og Gyldendal, påmeldt vs. innkjøpt, anket vs. godkjent

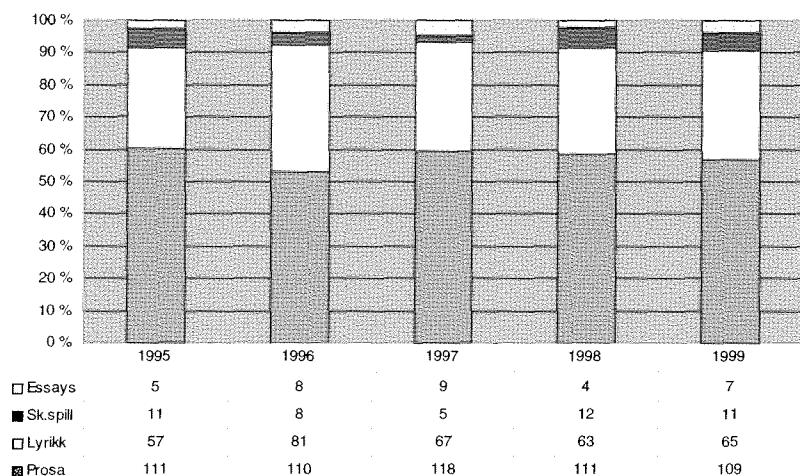
Gyldendal er en klar ”vinner”, med så vel høyest tittelantall, flest innkjøpte titler i forhold til påmeldte, og høyest andel godkjente anker. Aschehoug har i perioden 1995–1999 hatt færrest titler og den laveste andelen godkjente anker. Cappelen er det forlaget som har fått flest avslag anket. Det er også verdt å merke seg at mens alle de uorganiserte forlag i perioden anket 166 avslag, ble bare 53 avslag anket av de tre storforlagene til sammen. Dette mens de uorganiserte i sum fikk kjøpt inn 117 titler og de tre store 880.

Denne dominansen når det gjelder både innkjøp og godkjente anker, åpner for mye synsing. Det er imidlertid all grunn til å tro at hovedårsaken ligger i storforlagenes profesjoniserte driftsform

basert på spesialiserte interne og eksterne redaksjonsmiljøer, som tiltrekker seg hovedtyngden av de beste forfatterskapene. Likevel kan det oppfattes som et legitimitetsproblem for innkjøpsordningene at de såpass klart (i statistisk forstand) synes å begunstige de organiserte forlagene, og i særdeleshet de tre store forlagskonsernene.

Ser vi på genrefordelingen innenfor innkjøpet av ny norsk skjønnlitteratur, er det påfallende hvor stabilt forholdet mellom prosa, lyrikk, skuespill og essays har vært for de organiserte forlagene, og hvor ujevnt det har vært for de uorganiserte.

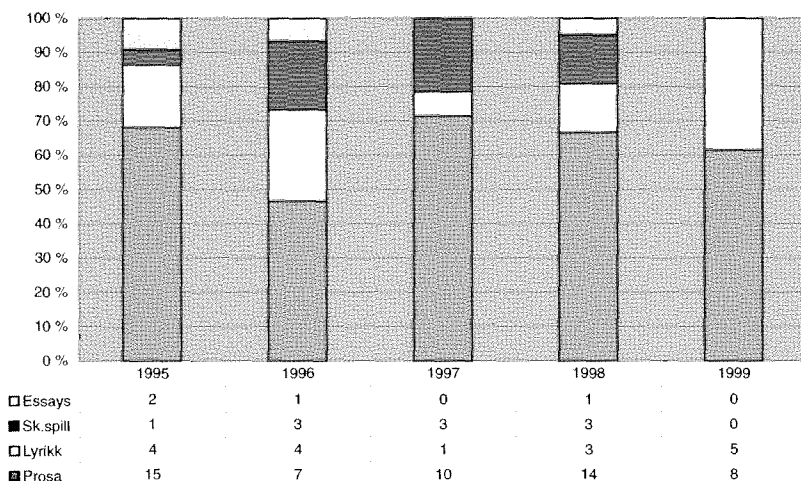
Diagram 29: Ny norsk skjønnlitteratur, genrefordeling for organiserte forlag

De eneste (og små) avvikene fra gjennomsnittet er, som vi ser, det relativt høye antall innkjøpte lyrikksamlinger i 1996 (81), samt den mindre nedgangen i antall skuespill og økningen i antall prosatitler i 1997.

For de uorganiserte blir bildet et ganske annet. Fordi det her dreier seg om små tall, blir de prosentvise variasjonene forholdsvis store.

Diagram 30: Ny norsk skjønnlitteratur, genrefordeling for uorganiserte forlag

Begge forlagsgruppene har en klar overvekt av prosatitler, men mens prosaandelen blant de organiserte har ligget rundt 60% i hele perioden, varierer den blant de uorganiserte mellom under 50% og over 70%. Også lyrikk- og skuespillinnkjøpet fra uorganiserte forlag varierer sterkt, selv om disse genrene samlet sett har utgjort en langt større andel av totalinnkjøpet fra uorganiserte forlag, enn de har gjort fra de organiserte.

Når det gjelder andel av det samlede innkjøpet, "forsyner" de tre storforlagene seg som sagt med godt og vel halvparten – 50% på vokssensektoren og 55% av barne- og ungdomsbøkene. Fordelingen innbyrdes mellom de tre er imidlertid noe ujevn.

Tabell 21: Prosentandel av samlet innkjøp for de tre største forlagene ⁴⁹

	B/U-andel	Voksenandel	Total andel
Aschehoug	10,6	20,2	16,6
Cappelen	19,8	14,6	16,5
Gyldendal	24,8	15,4	18,9
Sum de tre	55,0	50,2	52,1

49 Barne- og ungdomsbøker fra Tiden er inkludert etter sammenslåingen med Gyldendal i 1997, noe som forklarer Gyldendals høye andel på denne sektoren.

Vi ser at samlet sett ligger de tre forlagene noenlunde jevnt, med et lite forsprang for Gyldendal, men at forskjellene er store på genrenivå. Mens Aschehoug har desidert færrest titler på barne- og ungdomsordningen og Gyldendal klart flest, er forholdet snudd på hodet for voksenbøkene del – her leder Aschehoug med god margin, med Gyldendal og Cappelen på en tilnærmet delt annen plass.

En tilsvarende gjennomgang av *alle* de uorganiserte forlagene gir følgende bilde:

Tabell 22: Prosentandel av samlet innkjøp for de uorganiserte forlagene

	B/U-andel	Voksenandel	Total andel
Uorganiserte forlag	5,0	8,0	6,9

De tre store forlagene alene har med andre ord hatt mer enn syv ganger så høy andel av innkjøpene på begge ordninger som de uorganiserte.

Kostnadene

Vi avsluttet forrige kapittel med å påpeke at bare de tre største medlemsforlagene i Forleggerforeningen har en andel av den totale tittelmengden på de to automatiske ordningene som er godt og vel syv ganger større enn de uorganiserte. Det samme er tilfellet når det nå skal handle om pengene, for i denne sammenheng er begrepene *tittel* og *tittelkostnad* brukt for å betegne rent statistiske enheter – det vil si at de representerer den gjennomsnittlige verdien av alle de reelle titler og kostnader det til enhver tid siktes til. Kan hende finnes det ikke i et gitt år en faktisk bok med nøyaktig den innkjøpskostnad som her er brukt, men det ville ha ført altfor langt i denne utredningens sammenheng å gå inn på alle de konkrete innkjøpene, og vi nøyer oss derfor med å anvende snittverdien av innkjøpte titler og påløpte kostnader per år og boktype.

Som tidligere er alle sammenliknbare summer indeksregulert til kroneverdien i år 2000. I det følgende skal vi fortsatt konsentrere oss om de to automatiske (og største) innkjøpsordningene for henholdsvis ny norsk skjønnlitteratur og barne- og ungdomslitteratur. I tall for B/U-ordningen vil det sammenslåtte Gyldendal Tiden være medregnet fra 1997.

I perioden 1995–99 kjøpte staten 1689 voksen- og barn/ungdomstitler til en verdi av til sammen 303 millioner. Innkjøpet var fordelt med ca. 63% på voksenlitteratur og 37% på barne- og ungdomslitteratur. Fordelingen på hovedpostene innkjøp, honorar og distribusjon for de to ordningene fremgår av diagrammene 31 og 32.

Diagram 31: Innkjøp av ny norsk skjønnlitteratur, prosentvis kostnadsfordeling

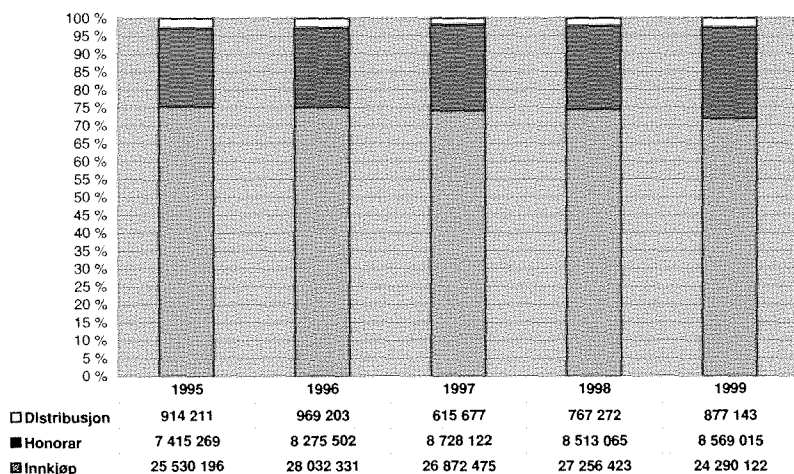
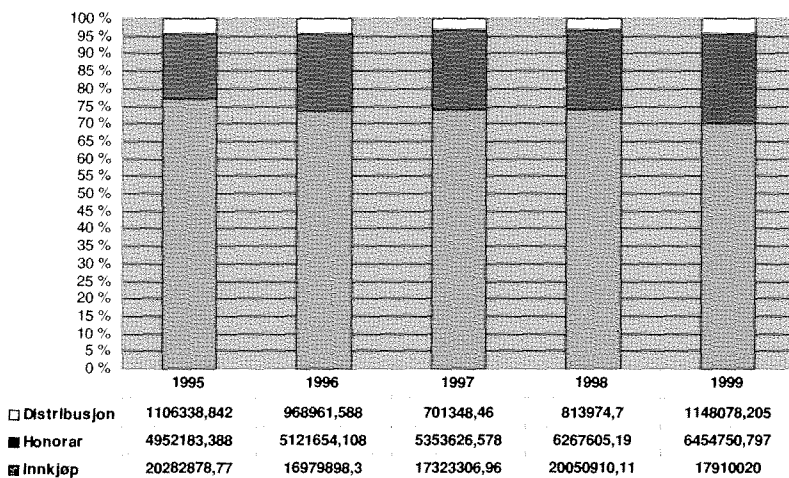

Diagram 32: Innkjøp av barne- og ungdomslitteratur, prosentvis kostnadsfordeling

Selv om forskjellene er forholdsvis små, ser vi at innkjøps- og honorarandelene jevnt over har ligget noe høyere på voksenordningen enn på barne- og ungdomsordningen, mens distribusjonskostnadene til gjengjeld har vært desidert størst på barne- og ungdomssektoren. Siden det her er snakk om gjennomsnittskostnader, kan ikke B/U-ordningens høyere eksemplertall forklare avviket; trolig har det snarere sammenheng med at barne- og ungdomsbøkene ofte har større og mer ukurante formater, men først og fremst med denne ordningens utgifter til annoteringer.

Dersom vi holder distribusjonskostnadene utenfor og sammenlikner utgiftene til henholdsvis innkjøp og honorar per tittel – det vil si Kulturrådets godtgjørelse til forlag og forfattere – får vi følgende bilde for de to automatiske ordningene:

Diagram 33: Ny norsk skjønnlitteratur, innkjøp vs. honorar

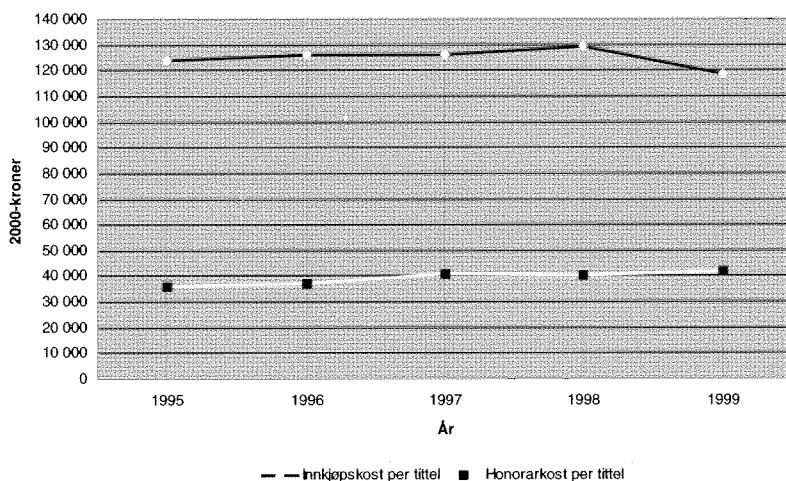
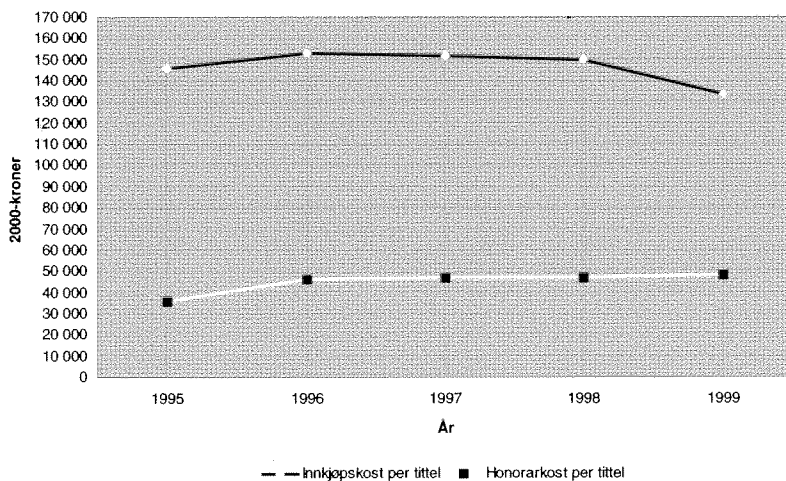

Diagram 34: Barne- og ungdomsbøker, innkjøp vs. honorar

Her ser vi at mens honorarandelen i begge ordninger har hatt en jevn økning (fra 36 000 til nesten 42 000 på vokssensektoren, og fra 35 600 til 48 000 på B/U-sektoren), har vederlaget til forlagene gått den andre veien og sunket fra 124 000 til 118 500 (voksen) og 146 000 til 133 600 (B/U). Dette illustrerer ikke minst effekten av Kulturrådets avkortning i 1999 (91% vederlag utbetalt) på grunn av tittelpress. Avkortningen berørte bare forlagenes godtgjørelse, ikke forfatterens royalti.

I femårsperioden har 93% av Kulturrådets innkjøpsmidler for de to ordningene gått til de organiserte forlagene. De uorganiserte har stått for 7%. De tre store forlagene Aschehoug, Cappelen og Gyldendal har mottatt 52% av midlene. Holder vi distribusjonskostnadene utenfor, blir kronefordelingen slik:

Tabell 23: Kostnader til innkjøp/honorar

	Titler	Innkjøp/honorar	% av total
Organiserte forlag	1572	279 539 328	93 %
Uorganiserte forlag	117	20 805 408	7 %
De tre store	880	156 485 120	52 %

Her er lagt til grunn en gjennomsnittlig kostnad for innkjøp + honorar på 177 824 kroner.

Vi tar også med den samme oversikten for henholdsvis voksen- og barne- og ungdomslitteraturen. Her er gjennomsnittskostnadene 164 085 kroner (voksen) og 191 563 kroner (B/U). Igjen gjøres det oppmerksom på at disse tallene kun inkluderer titler på de to automatiske ordningene, og altså ikke fagbøker for barn og ungdom.

Tabell 24: Kostnader til innkjøp/honorar for de to automatiske ordningene

VOKSEN	Titler	Innkjøp/honorar	%
Organiserte forlag	972	159 490 620	92
Uorganiserte forlag	85	13 947 225	8
De tre store	531	87 129 135	50

B/U	Titler	Innkjøp/honorar	%
Organiserte forlag	600	114 937 800	95
Uorganiserte forlag	32	6 130 016	5
De tre store	349	66 855 487	55

Kroneverdien og den prosentvise andelen av totalkostnadene for hvert av de tre store forlagene er:

Tabell 25: Aschehoug, Cappelen og Gyldendal, kostnader til innkjøp/honorar

	ACO	%	CAP	%	GNF	%
Voksen	214		154		163	
Titler						
Kost innkjøp/honorar	35 114 190	20	25 269 090	15	26 745 855	15
B/U	67		125		157	
Titler						
Kost innkjøp/honorar	12 834 721	11	23 945 375	20	30 075 391	25

Kostnadene vi her har gjennomgått, sier bare noe om statens utgifter – de forteller oss lite om hvilke faktiske utgifter og eventuelle fortjenestemarginer de bidrar til å dekke for forlagene. Siden forlagskalkyler er interne dokumenter som vi ikke har innsyn i, kan vi bare på et generelt grunnlag konstatere at det samme gjennomsnittlige vederlaget fra Kulturrådet per tittel slår uhyre forskjellig ut avhengig av de enkelte forlagenes størrelse og krav til inndekning av felles- og driftsutgifter i kalkylen. Således vil et lite forlag med få ansatte og minimale driftskostnader ha relativt mye større glede av vederlaget per tittel enn et stort forlagshus med mange ansatte og store felleskostnader.

Et utgangspunkt for å vurdere den reelle verdien av vederlaget vil imidlertid være de faktiske kostnadene som påløper til ren produksjon av bøkene – denne summen er lik, uavhengig av forlagenes størrelse og overheadkostnader. I neste kapittel skal vi derfor se på det økonomiske livet til en typisk innkjøpsbok.

En innkjøpsbok

Vi skal i dette kapitlet prøve å sirkle inn den økonomiske verdien av den statistiske enheten ”en tittel”, og se den i relasjon til verdien av Kulturrådets ”kostnad” per tittel. Dette kan bare gjøres ved at vi tenker oss en typisk ”innkjøpsbok” og kartlegger de kostnader som går med til fremstilling av den – vel å merke bare de kalkulerbare produksjonsutgiftene. De redaksjonelle og driftsrelaterte utgiftene som ulike forlag måtte kalkulere med, holdes i denne sammenhengen utenfor regnestykket, da de ikke lar seg beregne og vil variere med de respektive forlagenes bemanning og fordeling av felleskostnader.

Vi har valgt å se på en norsk roman av gjennomsnittlig størrelse og format, med følgende spesifikasjoner:

Format:	12,9 x 20,6 cm
Omfang:	256 sider
Vareomslag:	130 g Magnostar
Materie:	90 g Munken print
Innbinding:	Trådheftet 2 med mer papp med Geltex overtrekk
Utstyr:	Rund rygg, kapiteler, trykk på rygg, påsatt vareomslag
Frakt:	Fritt levert én adresse i Oslo
Forutsetning:	Ferdig dokument i Mac/Quark levert fra kunde

Vinteren 2001 ble det sendt ut forespørsel om pristilbud på denne "boken" til tre store trykkerier som blir mye brukt av norske forlag. Dette er helt vanlig praksis når et forlag ønsker å innhente tilbud. Vi ønsket pristilbud på et opplag på 2500 eksemplarer – et opplag som er ganske normalt for en norsk roman som man regner med å få kjøpt inn, som man forventer å ha et alminnelig, om enn beskjedent tilleggssalg av i bokhandelen og/eller bokklubb, og som man dessuten ønsker å spre frieksemplarer av til mediene og kunne lagerføre et visst antall av i noen år. De tre forespurte var AIT Otta A/S, Rotanor Bokproduksjon A/S og PDC Tangen.

Anbudene fra de tre trykkeriene ga en produksjonskost per eksemplar på henholdsvis 17,90, 18,50 og 19,58. I snitt lå prisen på 18,66 per eksemplar.

I tillegg til produksjonskosten, regner vi med forfatterens royalté. Den er avtalefestet og beregnes som 20% av utsalgsprisen fratrukket et "bindfradrag" på 15% (bindfradraget er fra gammelt av tenkt som den andel av bokens verdi som tilsvarer kostnadene ved å utstyre boken med stive permer, og som forfatteren ikke skal motta royalté av. Når dette bindfradraget trekkes fra utsalgsprisen, får man den såkalte hefteprisen, som royaltéen altså beregnes av). I vårt eksempel er utsalgsprisen satt til 298,00 og vi får da følgende oppsett:

Tabell 26: Produksjons- og royaltikost

Utsalgspris	298,00
Heftepris (85%)	253,30
Royaltygrunnlag	253,30
20% royalty	50,66
Produksjon av 2500 eks.	46 650,00
Produksjon per eks.	18,66
Produksjon av 1000 eks.	18 660,00
Royalty per eks.	50,66
Royalty for 1000 eks.	50 660,00
Sum kost per 1000 eks.	69 320,00
Sum kost per eks.	69,32

I klartekst betyr dette at et forlag som trykker 2500 eksemplarer av en bok med våre spesifikasjoner, vil ha en kombinert produksjons- og royaltikostnad for 1000 eksemplarer på 69 320 kroner – eller 69,32 per eksemplar.

Et forlag har i hovedsak tre kunder: en bokklubb, bokhandelen (evt. gjennom en kjede) og Kulturrådet. La oss derfor se på hva som skjer når forlaget selger 1000 eksemplarer av boken vår til hver av disse kundene.

Bokklubb. Prisen ved salg av 1000 ekstrasbøker til en bokklubb er avtaleregulert og innebærer at det skal gis en rabatt på 65%:

Utsalgspris:	298,00
65% rabatt:	193,70
Pris per eks.:	104,30
Pris for 1000 eks.:	104 300,00

Bokhandel. I denne salgskanalen varierer rabattene noe. Siden det er snakk om bare 1000 eksemplarer, stipulerer vi at 275 selges som førsteeksemplarer med 70% rabatt i henhold til abonnementsavtale, ytterligere 50 selges med spesialrabatt på 60%, og de reste-

rende 675 eksemplarene selges med en regulær rabatt på 40%.
Det gir en snittrabatt på 49,25%:

Utsalgspris:	298,00
49,25% rabatt:	146,76
Pris per eks.:	151,24
Pris for 1000 eks.:	151 240,00

Kulturrådet. Etter avkortningen i vederlagsutbetaling fra Kulturrådet i 1999 ble det innført en ny og enklere beregningsmodell med rene arkpriser (1 ark = 16 boksider). La oss først se på hvordan arkprisene for 2001 samt royaltrefusjonen slår ut for Kulturrådet:

Arkpris for 256 sider (16 ark):	140,00
10% royaltrefusjon per eks. for 1000 eks.:	25,33
10% royaltrefusjon per eks. for 1/3 av restopplag (500):	12,67
Pris per eks.:	178,00
Pris for 1000 eks.s:	178 000,00

Forleggerforeningen, som årlig beregner størrelsen på arkprisen som skal betales til Kulturrådet, mener imidlertid at 2001-nivået er for lavt, og ønsker å komme opp på nivået fra 1999. For ordens skyld skal vi derfor ta med en utregning av den pris forlagene betrakter som et "gulv" (arkprisene ble den gang beregnet på en noe annen og komplisert måte, som det vil fremgå):

Arkpris for 256 sider (16 ark):	283,00
Heftepris (85%):	240,55
minus 42,5% rabatt	138,32
pluss innb.tillegg for 16 ark	11,52
minus 2% rabatt	2,98
Innkjøpspris per eks.:	146,84
10% royaltrefusjon per eks. for 1000 eks.:	25,33
10% royaltrefusjon per eks. for 1/3 av restopplag (1500):	12,67
Pris per eks.:	184,84
Pris for 1000 eks.:	184 840,00

En oppstilling av de forskjellige alternativene ser slik ut:

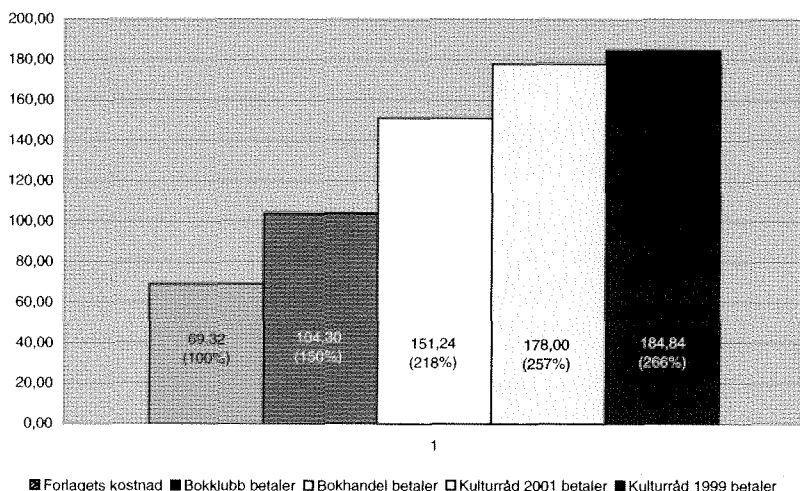
Tabell 27: Pris ved salg av 1000 eksemplarer til bokklubb, bokhandel og Kulturrådet

	Per eks.	Per 1000 eks.	% av forlagets kostnad
Forlagets kostnad	69,32	69 320,00	
Bokklubb betaler	104,30	104 300,00	150
Bokhandel betaler	151,24	151 240,00	218
Kulturråd 2001 betaler	178,00	178 000,00	256
Kulturråd 1999 betaler	184,84	184 840,00	266

Vi ser altså at Kulturrådet er forlagenes beste kunde med god margin. Salg til så vel bokklubb som bokhandel innbringer forlagene betydelig mindre enn salg til Kulturrådet, enten vi bruker 2001- eller 1999-priser. Ja, i virkeligheten er forskjellen enda større, for ved salg til Kulturrådet slipper forlagene alle utgifter knyttet til markedsføring og distribusjon (som reduserer fortjenesten ved salg til bokhandelen betraktelig), og salget er så godt som sikkert (i motsetning til gjennom bokhandel og bokklubb). Videre har (det nesten-garanterte) salget til Kulturrådet den hyggelige tilleggseffekt at forlagene kan fordele bokens faste kostnader på 1000 flere eksemplarer enn det regulære opplaget som er tiltenkt åpent salg.

En grafisk fremstilling av forholdet ser slik ut:

Diagram 35: Pris ved salg av 1000 eksemplarer til bokklubb, bokhandel og Kulturrådet

Selv om denne oppstillingen som nevnt ikke sier noe om hvilke internkostnader de ulike forlagene har, og i hvilken grad de blir dekket, viser diagrammet med all tydelighet at ingen salgskanal gir så god potensiell fortjeneste som Kulturrådet. Dette reiser en del prinsipielle spørsmål som vi skal komme tilbake til i hovedkapittel 6, og som bl.a. har å gjøre med synet på innkjøpsordningene som en forlagsstøtte, og med mer moralske problemer – er det for eksempel rimelig at staten gjennom en støtteordning skal betale forholdsvis mye mer for bøker enn privateide virksomheter som bokhandel og bokklubb?

Men først skal vi se nærmere på de synspunkter og erfaringer ulike aktører i bransjen har med innkjøpsordningene.

3

SPØRSMÅL & SVAR

Det tallmaterialet vi har gjennomgått i hovedkapittel 2 er, som vi har vært inne på, hovedsakelig av statistisk verdi og gir et bilde av innkjøpsordningene som målbare, kvantitative størrelser i penger og titler. Materialet sier imidlertid ikke så mye om de *kvalitative* sidene ved ordningene, altså om hvordan de forskjellige aktørene oppfatter denne formen for statlig litteraturstøtte, om de er tilfreds med måten den virker på. For å belyse disse aspektene ble det vinteren 2000–2001 gjennomført en serie intervjuer med representanter for ulike interessegrupper som berøres direkte av ordningene.

Kriteriene for utvelgelse av intervjuobjektene var for det første at de skulle ha et nært, operativt forhold til ordningene. Det innebærer for forlagenes del at de personer som ble intervjuet, satt i redaksjonelle stillinger med ansvar for blant annet påmelding av bøker til ordningene. Det ble videre lagt vekt på erfaring, altså at intervjuobjektene skulle ha sittet i sine posisjoner (eller tilsvarende stillinger i andre forlag) over tid. Til slutt søkte utvelgelsen å sikre at så vel små som mellomstore og store forlag ble representert.

I tillegg til de utvalgte forleggerne ble det gjennomført intervjuer med flere forfattere som har markert seg med synspunkter på innkjøpsordningene, med representanter for de ulike foreningene som organiserer forleggere, forfattere og oversettere, og med medlemmer av Kulturrådets vurderingsutvalg og ankenemnder, samt med Statens bibliotektilsyn. Totalt ble det gjennomført intervjuer med 35 personer fordelt på følgende måte:

- Små forlag: 4
- Mellomstore forlag: 7
- Store forlag: 9
- Forfattere: 4
- Forfatter- og oversetterforeninger: 3
- Forleggerforeningen: 2
- Utvalg og nemnder: 4
- Statens bibliotektilsyn: 1
- Andre: 1

Et avgjørende hensyn var å få frem flest mulig synspunkter på ordningene, ikke bare den "offisielle" holdningen som forvaltes på direktør- og foreningsnivå. Av den grunn ble alle intervjuer gjennomført under løfte om anonymitet, og mange av de intervjuede ga klart uttrykk for at de ikke ville ha uttalt seg så åpent og ærlig hvis de hadde måttet stå frem med fullt navn.

Spørsmålene som ble stilt faller i to kategorier – fellesspørsmål som alle fikk, og mer spesialiserte spørsmål tilpasset de ulike intervjuobjektene rolle og posisjon i bransjen. Alle intervjuer ble tatt opp på lydbånd og foreligger utskrevet i sin helhet. I gjennomgangen som følger, er imidlertid svarene redigert og sortert for å gi en mest mulig konsis fremstilling, og ansvaret for dette er utrederens alene. Flere av spørsmålene søker å belyse de samme temaene fra forskjellige vinkler og kan derfor virke som gjentakelser, men en slik form for spørsmålsstilling har vært nødvendig for å få frem flest mulig nyanser i svarene.

Hva kan man utlede av denne undersøkelsen? Som det vil fremgå

av materialet, er to tendenser iøynefallende: Det store flertall gir uttrykk for at innkjøpsordningene har vært – og er – en velsignet nødvendighet for opprettholdelsen av en vital norsk litteratur, og argumentasjonen (for og imot) er utpreget uensartet: Det har vært påfallende, og i seg selv interessant, å se hvor motstridende begrunnelsene har vært, på tvers av intervjuobjektens tilhørighet i fagmiljøer så vel som innenfor det enkelte fagmiljø.

Her følger et tematisk sammensatt utvalg av spørsmålene og utdrag av svarene.

Holdninger

På spørsmålet **Har ditt forlag noen policy i forhold til innkjøpsordningene, og i så fall hvilken?** fordelte svarene seg i to hovedgrupper, uavhengig av forlagenes størrelse. På den ene siden ble det fremhevet at utgivelser av norsk skjønnlitteratur så vel som av barne- og ungdomslitteratur *skulle* være gode nok til å bli kjøpt inn:

- Skjønnlitterære bøker skal meldes på innkjøpsordningen.
- All skjønnlitteratur vi utgir, skal være kvalitetsmessig god nok til å bli innkjøpt.
- Det skal mye til å anta en norsk bok som ikke skal på innkjøpsordningen.
- For norsk skjønnlitteratur har vi den policy at de skal ha en sånn kvalitet at de blir innkjøpt hvis de blir meldt på.

På den annen side ble det gjort et poeng av at ikke alle bøker har noe på ordningene å gjøre, og at forlagene har et ansvar for ikke å misbruke dem:

- Vi søker ikke på brede, populære forfattere, fordi vi mener at innkjøpsordningen ikke er til for å støtte den type kommersielle bøker.
- Vi melder ikke opp mer kommersielle titler – vi driver med en viss selvsensur fordi vi vet at det er begrenset hvor mye

midler som finnes. I praksis melder vi ikke opp titler der vi har god grunn til å tro at de f.eks. kan bli hovedbøker i Bokklubben Nye Bøker.

– En policy har vært ikke å øke titteltallet, vi skal ikke være med og sprengre innkjøpsordningen.

Med tre små unntak viste svarene på spørsmålet **Betrakter du innkjøpsordningene som en støtte til forlagene, forfatterne, eller som en måte å finansiere kjøp av bibliotekseksemplarer på?** at det er bred enighet om at ordningene tar sikte på å støtte hele bransjen, og ikke en utvalgt aktør, og at nettopp det er en av ordningenes styrker:

- De tre tingene er bieffekter. Innkjøpsordningen er en støtte til selve den norske litteratur.
- Alle tre, det er noe av det geniale ved innkjøpsordningene.
- En støtte til norsk bokproduksjon som er politisk mulig fordi den støtter alle tre.

Unntakssvarene fremhevet ordningenes betydning for bibliotekene og forfatterne. Det er i og for seg overraskende at ingen av de spurte svarte at de betraktet ordningene som en direkte *forlagsstøtte*, til tross for at forlagene er mottakere av brorparten av midlene.

Et stadig tilbakevendende tema i tider med trange budsjetterammer i Kulturrådet har vært spørsmålet om hvem som skal bære byrden. Spørsmålet **Hvilket ansvar mener du forlagene har for å bidra til budsjettbalanse i Kulturrådet i form av færre påmeldinger?** søkte å avdekke hvor de spurte mente at ansvaret burde ligge.

Blant dem som fremhevet forlagenes selvsagte ansvar for å vise moderasjon i antall påmeldinger, var småforlagene, som var mest opptatt av at de store ikke gjorde en god nok jobb:

- De store forlagene bør ta dette ansvaret mer alvorlig enn de gjør.

- Et større ansvar for de store forlagene, der veksten i titteltall er størst.

De store forlagene inntok ofte alle-har-ansvar-holdningen:

- Forlagene har et selvfølgelig ansvar for å vise bevissthet rundt kvalitet og dermed også rundt påmeldinger, å vise respekt for det faktum at det offentlige Norge er med på å subsidiere en utgivelse. Fra tid til annen er vi ikke flinke nok.
- Forlagene har et overordnet ansvar for at ordningene fungerer etter intensjonene.
- Et stort ansvar. Noen ganger svikter vi, da må vi skjerpe oss og ta det inn igjen. Vi kan ikke begynne å gjøre utvalg i Kulturrådet til redaksjoner.

Overraskende mange (særlig av de mellomstore forlagene og blant forfatterne) mente imidlertid at ansvaret ligger i Kulturrådet:

- Det er Kulturrådets ansvar som forvaltningsorgan å skaffe penger til det behovet som finnes.
- Vi har ikke noe slikt ansvar. Innkjøpsordningen burde være à la trygdeordningen – hvis alle ca. 470 forfattere hadde sine beste bøker ute samme år, burde ordningen absorbere dem.
- Ikke forlagenes ansvar. Kulturrådet skal ikke blande seg inn i forlagenes utgivelsespolitikk.
- De [forlagene] har et ansvar, men det ligger i siste omgang i Kulturrådet. De kan bruke myndigheten sin, og bør som forvaltningsinstans gjøre det.
- Nei, det er ikke forlagenes ansvar. Ideelt sett skal innkjøpsordningene absorbere så mange gode bøker som det blir utgitt.

Hvilken form et slikt ansvar burde få i praksis, var det temmelig stor enighet om. Gjennomgående ble en uforutsigbar økonomi betraktet som et større onde enn et lavere oppgjør per tittel:

- Uforutsigeligheten er det verste, ikke evt. et lavere beløp – det hadde vært til å leve med.

- Vi må akseptere reduserte oppgjør – den eneste løsningen når det er lite penger.
- Best med lavere oppgjør – hvis det er forutsigbart!

Diskuterer du påmelding til innkjøpsordningene med forfatterne? Ingen av de spurte forleggerne svarte bekreftende på dette spørsmålet. De betrakter påmelding som en ren orienteringssak. I sjeldne tilfeller diskuteres spørsmålet med forfatterne dersom det foreligger tvil om en boks genre.

Det var heller ingen uenighet rundt spørsmålet **Tar du personlig hensyn til innkjøpsordningene når du vurderer en tittel, eller hele utgivelseslisten?** Med unntak av ett stort forlag (som svarte *Ja, det ligger i hele refusjonsargumentasjonen vår*), svarte alle de spurte at de ikke tok slike hensyn, først og fremst fordi:

- Vi stoler på at våre bøker holder langt høyere kvalitet enn det som forlanges av vurderingsutvalget.
- Vår policy er å utgi bøker av såpass kvalitet at de normalt blir innkjøpt.
- Vårt kvalitetsnivå ligger omtrent der vi har inntrykk av at innkjøpsordningens ligger.

De spurte var i forbausende grad åpne for å si seg enige i **påstanden om at innkjøpsordningene gjør det risikofritt å utgi titler som faller inn under ordningene?** Men både de mellomstore og de store forlagene så klart faren – eller fordelene, særlig for barne- og ungdomsbøkene:

- Det er rimelig at forlaget mottar mer enn de direkte produksjonskostnadene fra Kulturrådet.
- Ja, det er risikofritt i den forstand at du vet boka vil gå rundt ved et innkjøpsordningsalg.
- Ja, gudskjelov.
- Det er risikofritt for barne- og ungdomslitteraturen.
- Til en viss grad er påstanden riktig, men ikke i forhold til våre kalkyler og krav til lønnsomhet. I dag må vi ha noe i tillegg.

- Det er riktig, og det gjør blant annet at de store forlagene ignorerer alle forsøk på å selge noe annet enn det som selger.

Flere fremhevet imidlertid forskjellen på små og store forlag, igjen avhengig av hvem som svarte:

- Ikke riktig. Kanskje for de store forlagene.
- For et lite forlag er det riktig, men ikke for et stort.
- For små forlag gjør innkjøpsordningen det i utgangspunktet risikofritt, fordi de har såpass lave faste kostnader. Ikke i storforlagene, der er innkjøp bare et bidrag.

Blant dem som svarte avvisende, veide nettopp hensynet til verdien av det redaksjonelle arbeidet tyngst:

- Nei, fordi det tar mange år og mye arbeid å dyrke frem en ny forfatter.
- Når det sies at forlag tjener på innkjøpsordningen, så er det uhyre små beløp, ikke nok til å drifte et forlag.
- Det er ikke riktig når man ser på de apparatene som er i sving.

I kjølvannet av debatten som blant andre Morten Harry Olsen utløste vinteren 2000/2001, om hvorvidt bokklubbøker og stor-selgere bør få plass på innkjøpsordningen, ble intervjuobjektene spurt **Synes du det er riktig at innkjøpsordningene gir like mye støtte til en bestselger som til smalere litteratur?** Svarene avspeiler først og fremst en forskjell i hva som oppfattes som moralsk riktig på den ene siden og litteraturpolitisk og taktisk riktig på den annen side:

- For å opprettholde en mulig folkelig støtte til innkjøpsordningen må man ikke gjøre den for eksklusiv. Det må ikke bare være det uselgelige som får støtte.
- Nei. Men man kan ikke begynne å straffe suksess.
- Nei, ikke moralsk sett. Men bestselgerbøkene havner i bibliotekene på denne måten.

– Ja, for vi må tenke på bibliotekene som skal ha tilgang til bøkene som selger godt – man kan ikke straffe bøker fordi de selger godt.

– Med så lite penger som er til fordeling, er det ikke riktig at de som har stor inntjening skal få støtte. Det er litt urimelig å ekskludere bokklubbene, så det måtte være knyttet til et salgstall.

Ingen av de spurte var imidlertid villige til å definere nærmere på hvilket bestselgernivå en tittel burde ekskluderes fra ordningen.

På spørsmålet **Er du enig i at det utgis/blir kjøpt inn for mange bøker?** synes svarene fra samtlige representanter for vurderingsutvalg og ankenemnder å være mer kritiske til tittelmengden enn både forleggere og forfattere, om enn med ulike begrunnelser:

– Ja, det utgis for mange, men det kjøpes ikke inn for mange.

– Nei, men det blir utgitt for mange bøker som ikke er ferdige, og det er forlagenes ansvar.

– Det er veldig mye lyrikk som er opplagte avslag. Det er mye nesten-god diktning som er veldig kjedelig å lese. Jeg er nok tvilende til at vi har en fullt så liberal holdning – selv om det ikke skal være litteraturkritiske konjunkturer som danner grunnlag for at det fattes beslutninger.

– Ja, det er et spørsmål om hvor mange skjønnlitterære bøker en liten nasjon som vår trenger å få ut til biblioteker hvert år. Det er en del ting som bare er likegyldige uten å være direkte dårlige.

Virkning

Svarene på spørsmålet **Hvilken betydning mener du at innkjøpsordningene har hatt for ditt forlags utvikling av litteratur som faller inn under ordningene?** var preget av stor konsensus, særlig blant de store og mellomstore forlagene.

– Den har bidratt til økonomien og tankegangen om kvalitet.

- Vår satsing [på norsk skjønnlitteratur] hadde vært altfor risikabel uten innkjøpsordningen i bønn.
- Uten innkjøpsordningen hadde det i dag ikke vært mulig å gi ut skjønnlitteratur for oss.
- 80% av hele vår skjønnlitterære satsing ville vært nærmest utenkelig uten innkjøpsordningen.
- Vi ville ha utgitt bøker av høy kvalitet uten innkjøpsordningen, men det ville vært et veldig løft – og med mye større reservasjon og usikkerhet. Uten innkjøpsordningen ville vår portefølje av norsk skjønn ikke vært så stor – halvparten, eller en tredjedel.
- Helt grunnleggende viktig. Det nye og spennende som har skjedd med barne- og ungdomslitteraturen, har skjedd etter at innkjøpsordningen kom.
- Enormt mye. Et tydelig tegn er at vi – i motsetning til Sverige og Danmark – ikke har noen generasjoner som er ”tomme”. Nye debutanter [kommer] hvert år – dette er noe av det beste ved innkjøpsordningen.

Unntakene i denne kollektive lovprisningen av ordningene er de små forlagene som har opplevd den økonomiske belastningen av nulling, og som paradoksalt nok ser innkjøpsordningen som et hinder i arbeidet:

- Innkjøpsordningen hjalp kanskje litt da vi startet, men nå virker den mot sin hensikt, for nå tar vi færre sjanser. Vi må gjøre oss økonomisk uavhengig av innkjøpsordningen for at forlaget skal overleve.

Da de spurte ble bedt om å svare på spørsmålet **Hvilken betydning mener du at innkjøpsordningene har hatt for den generelle utvikling av litteratur som faller inn under ordningene?**, kretset de fleste rundt den positive effekten for rekruttering av forfattere og langsiktig arbeid i redaksjonene:

- Innkjøpsordningen gir våre redaktører bedre tid til å jobbe med manuskripter.

– Innkjøpsordningen og Lånekassa har skapt grunnlaget for at vi har en veldig frodig og avantgardistisk litteratur i Norge. Uten innkjøpsordningen ville nynorsken sakkett veldig akterut.

– Utvikling av formspråk, eksperimenter, normbrudd – som er selve utviklingen av skjønnlitteraturen. Dette er ikke i utgangspunktet en publikumsvennlig virksomhet, men det er lett å trekke frem en hel forfattergenerasjon som kom på beina takket være innkjøpsordningen.

– Den har gitt muligheten til utvikling av viktige forfatter-skap over tid.

– Den har skapt en tålmodighet til å bygge opp forfatterskap i forlag og blant forfattere.

Hvordan oppleves så **den økonomiske betydningen av innkjøpsordningene for den enkeltes forlag/avdeling?** Her var svarene uventet sprikende på tvers av intervjuobjektene roller og ansvarsområder – fra *veldig liten* til *helt avgjørende*. Selv småforlag som hovedsakelig utgir ”innkjøpslitteratur”, er nøkterne: *Den gir penger i kassa, men det er ikke nok.*

Nyansene fremkommer når de ulike ordningene sammenliknes og støtten vurderes over tid:

– Samlet sett betyr ikke innkjøpsordningen noe særlig for forlaget. Men for den enkelte utgivelsen betyr [den] veldig mye. Hvis man legger til det antall timer som er forbrukt internt av redaktører osv., så vil man gå i minus.

– Oversatt skjønn: Selv om du kommer på innkjøpsordningen, vil du tape på å utgi disse bøkene, men risikoen er noe lavere. Norsk skjønn: Det balanserer omtrent. Barn og ungdom: Her tjener man netto på å utgi bøker utelukkende til innkjøpsordningen. Da må man spørre seg om det egentlig er sunt.

– I år uten bestselgere utgjør innkjøpsordningen ca. en 1/3 av våre inntekter.

– Den har vært veldig stor, er nå mye mindre. Vi er blitt min-

dre rendyrket skjønnlitterære, og bruker dermed andre kanaler.

Det siste svaret (fra et av storforlagene) gikk igjen hos flere: *Stor betydning, men mindre og mindre* (et annet storforlag), og *Veldig liten i dag, fordi innkjøpsordningen gjør at vi må være veldig forsiktige med norsk skjønn og satse på annet. I dag fremmer innkjøpsordningen det kommersielle faktatorleggeriet* (et lite forlag).

De som mener at ordningen har størst økonomisk betydning, er utgiverne av barne- og ungdomslitteratur – naturlig nok, siden innkjøpet i denne bokgruppen er på 1550 eksemplarer:

- All betydning, den finansierer våre stillinger på feltet.
- Betyr alt for at vi skal kunne drive som vi gjør.

En negativ måte å nærme seg de spurtes syn på virkningen av innkjøpsordningene på, var å spørre **Hvilke konsekvenser ville det få for dine utgivelser dersom innkjøpsordningene ble avskaffet og ikke erstattet med annen støtte?** Svarene var i og for seg ikke uventede, bortsett fra andelen som mente det ville få mindre konsekvenser, særlig blant de små forlagene:

- Kortsiktig, litt. På lengre sikt, ingen.
- Liten betydning.
- Det er tvilsomt om jeg kunne drevet slik jeg gjør uten innkjøpsordningen – måtte bli mer bredspektret, noe annen litteratur.
- Vi ville nok utgi litt færre bøker over tid.

Det store flertallet av de mellomstore og store forlagene skisserte imidlertid katastrofescenarier:

- Jeg ville måtte tenke helt på nytt og vise en enorm oppfinnsomhet for å kunne fortsette som jeg gjør. Det ville være dramatisk, i hvert fall over tid.
- For forlaget ville det bli en katastrofe hvis den bare plutselig

forsvant – vi har bygget opp en organisasjon tilpasset det antall utgivelser vi har. Hvis innkjøpsordningen forsvant, måtte vi fjerne en drøss med utgivelser og dermed også sannsynligvis si opp folk. Det ville være en katastrofe for den enkelte forfatter, for det vil bli langt færre av dem – alle ville lete etter en Wassmo eller en Elstad, men ingen ville se etter en Tore Renberg. Vi ville på sikt fått en veldig skrinn norsk skjønnlitteratur. Det ville være ille for språket.

– Da ville vi miste jobben, og antall utgivelser ville bli redusert enormt – vi ville ikke utgitt lyrikk, dramatikkk... Vi ville måtte legge ned den skjønnlitterære avdelingen. Ganske få forlag ville våge å satse på norsk skjønn.

– Det vil gi en mye større bokklubbdominans, en klarere kommersialisering, mindre vilje til å være eksperimentell, og mengden med titler vil skrumpe til kanskje 1/3. Det "likegyldige midtfeltet" vil ikke forsvinne, men det vanskelige, litt rare, som vokser til å bli noe stort.

– Det ville medføre en dramatisk omorganisering av forlaget. Av norsk skjønnlitteratur ville 60–80% av alle titlene falle bort, og det ville ramme staben tilsvarende.

Da forfattermiljøene ble spurt **Hvilken betydning har innkjøpsordningene for den totale forfatterøkonomien?**, var svarene overraskende lite entusiastiske. Med unntak av ett svar (*Voldsom betydning, vanskelig å forestille seg hvordan forfatterøkonomien hadde vært uten innkjøpsordningen i dette lille landet*), karakteriserte alle andre innkjøpet som et bidrag av varierende betydning:

- Den er en slags garantiinntekt som ligger i bønn.
- Den er et element. For en forfatter av min type innebærer innkjøpsordningen 60.000 i året, hvis du har en bok i året – det er veldig lite for en yrkesforfatter. Men for mange betyr det en hel del.
- Den er et bidrag. For forfattere som ikke har noe voldsomt salg i bokhandel eller bokklubb, som lever av en blandingsøkonomi, utgjør innkjøpsordningen noe sånt som 1/4 – 1/3 årslønn.

- Veldig lite.
- Innkjøpsordningens betydning er blitt viktigere, fordi salget er gått ned – med unntak for bokklubbøkene.

Fordeler

På spørsmålet **hva synes du er det beste ved innkjøpsordningene?** kretset nesten alle svar rundt tre sider ved ordningene: automatisk vs. selektivt innkjøp, spredningen av bøker til landets biblioteker og det faktum at ordningene primært er en støtte til selve litteraturen.

Gjennomgående var forleggerne og forfatterne av norsk skjønnlitteratur og av B/U-litteratur varme tilhengere av automatisk innkjøp:

- Automatikken er enkel og gir en grad av rettferdighet. Det er galt at noen får, bli forhåndsvurdert, selv om jeg forstår de små [forlagene] og deres problemer.
- Bra med automatikk – vi må selv stå for vurderingene.
- Automatikken – den opprettholder forlagenes redaksjonelle frihet.
- Automatikken er en styrke. Selektive ordninger kan føre til en mye sterkere grad av ”litteraturpoliti”.

Forleggere som arbeider med oversatt skjønnlitteratur, fremhevet derimot fordelene ved selektivt innkjøp basert på kvalitetsvurdering:

- Veldig bra at den er selektiv. Det er også bra at den ikke er fullfinansierende sånn som den norske innkjøpsordningen er – det er sunt, fører til skjerpelse overfor markedet utenfor innkjøpsordningen. Vi skal være litt nervøse, det er godt for bransjen.

Dette kan tolkes som uttrykk for at man tilpasser seg og venner seg til den ordningen man selv arbeider med. Likevel var tilhengerne av automatisk innkjøp i klart flertall.

De andre gjengangersvarene gikk på det mer generelle og ideelle ved ordningene:

- Det overordnede er at bøkene kommer allmennheten til gode, at de er tilgjengelige.
- At bøkene går til bibliotekene. Det fine er at støtten er kanalisert til litteraturen.
- Det at staten ser at Norge trenger en levende skjønnlitteratur for å være et ordentlig land. Dette ”produktet” kjøper staten for en billig penge. Bieffekten er at du får forlag, forfattere, bokhandler og et levende biblioteksvesen.
- At den nye litteraturen blir tilgjengelig over hele Norge.
- At den støtter norsk skriftkultur og bidrar til å ivareta norsk språk.

Fra forfatterhold ble rekruttering, kvalitet og spredning fremhevet:

- At det skaper en underskog av forfattere, det har vært lett å debutere.
- Man må ikke nødvendigvis skjele til markedet.
- At den smale litteraturen får en sjanse til å komme ut til publikum.

Svakheter

Som forventet førte spørsmålet **Hva synes du er innkjøpsordningenes største svakhet?** til en lang rekke sammensatte svar. Likevel kretset mange rundt de samme problemstillingene, ikke minst en bekymring for at ordningene i vid forstand er for sjenerøse:

- Forleggere har en målestokk som sier at boka er ”god nok” til å bli kjøpt inn, akkurat som om det har noe med litteratur å gjøre, og der har det skjedd misbruk. Hvis de tre store forlagene har som målestokk at bøkene er gode nok til å bli kjøpt inn, vil jeg si at de har lagt lista så innmari lavt at de har gjort

norsk litteratur en bjørnetjeneste. Og det verste er at forfatterne har akkurat nøyaktig samme holdning. Norsk litteratur hadde ikke lidd av at det ble kjøpt inn 20% færre titler, snarere tvert imot. Den største ulempen med innkjøpsordningen i dag er at lista ligger for lavt.

– Automatikken kan innby til utnyttelse. Det kommer strengt tatt ut for mange bøker.

– En svakhet er at vi kan bikke over til å bli offentlige forlag – at utgivelsene i den grad blir avhengige av innkjøpsordningen at vi bare produserer for det offentlige. Innkjøpsordningen gjør trolig at det utgis for mange titler – en eksplosjon av mellomgode bøker.

– Den kan skape en grådighetskultur i forlagene. Det er så trygt å utgi norsk skjønn at det blir vanskelig å regulere tittel-tallet, som er for stort – også fordi det neppe er rom i den litterære offentlighet for å ta imot så mange titler. Det kommer for mange titler, de er ikke alle gode nok.

– At det blir for mange bøker, at mengden korrumperer interessen for litteratur.

– Det er uheldig at vi får en litteratur som fungerer innenfor et lukket system med staten som mottaker, at litteraturen i det lange løp ikke fungerer i forhold til et marked.

– Den er så liberal at det i bunn og grunn er forlagssiden som hele tiden definerer hvilken litteratur de vil bruke støtten til.

– Det blir utgitt for mange bøker som ikke nødvendigvis er så forferdelig dårlige, men likegyldige.

– Terskelen kunne ha ligget noe høyere. Vi får mye ren amatør-diktning, og det synes jeg ikke skal finansieres offentlig.

Disse svarene ble vel å merke avgitt av alle kategorier spurte og avslører først og fremst at de enkelte aktørene er bekymret for måten alle *andre* bruker og misbruker ordningene på. Ingen så tittelmengden og kvalitetsproblematikken som et spørsmål de selv burde gjøre noe med.

En annen innvending mange hadde gikk på den økonomiske uforutsigeligheten i ordningene, forårsaket av Kulturrådets avkortninger:

- Det verste er nesten de plutselige avkortningene i vederlag
- det er så uforutsigelig.
- Uforutsigbarheten som er en byråkratisk svakhet.
- Uforutsigeligheten i økonomien. Forlagenes risiko må økes, det vil gjøre at vi vil slippe en del unødvendige påmeldinger.

Flere forleggere og forfattere var også bekymret for at ordningene bare tilgodeser skjønnlitteraturen:

- [Innkjøpsordningene] burde utvides til å omfatte essays, memoarer, biografier...
- Essayistikken, faglitteraturen – disse områdene kunne man ønske seg en utvidelse av innkjøpsordningen for.
- Vi burde kanskje få et annet begrep om litterær prosa som åpner opp for andre prosagenrer enn romanen.
- Veldig skjev fordeling mellom skjønnlitteratur og andre genrer – essays, faglitteratur.
- Det er et tankekors at den rene skjønnlitteraturen skal prioriteres så sterkt fremfor en del god faglitteratur, for eksempel biografier, essays, monografier...

Tilsvarende ble det fra flere hold påpekt at den selektive ordningen for oversatt skjønnlitteratur er for liten:

- Det kan virke som om den norske innkjøpsordningen har gjort det trangere for den oversatte litteraturen.
- Den [oversattordningen] er altfor liten, det kjøpes for få titler. Det er et problem at hele norsksektoren blir for stor i forhold til oversatt. De 50 titlene på oversatt burde ikke inkludere barne- og ungdomsbøker, som burde få en egen ordning.
- Den oversatte ordningen burde vært mer omfattende, både i titteltall (viktigst) og i antall eksemplarer.
- Et problem at ordningen skal dekke både klassikere og samtidslitteratur.

Andre svakheter som flere av de spurte fremhevet, var at den norske ordningen burde være større og omfatte skolebibliotekene (1550 eksemplarer), at bibliotekene burde få bøkene raskere tilsendt i hyppigere puljer, og at praktiseringen av offentlighet rundt nullingen gjør at forfatterne settes i gapestokk.

Et av småforlagene så dessuten selve organiseringen av Kulturrådets innkjøpsvirksomhet som problematisk:

- Det prinsipielle ved at et statlig organ som er korporativt representert (Forleggerforeningen, Forfatterforeningen osv.) skal være med og legge en kurs for norsk litteratur. Dette synes å ramme uorganiserte og for eksempel kristelige forlag mest
- selve mistanken om at det er slik, er en svakhet ved innkjøpsordningen.

Eventuelle forbedringer

Til tross for mange bekymringer og innvendinger mot dagens ordninger, svarte de aller fleste intervjuobjektene glassklart da de ble stilt spørsmålet **Kan du tenke deg andre former for statlig litteraturstøtte som ville vært bedre enn innkjøpsordningene?**

- Nei. Det må være verdens beste ordning for litteratur!
- Nei, innkjøpsordningen er genial.

Bare ett av de små forlagene samt Bibliotektilsynet hadde andre forslag:

- Kanskje det hadde vært bedre å gi mer penger til innkjøp til bibliotekene slik at de kunne kjøpe inn det de selv opplevde at folk etterspurte.
- Det kunne finnes en liste med bøker som var større enn i dag, som også omfattet noen fagbøker, og som bibliotekene kunne få til en sterkt nedsatt pris.

På spørsmålet **Synes du noe burde gjøres for å forbedre innkjøpsordningene?** samlet de fleste spurte seg om relativt få problemstillinger. Vilkårene for den oversatte skjønnlitteraturen opptok mange:

- Oversattordningen bør utvides til 1000 eks.
- Tilgangen til den oversatte skjønnlitteraturen [i bibliotekene] er ikke god nok – den er egentlig litt av et katastrofeområde, preget av de enkelte forleggenes grad av idealisme og interesse, og i ubehagelig grad påvirket av bokklubbene. 500 eks. er ikke nok. Forlagene drives nå som kapitalistiske bedrifter, selv om alle påstår noe annet, og jeg sier det bare fordi du har sagt at dette skal anonymiseres. Innkjøpet burde altså komme opp i 1000 – fordi det er det punkt der bøkene balanserer uten at de blir skamløst dyre.
- Den [oversattordningen] burde gjelde flere titler. Meningsløst å måtte stille Flaubert opp mot Goethe.

På samme måte mente mange at noe burde gjøres for å styrke essayistikken og andre ikke-skjønnlitterære prosauttrykk:

- Rammene bør utvides for fagbøker og essayistikk.
- Ønsker en utvidelse av essayordning. Kunne være interessant å slå essays sammen med prosa.
- Essays burde integreres i innkjøpsordningen for voksen skjønn.
- Det burde kjøpes inn sakprosa og mer essayistikk.

Andre ønsker gikk på behov for strengere krav:

- Man kan godt stramme inn, kjøpe inn færre bøker, gjøre det vanskeligere å spekulere i innkjøpsordningen.
- Det må innføres mye høyere terskler som forlagene må rette seg etter. Det må bli risikabelt å utgi noe som ikke er ferdig.
- Det er mulig at innkjøpskravene bør bli strengere.
- Risikoen for forlagene må økes.
- Det kan tenkes at terskelen burde legges høyere.

Dessuten fremhevet flere nødvendigheten av å gjøre noe med den økonomiske forutsigbarheten i ordningene: *Problemet er at beløpet er uforutsigbart (...) Skape større forutsigbarhet.*

Tre mer prinsipielle betraktninger fortjener å siteres fordi de tar opp tanker som dels er nye og dels nesten tabu i bransjen:

- Det burde være for alle ordningene et minsteopplagskrav på 2000 eks. for å unngå at forlaget ikke satser noe videre på bøker som blir innkjøpt. Man må mene noe med utgivelsene, ha tro på dem utover innkjøpsordningen.
- Ordningen for barne- og ungdomsbøker er for god, fordi stimulansen gjør det mulig å spekulere i innkjøpsordningen og tjene penger. Fører til tittleksplosjon. Hvis ett forlag går ned i markedsandel, oppnås bare at en konkurrent styrker sin, fordi summen er noenlunde konstant. [Eksemplartallet] burde senkes til 1000.
- Det er i dag en skjev utvikling i det litterære feltet til fordel for populærlitteratur og underholdningslitteratur, det er ikke lenger forskjell på høyt og lavt, på det enestående og metervare – det koster noe annet å skrive en 500-siders roman om Wilhelm Reich enn å skrive 200 sider underholdning, det er ikke samme verden: Burde ikke det reflekteres i utbetalingene? Gjøre kvalitet mer konkurransedyktig.

I tråd med den siste kommentaren ble også debatten om kriminallitteratur og bokklubbøker reflektert:

- Jeg ser klart også at det kan synes litt urettferdig at en bok som selger 50.000 også skal stikke av med statlig støtte.
- Jeg ønsker meg en innkjøpsordning som automatisk utelukket de mest kommersielle typene litteratur, f.eks. kriminallitteratur. Midlene som ble til overs, burde kanaliseres til den oversatte litteraturen og essayistikken.

I trange budsjettår må bransjens aktører velge mellom en håndfull løsninger på pengemangelen: Hvis myndighetene ikke øker be-

vilgningene og presset på innkjøpsordningene opprettholdes og eventuelt forsterkes, hva vil du mene er den beste løsningen: Lavere oppgjør fra Kulturrådet, tittelkvotering, strengere vurderinger, utelukkelse av genrer, eller kjøp av færre eksemplarer? Flere av de spurte innledet med å si at de ikke aksepterte forutsetningen og at det viktigste ville være å få økt de økonomiske rammene. Dernest konsentrerte svarene seg om hva som *ikke* ville være en god løsning, særlig tankene om kvotering og strengere vurderinger:

- Kvotering er en livsfarlig vei å gå – man fryser eksisterende maktbalanser.
- Vi er imot kvotering – en stalinistisk politikk.
- Strengere vurderinger vil gi en litterær høyesterett.
- [Lista] ligger forholdsvis lavt – legger vi den litt høyere, vil det falle bort mange titler som ligger hårfint over.
- Hvis man hever terskelen bare litt, vil veldig mange flere bøker som ligger og vipper, bli nullet.
- Det som virkelig er godt og det som virkelig er dårlig, er det lett å bli enige om. Man får en magefølelse på hvor lista ligger. Men en relativt stor gruppe ligger rett over lista, og det er her uenigheten melder seg. Skulle vi være bare litt strengere, ville mange bøker ryke ut, og vi ville bli sittende i uendelige diskusjoner.

Det løsningsforslaget de fleste så på som det minste onde, var en reduksjon av vederlaget til forlagene – og kanskje også til forfatterne?

- Best med reduksjon av titteltall fra forlagenes side kombinert med lavere oppgjør. Men forfatternes andel må også diskuteres. Burde ikke også forfatternes andel reduseres når vi bare får for eksempel 85%?
- Lavere oppgjør går bra, men de må være forutsigelige.
- Lavere utbetalinger – det er også Forfatterforeningens offisielle politikk.
- Det beste ville være at forlagene fikk mindre per bok.
- Lavere støtte vil gjøre forlagene strengere i sine vurderinger.

Vurderings- og ankevilkår

Et overveldende flertall av de spurte hadde ikke noe annet svar på spørsmålet **Hva synes du om kriteriene som anvendes av vurderingsutvalgene?** enn at de ikke kjente til dem. Det er i seg selv bemerkelsesverdig og tyder på at praktisering av ordningen i en viss forstand baseres på intuisjon og erfaring snarere enn konkret kunnskap om hva som kreves.

De få som svarte at de kjente til kriteriene, syntes at de var greie og ønsket seg ikke mer presise krav:

- Jeg synes de korte formuleringene er helt greie, det må være sånn, ellers tar det ingen ende.
- Nokså redelig på oversatt. På norsk kunne de nok vært litt strengere. Det ville vært håpløst om de skulle gi begrunnelser.
- De er generelle, vage, upresise – men sånn må de være. Det er skjønnet – snarere enn kriteriene – som kan diskuteres.

Bare to foreleggere og én forfatter hadde mer utdypende synspunkter:

- Hvis man forutsatte at disse vurderingskriteriene ble bedre synliggjort og klarere definert, vil det bare føre til en mye tydeligere og mye mer ubehagelig statlig kontroll av litteraturen – innkjøpsordningen vil få preg av et litteraturredirektorat som påvirker forlagene på en måte som slett ikke var tenkt. På genrevurdering finnes klarere kriterier, og det har ført til meget uheldige virkninger.
- Generelt sett er de ikke så veldig problematiske, men a) de henger veldig igjen i en modernistisk norm som rammer den postmoderne, estetisk urene litteraturen, og b) det er fint å være kresen overfor underholdningslitteratur, men i dag går de to kretsløpene veldig inn i hverandre – derfor var for eksempel nullingen av "Mea Culpa" [en Anne Holt-roman] problematisk; en bok kan ha andre kvaliteter enn språkbehandlingen. Dessuten er sampling, intertekstualitet i strid med et slikt bastant skille.

- De er parallelle til kriteriene i Det litterære råd – avhengig av hvem som sitter der. Det er interessant å se at foreningenes inntakskomiteer er strengere enn vurderingsutvalgenes. Genrekriteriene er vanskelige – utvalgene fanger ikke uten videre opp nye ting.

Blant dem som hadde en oppfatning, synes det altså å være et større problem med rigiditeten i genrekravene enn med de rent estetiske kriteriene.

På spørsmålet **Hva synes du om ankebehandlingen og mangelen på individuell begrunnelse for avslag i Kulturrådet?** delte de spurte seg i to hovedleire. Et klart flertall av de små forlagene og noen større, samt noen av forfatterne, ønsket seg en begrunnelse for nulling:

120

- Det må være mulig å gi en form for begrunnelse.
- Man burde kunne forvente en tilbakemelding som gjør at man kan levere bedre forlagsarbeid neste gang.
- Jeg har opplevd det som veldig pinlig ikke å kunne forklare verken forfatter eller offentlighet hvorfor en bok blir nullt. Jeg skulle ønske man fikk en eller annen slags begrunnelse.
- Man burde kunne kreve en litt mer utfyllende og presis begrunnelse enn i dag.
- Slike prosedyrer må være offentlige – det bør gis begrunnelser for det som avvises.

–

Et flertall av de store forlagene mente imidlertid at en begrunnelse verken kan eller bør gis:

- Det er riktig og nødvendig at enkeltvedtakene ikke er begrunnet, eventuelt vagest mulig. Det ville vært mer skremmende om staten skulle ha en begrunnelse.
- Det er riktig at avslag ikke begrunnes – på samme måte som et forlag ikke kan begynne å begrunne alle refusjoner.
- Det er umulig å begrunne avgjørelsene – 3 medlemmer kan ha 3 ulike begrunnelser for det samme standpunkt.

Enkelte forlag viste også til at det synes å være for liten forskjell på vedtakene i vurderingsutvalgene og ankenemndene, noe som gjør at anken ikke alltid oppleves som reell:

- Jeg hadde følt meg tryggere på at ankebehandlingen var reell hvis det av og til var en diskrepans mellom den og behandlingen i vurderingsutvalget – dette skjer meget sjelden.
- Den er preget av altfor stor likhet med vurderingsutvalget. I perioder har det vært som sentralkomiteen og parlamentet i Albania under Hoxa.

Konsekvensen av et avslag i ankenemnda er en såkalt nulling, og de spurte var enstemmige i sine svar på spørsmålet **Hvordan opplever du å få en bok “nullet”?** Svarene tyder på at trusselen om nulling er en av ordningens mest effektive korrektiver.

- Det oppleves som nummeret før konkurs, en desavuering av forlagets arbeid.
- Stort sett vil nullingene treffe det uferdige og for dårlige. Men mine egne kvalitetskriterier trekkes i tvil, og da kan jeg bli hysterisk.
- Det oppfattes internt og i bransjen som en desavuering, og det er forferdelig for forfatteren. Man kan heve seg over en slakt i avisen, men det er vanskeligere å takle en nulling.
- Krise. Sorg. Skam overfor sjefene, forfatteren.
- Meget sterkt og uhyre virkningsfullt økonomisk korrektiv. Dyrt og forferdelig. Det fører til at forlaget tar seg sammen, prøver å heve terskelen for hva som skal utgis. Det oppleves som en desavuering av det redaksjonelle arbeidet som er nedlagt i forlaget, og det er vel meningen. Nullingen er krumtappen i hele innkjøpsordningen.
- Det oppleves som mye verre enn å få en slakt av en kritiker.
- Det medfører en dyp depresjon, en følelse av isolering og utestengelse.

Et oppfølgende spørsmål om hvorfor nulling synes å ramme de små og uorganiserte forlagene oftest, ga motstridende svar avhengig av om det var et lite eller stort forlag som svarte:

- Forferdelig. En underkjennelse av forlagets arbeid, fortvilelse over at det synes vanskelig å gå nye litterære veier i Norge. Mistanke om vennskap og kontakter, utenomlitterære hensyn. Forutinntatthet mot små forlag – ”dere bruker ikke ordentlige konsulenter”, noe vi vet ikke er sant.
- Nullingene treffer veldig ofte småforlagene og de uorganiserte forlagene, og jeg vil gå ut fra at de mangler litterær kompetanse og vurderingsevne, og ikke er helt innforstått med hva slags krav som egentlig stilles.

Enkelte spørsmål ble bare stilt representantene for Kulturrådets vurderingsutvalg og ankenemnder. Det første gikk på kriteriene de er satt til å dømme bøkene etter: **Er kriteriene klare nok?** Svarene tyder ikke på det.

- Nei, ikke klare i det hele tatt. Vi bruker våre kunnskaper om litteratur og diskuterer oss frem.
- De er mildt sagt fullstendig uklare – språklig og litterær kvalitet. Men kriteriene er nødt til å være vage. Til en viss grad utformer ethvert utvalg sine egne kriterier.
- Ja, de er veldig klare. Og vi ser dem som retningsgivende. Vi godkjenner bøker av andre grunner enn de som står på listen.

På spørsmål om de er **streng/romslige nok?** var svarene heller ikke entydig positive.

- Kriteriene gir oss rom for vurdering. Vi tenderer i retning av det sjenerøse.
- Kriteriene er vide nok, men vi kunne godt ha blitt bedt om å være litt strengere.
- Ja, så lenge vi betrakter dem som retningsgivende.

Og det samme gjentok seg på spørsmål om kriteriene **favner vidt nok genremessig?** Også her kom tvilen til uttrykk.

- De spenner veldig vidt i genre.

- De er for smale. Genre er ikke den mest produktive måten å se på litteratur på, de er alltid i utvikling. Derfor burde formuleringen være videre.

Samlet sett gir svarene på spørsmål om kriterier inntrykk av at utvalgenes og nemndenes medlemmer i stor grad opererer ut fra eget skjønn snarere enn på grunnlag av veldefinerte retningslinjer. Det er på den ene siden en trøst for dem som frykter at Kulturrådet skal opptre som et litteraturpoliti med rigide definisjoner av hva som skal aksepteres som litteratur. På den annen side – all den stund utvalgs- og nemndmedlemmene er oppnevnt av de respektive aktørene, – styrker det argumentet til dem som frykter at Kulturrådet har overdratt for stort beslutningsansvar til ordningenes ”korporative” partnere.

Den større sammenhengen

Innkjøpsordningen er ett av flere virkemidler som tar sikte på å trygge norsk bokbransje. Men hvor selvstendig og uavhengig av resten er den? Intervjuobjektene ble derfor spurt **Mener du at innkjøpsordningenes rolle og betydning blir påvirket av det som skjer i bokbransjen for øvrig?** Flertallet av de spurte mente at innkjøpsordningen godt kan klare seg uansett hva som ellers skjer i bransjen:

- Nei, den kan leve sitt eget liv. Dette er et politisk vedtak som ikke nødvendigvis berøres av bransjens næringsinteresser.
- Det som skjer bør ikke påvirke innkjøpsordningen, fordi den er en støtte til litteraturen. Da spiller det ingen rolle om det er [det tyske mediekonsernet] Bertelsmann som eier norsk litteratur.
- Nei, fordi den er en støtte til litteraturen i seg selv. Statens forhold til den norske litteraturen er ikke endret som en følge av at spillerne har flyttet posisjoner og noen er blitt store.
- Innkjøpsordningen er en stabiliserende faktor, og den lever helt og holdent et uavhengig liv.

De som så muligheten for at innkjøpsordningen kan påvirkes, var mer bekymret for at tyngre, generelle trender kan bidra negativt, enn for rene bransjepolitiske utviklingstrekk:

– Det er noe selvoppyllende ved utviklingen. Snakker mange nok høyt nok om at fastprisen/bransjeavtalen vil forsvinne, da vil den forsvinne. Det er vanskelig og sørgelig lite politisk korrekt å forsvare fastprisen og bransjeavtalen - det er så fryktelig lett bare å peke på [Gyldendal- og Aschehoug-sjefene] Mørk og Nygaard. Innkjøpsordningen kan bli med i dragsuget.

– Ja. Innkjøpsordningen påvirkes av trenden om at markedet rår. Turbulensen i bransjen gjør at innkjøpsordningen kan fortone seg som en anakronisme. Men dette gjør den enda viktigere – en øy i det kommersielle havet.

– Innkjøpsordningen står i en sammenheng. Liberalismen i bransjen fører også til et skummelt kjøp mot ordningen. Det er som kinosituasjonen i Oslo: Høyresiden ønsker privatisering, selv om Oslo Kinematografer er en pengemaskin for kommunen og det ikke finnes noen god grunn til å forandre på tingene.

Og videre: **Opplever du at innkjøpsordningene har nødvendig legitimitet blant de partene som berøres i bransjen, og i offentligheten?**⁵⁰ Dette spørsmålet var det ingen av de spurte som svarte et klart nei på. På den annen side svarte heller ingen et entydig ja. De fleste fremhevet at bransjen selv – og særlig forlagene – har et ansvar for å relegitimere ordningen:

– Den har lite respekt i næringslivet for øvrig – man betrakter den som en landbruksstøtte. Det er stadig større avstand mellom den offentlige innkjøpsvirkeligheten og den kommersielle virkeligheten vi er nødt til å drive i, og det er et tankekors at de store kommersielle aktørene er avhengige av å fremstå som

50 Spørsmålet om innkjøpsordningens legitimitet blir grundig drøftet i en egen delutredning skrevet for Kulturrådet av Geir Vestheim.

kulturforleggere – bl.a. ved å utgi ”innkjøpsbøker” – for at de skal ha troverdighet og kunne opprettholde fastpris, momsfriktak osv.

– Ja. Men det er viktig å se på årsakene til den tvilen som er sådd rundt den. Dessverre har noen få ”skandale-”saker i forbindelse med nulling fått påvirke synet på innkjøpsordningen i veldig sterk grad.

– I kulturredaksjonene i Dagbladet og Aftenposten fører de en argumentasjon om at det utgis altfor mange diktsamlinger i Norge. Det er en type argumentasjon jeg finner litt latterlig, for svært mange av dem som debutterer som poeter, går videre og utvikler seg på en annen måte. Det er liksom blitt politisk korrekt å peke på at innkjøpsordningen omtrent bare er penger som går rett i lomma på [Gyldendal- og Aschehoug-sjefene] Mork og Nygaard.

– Enkelte av partene på toppen i bransjen er ikke flinke nok til å formidle hvor viktig den er. Innkjøpsordningen må forsvares, justeres og innskjerpes. Både direktører og forfattere mangler iblant forståelse for den.

– Innen forfattermiljøer og seriøst forleggeri har innkjøpsordningen ikke bare nødvendig legitimitet, men den tas som en selvfølge. I kretser rett utenfor savner den totalt legitimitet. Innkjøpsordningen har et troverdighetsproblem, har ikke vært flink nok til å begrunne seg selv, og bransjens aktører har ikke brydd seg nok med å forsvare den. Mangelen på troverdighet og legitimitet skyldes en misforstått tro på at innkjøpsordningen er en forlagsstøtte, og her må forlagene takke seg selv. De har i altfor stor grad gått ut og sagt noe som nesten ikke er sant, nemlig at de taper masse penger på å utgi norsk skjønnlitteratur.

– Den trenger en relegitimering – bl.a. fordi innkjøpsordningen oppfattes som en ren forlagsstøtte. Vi har et pedagogisk problem.

– Blant mediefolk er kjennetegnet uvitenhet om innkjøpsordningene. Mye kunnskapsløs synsing. I det politiske miljøet er det ingen motstand med unntak av Frp. Det finnes et informasjonsbehov for å skape større legitimitet.

– Ja. Innkjøpsordningen er en slags fanesak blant politikere, den har høy prestisje – bortsett fra i Frp. Det er et poeng at forlagenes opptreden kan gjøre det vanskelig å bevare legitimitet rundt en ordning som på en slik måte kommer forlagene til gode. Men det ser ikke ut til at forlagene i dag løper fra sitt skjønnlitterære ansvar. Slik sett, dersom [det tyske medie-konsernet] Bertelsmann kjøpte opp Gyldendal, ville det være naturlig å tilføre Bertelsmann penger for å utgi norsk skjønnlitteratur – selv om det er et tankekors.

Det er for øvrig også et tankekors at ingen av dem som i sitt svar på dette spørsmålet var opptatt av at innkjøpsordningene blir betraktet som en forlagsstøtte, luftet en tilsvarende bekymring da de selv skulle oppgi om de oppfattet ordningene som en støtte til forfattere, forlag eller bibliotekinnkjøp. Likevel – all den stund dette synspunktet i stor grad kommer fra forleggenes egne rekker, burde det tas alvorlig.

Til slutt: Medlemmene av vurderingsutvalg og ankenemnder ble spurt om de **opplever at det er knyttet noen form for økonomisk forventning til dere fra Kulturrådets side?** På dette spørsmålet svarte de alle et kontant nei:

- Nei. Vi får overhodet ingen informasjon om hvordan det ligger an med økonomien.
- Nei. Vi jobber veldig isolert. Det vi vet om pengene, får vi vite gjennom mediene.

Frykten for at Kulturrådet bruker sine faglige utvalg og nemnder til å regulere titteltallet i vanskelige økonomiske perioder, synes altså ubegrunnet.

KONTEKST & INNFLYTELSE

Enkelte av intervjuobjektene var i spørreundersøkelsen inne på de ytre betingelser som omgir innkjøpsordningene, og vi skal i dette kapittelet se noe nærmere på dem, samt på de maktstrukturer som påvirker organisering og praktisering av ordningene.

Det er ingen hemmelighet for den som følger med i bokbransjens gjøren og laden at dens rammebetingelser er under heftig debatt – ja, noen vil si at de er truet. Spørsmålene dreier seg hovedsakelig om tunge strukturelle endringer som en mulig innføring av frie bokpriser, et bortfall av den snart 40-årige bransjeavtalen og et inntog av e-bøker i vid forstand – fysiske lesemaskiner, lesning/nedlasting fra Internett og *on demand*-bøker, altså salg av skreddersydde og -innbundne papirbøker på bestilling. De mer kommersielle strukturendringene som omorganisering og eierskifte i bokhandelen, og oppkjøp og monopolisering i forlagene, skal vi la ligge.

Disse tunge bevegelsene i bransjens rammevilkår er komplekse spørsmål som verken kan eller skal utdypes fullgodt i denne sam-

menhengen.⁵¹ Her skal vi nøye oss med å prøve å peke på mulige konsekvenser for innkjøpsordningene dersom (eller når?) vesentlige endringer inntreffer i forhold til dagens situasjon. Det er viktig å poengtere at hensikten med resonnementene er deskriptiv og ikke normativ; vi skal prøve å beskrive mulige utviklingstrekk og løsningsalternativer, ikke argumentere for eller mot noen av dem.

Til grunn for tankerekken ligger et premiss om at innkjøpsordningene ville være "truet", eller i hvert fall bli negativt påvirket, dersom de i praksis ble hindret i å oppfylle den opprinnelige, fire-dobbelte målsetningen: styrke forfatterens økonomi, sette forlagene i stand til å utgi verdifull litteratur, bidra til å holde bokprisene nede og gjøre bøkene tilgjengelige for hele befolkningen – det hele med ett samlende forvaltningsgrep. Dette betyr ikke at en radikalt ny bransje- og/eller teknologisituasjon vil umuliggjøre (eller gjøre uønsket) en eller annen form for offentlig litteraturstøtte, som det kan tenkes mange varianter av. Det betyr bare at i denne sammenhengen skal vi konsentrere oss om forhold som kan påvirke/true den formen for litteraturstøtte som er utmeislet i prinsippet om de statlige innkjøpsordningene.

Faste og frie bokpriser

Få parametere kan sies å stå mer sentralt i norsk bokbransje og bokomsetning enn de såkalt faste bokprisene. De innebærer som kjent at den utsalgsprisen forlaget setter på en bok, skal gjelde i alle salgskanaler, i utgivelsesåret pluss 12 måneder. Den faste bokprisen strider i prinsippet mot konkurranselovgivningen, som forbyr prissamarbeid, men regjeringen har i en årrekke overprøvet Konkurransetilsynets innvendinger og gitt dispensasjon til bransjen av kulturpolitiske årsaker (slik det i sin tid ble gitt fritak for omsetningsavgiften). Lik tilgang på den samme boken til samme pris over hele landet har vært vurdert som et viktig virkemiddel for å opprettholde så vel en differensiert litteratur (tanken er at frie bokpriser stimulerer til en mer bestselgerorientert utgivelses-

51 Flere av disse spørsmålene vil bli nærmere drøftet i andre utredninger om bokbransjen som for tiden pågår på initiativ fra Norsk kulturråd.

politikk) som en distriktsvennlig, demokratisk spredning av litteraturen (her er tanken at distriktsbokhandelen vil utdø dersom den blir utkonkurrert på pris av sentraliserte kjeder, og at folk som bor utenfor storbyene, dermed vil miste en likeverdig tilgang til bøker).

Nå kan man i og for seg innvende at *i praksis* har vi strengt tatt ikke faste priser på bøker i Norge. Den andelen av nye utgivelser som selges over disk i bokhandelen til fast utsalgspris, er ganske liten. Hele bokklubbsystemet for eksempel, som innenfor norsk og oversatt (kvalitets-)skjønnlitteratur står for minst en tredjedel av omsetningen, selger alle sine bøker til en pris som er minst 25% lavere enn bokhandelen, også helt nye utgivelser. Den økende mengden av direktesolgte bøker samt av tidlige, for ikke å si samtidige billigbokutgaver undergraver også originalutgavens prishegemoni.

Likevel er det altså *i prinsippet* faste priser på nye bøker i Norge, og i innkjøpssammenheng står den faste utsalgsprisen sentralt. For det første fordi forfatterens royalty – som det statlige innkjøpet garanterer for, og som ved innkjøp økes av forlaget fra 15% til 20% (22,5% for lyrikk og barne- og ungdomsbøker) – beregnes med utgangspunkt i den faste utsalgsprisen. Mens selve vederlaget til utgiverforlaget i dag kalkuleres ut fra en arkpris (et fast, årlig regulert beløp per 16 sider), blant annet for å skape større budsjettmessig forutsigelighet for Kulturrådet og for å motvirke en eventuell spekulasjon i høye utsalgspriser på bøker som hovedsakelig har Kulturrådet som marked, mottar forfatteren sin royalty ut fra utsalgsprisen (riktignok fratrukket 15% i såkalt bindfra-drag).

For det andre, og på et mer generelt nivå som har sammenheng med den litteraturpolitiske begrunnelsen for dispensasjon fra konkurranselovgevingen, bidrar fastprisen i hvert fall i teorien til å opprettholde et likeverdig tilbud til landets lesere uavhengig av bosted, og dermed til å oppfylle intensjonen om spredning. På samme måte bidrar fastprisen, igjen i hvert fall i teorien, til å dempe

vidningen av forlagenes utgivelsespolitikk i retning av ren bestselgerisme.

Dersom regjeringen skulle velge å la Konkurransetilsynet få sin vilje når det gjelder prisfastsettelse av bøker, eller dersom bransjen selv skulle velge å avvikle den frivillig inngåtte avtalen som innebærer at bøker skal ha en fast utsalgspris (og som myndighetene har sanksjonert ved sin dispensasjon), vil det i prinsippet være opp til enhver forhandler å sette den pris på bøker som de mener markedet vil tåle/være villig til å betale.

For å motvirke uheldige utslag av en helt fri prisfastsettelse, har det vært foreslått å lovregulere prisfastsettelsen etter mønster fra andre europeiske land, særlig Frankrike. En slik lovregulering vil ikke nødvendigvis omfatte alle typer bøker, men de genrer som man måtte mene at det foreligger kulturpolitiske grunner til å verne, ikke minst skjønnlitteraturen. Tilsynelatende vil en lov heller ikke berøre handelsvilkårene mellom forlag og bokhandel, som fortsatt vil måtte fremforhandle sine rabattnivåer, leveringsbetingelser og lignende. Men i praksis vil en slik lovordning begrense bokhandelens anledning til å hente ut den fortjeneste de måtte mene er nødvendig for å opprettholde driften. Og hva med bokklubbene – skulle man tenke seg at myndighetene forskriftsregulerte deres adgang til å selge sine bøker med rabatt, og sikret den enkelte bokklubb enerett til salg av "sine" titler?

Disse og andre problemer som hefter ved en lov om bokpriser gjør at alternativet ikke synes å være særlig realistisk i dag (rent bortsett fra at det strider mot en slags tidens trend som verdsetter liberalisering og avregulering på de fleste områder). Det vil si at sannsynligheten er størst for at bransjen enten fortsetter med en frivillig fastprisordning, eller at den får (eller blir pålagt) frie priser.⁵²

52 I skrivende stund er Norsk kulturråd i gang med en utredning av en eventuell bokprislov på oppfordring fra Kulturdepartementet.

I tilfelle det siste skjer, hva da med innkjøpsordningene? Umiddelbart vil minst to av de fire opprinnelige målsetningene ved ordningene bli påvirket: forfatternes inntekter og befolkningens tilgang.

Bortfall av en fast utsalgspris vil ikke bare gjøre det vanskelig å beregne forfatterens royalty: Skal den for eksempel baseres på nettoprisen fra forlag til forhandler? I så fall vil man i prinsippet oppleve at én og samme bok får en lang rekke forskjellige royaltysatser avhengig av hvilken avtale forlaget har inngått med den enkelte forhandler. Videre vil man som en følge av den frie prisdannelse trolig få helt forskjellig royalty fra forfatter til forfatter – en stabelsolgt bestselger til lav pris vil gi forholdsvis mye mindre i inntekt per solgte eksemplar enn en ”smal” og derfor dyrere novellesamling, og det gis ingen garanti for at forskjellene vil jevnes ut, ikke engang statistisk. Tvert imot, høyst sannsynlig vil forskjellene i forfatterstanden øke. Og Kulturrådet, hvilken pris skal de legge til grunn for sin royaltyrefusjon? En fiktiv ”arkpris”? Forlagenes (varierende) nettopriser? Det er lett å tenke seg at frie priser om ikke annet vil komplisere og eventuelt byråkratisere hele administreringen av ordningene, med tilhørende kostnadsforskyvninger fra bokinnkjøp til drift.

Når det gjelder punktet om tilgjengelighet, var det riktignok opprinnelig tenkt i sammenheng med bibliotekutlån, men bør prinsipielt omfatte *all* tilgang, også gjennom bokhandelen. (Det distriktspolitiske hensynet, som ser opprettholdelsen av den lokale bokhandel som et element i opprettholdelsen av bosetning i distriktene, gjelder for øvrig også for bibliotekene: Forsvinner bokhandelen sammen med den øvrige infrastrukturen – postkontoret, skolen, nærbutikken osv. – vil det i lengden ikke være grunnlag for å bevare verken bosetning eller det lokale folkebiblioteket/filialen heller.) Dette innebærer at – sett fra statens side – et friprisregime vil stride mot intensjonen om spredning og tilgjengelighet som i dag er nedfelt i innkjøpsordningene.

Heller ikke de to andre punktene i den opprinnelige målsetnin-

gen – å sette forlagene i stand til å utgi verdifull litteratur som ikke uten videre har et stort marked, og å bidra til å holde bokprisene nede – vil nødvendigvis være uberørt. Et system med frie priser tenderer mot å gjøre smal litteratur dyrere (jfr. erfaringene fra England etter bortfallet av fastprisen), og til å skjerpe konkurransen forlagene imellom på en måte som stimulerer til produksjon av raske bestselgere snarere enn langsiktig satsing på kvalitetslitteratur og vilje til å eksperimentere med nye litterære former.

I en slik situasjon kan man tenke seg et løsningsalternativ der Kulturrådet stiller krav om at de bøker som påmeldes innkjøpsordningene, *skal* ha en fast utsalgspris. Det vil da være opp til det enkelte forlag å vurdere for hver tittel om det ønskes å satse på massesalg ved hjelp av fri prisfastsettelse, eller garantert innkjøp basert på fast pris. Videre vil bare de forfattere som blir innkjøpt, nyte godt av den sikre (og trolig høyere) royalté som innkjøpet garanterer, mens bestselgerne må ta sine sjanser på stabelmarkedet.

Frie priser vil altså ikke nødvendigvis umuliggjøre opprettholdelse av innkjøpsordningene, men de vil paradoksalt nok kunne gi Kulturrådet enda større indirekte innflytelse som forvalter av rammebetingelser.

Bransjeavtalen

Fastprisavtalen er selve hjørnesteinen i bransjeavtalen, som regulerer handels- og salgsvilkårene mellom forlag og bokhandel. Derfor vil mye av det samme som er anført ovenfor, gjelde også ved et eventuelt bortfall av bransjeavtalen. De øvrige elementene i den (særlig reguleringen av rabatter og leveringsvilkår, samt av førsteeksemplarordningen) er allerede blitt sterkt liberalisert, og avtalens viktigste punkter er nå at forlagene forplikter seg til å opprettholde faste bokpriser mot at bokhandelen påtar seg å overholde lager- og skaffeplikten – selv om også denne nå er blitt frivillig og bare gjelder dersom bokhandelen har meldt seg på den såkalte abonnementsordningen.

Skulle hele bransjeavtalen bortfalle, vil trolig de virkninger som vi allerede har skissert ved en deregulering av fastprisen, bli ytterligere forsterket – fordi bokhandelen ikke lenger vil ha noen plikt til å skaffe og lagere bøker. Selv ikke dagens frivillige abonnementsordning for førsteeksemplarer (eller utstillingseksemplarer) vil uten videre kunne opprettholdes. Begge deler innebærer svekket tilgjengelighet for publikum, en forfordeling av distriktene og et redusert incitament til forlagene om å satse på kvalitetslitteratur som ikke har et påviselig markedspotensial – alt sammen i prinsippet i strid med innkjøpsordningenes intensjoner.

Mens det ville være mulig for Kulturrådet å motvirke de negative konsekvensene av frie bokpriser ved å forlange at det holdes faste utsalgspriser på all innkjøpt litteratur, er det vanskeligere å se hvordan den ytterligere svekkelsen som et bortfall av hele bransjeavtalen vil medføre, kan avhjelpes. Man kunne i teorien tenke seg at titler som ble prisbeskyttet ved innkjøp, skulle forbli omfattet av bokhandelens lager- og skaffeplikt, men da begynner til gjengjeld Kulturrådets anledning til å gripe inn i den frie næringsvirksomheten å bli sjenerende stor. I hvert fall hvis den ikke var knyttet til en eller annen form for tilleggsstøtte til de bokhandlere som påtok seg "belastningen" ved å lagere vanskelig salgbare litteratur.

Sett med innkjøpsordningenes briller vil altså en fullstendig avvikling av dagens bransjeavtale gjøre det vanskeligere å oppfylle de intensjoner ordningene opprinnelig ble skreddersydd for å ivareta.

E-boken

Statens innkjøpsordninger ble til i en tid da en bok var en fysisk gjenstand som måtte produseres og distribueres i et tilstrekkelig stort antall eksemplarer til at alle interesserte kunne lese den. E-boken er noe helt annet, uavhengig av hvilket format den opptrer i – en nedlastbar fil på nettet, en disk i en håndholdt lesemaskin, eller en mer og mindre forseggjort utskrift fra leverandørens server. En e-bok er bare innhold (altså ikke en fysisk gjenstand), og

som sådan eksemplaruavhengig: Den kan aldri bli "utsolgt", og den behøver ikke "produseres" på nytt hver gang en ny kunde vil ha tak i den.

Dette gjør e-boken prinsipielt vanskelig å forene med hele ideen om en innkjøpsordning, som jo er basert på et faktisk kjøp av et gitt antall eksemplarer av en fysisk gjenstand og på distribusjon av dem til landets folkebiblioteker. I tillegg kommer enda mer kompliserte prismekanismer inn i bildet (hva koster et innhold? hvordan beregne opphavsmannens godtgjørelse?).

Hele e-bokproblematikken belyses i en egen utredning for Kulturrådet. I denne sammenheng skal vi bare påpeke at *dersom* e-boken skulle begynne å konkurrere for alvor med papirboken (det er ikke sikkert, og det vil i hvert fall ta tid), vil Kulturrådet trolig måtte tenke om hele organiseringen av sin litteraturstøtte. Allerede i dag finnes det e-forlag som påmelder "bøker" – de produserer *on demand* det lille antall papireksemplarer som er nødvendig for vurderingsutvalgene, og deretter, hvis "boken" blir innkjøpt, de resterende 1000 eller 1550. Noen av dem vil også argumentere med at det er innholdet som strengt tatt utgjør en bok, ikke formatet, og at Kulturrådet sånn sett burde "kjøpe inn" digitale tekster som bare er ment for elektronisk distribusjon med like stor selvfølge som de i dag kjøper inn papirbøker. Logikken er i og for seg uangripelig, med ett stort og viktig unntak: En digital tekst kan aldri bli helt "ferdig" på samme måte som en papirbok. Ingen kan garantere at det innhold jeg leser og eventuelt videreformidler fra min skjerm, er identisk med det innholdet andre leser og videreformidler fra sin skjerm. I denne forstand vil aldri Kulturrådet kunne være sikre på at det faktisk er den samme "boken" de tilbyr landets lesere. Eller for den saks skyld at den "boken" vurderingsutvalgene tok stilling til, vil være den samme når den omsider dukker opp på skjermene i de tusen hjem. Spørsmålet om litterær kvalitet blir med andre ord meget relativt.

Hvis og når den dagen kommer da bøker er redusert til et digitalt, kroppsløst innhold, vil man for så vidt kunne tenke seg at dagens

ordning med spredning av 1000/1550 fysiske gjenstander til bibliotekene, ble erstattet av en lisensordning. Den ville i så fall innebære at Kulturrådet kjøper et tilsvarende antall lisenser fra forlagene og stiller dem fritt til rådighet for bibliotekene, hvor folk så kan "låne" dem. Dette er imidlertid en meget grovkornet løsning på et uhyre finmasket problem, og inntil den dagen eventuelt kommer, synes det derfor naturlig å betrakte innkjøpsordningene som en form for offentlig litteraturstøtte forbeholdt den gammeldagse (?) papirboken.

Makt og myndighet

Til slutt i dette kapittelet skal vi kort se på sammensetning av de organer som omgir, påvirker og forvalter innkjøpsordningene sammen med Kulturrådet.

Enkelte har brukt betegnelsen "korporativ" om innkjøpsordningene. Det kan synes som en provoserende karakteristikkk, men det er ikke desto mindre et faktum at ordningenes praktisering ikke er et rent kulturrådsanliggende: En rekke av de aktører som nyter godt av ordningene er også sterkt delaktige i utformingen og forvaltningen av dem. Dette er ikke en uvanlig forvaltningspraksis; tvert imot – det er tradisjon i Norge for å trekke ulike interesseorganisasjoner inn i arbeidet med å utforme og løpende forvalte statlige støtteordninger gjennom avtaleverk, høringsrunder og representasjon i styrende organer. På denne måten søker man å etablere en størst mulig grad av konsensus og legitimitet rundt praksis, å minske faren for konflikter og friksjon partene imellom, kort sagt å gi de berørte parter "eierskap" til ordningene ved at beslutninger tas i tett samarbeid med dem som forutsettes å sitte på den faglige ekspertisen. På liknende vis har for eksempel de forskjellige kunstnerorganisasjonene en stor grad av innflytelse, for ikke å si beslutningsmyndighet når det gjelder fordelingen av statlige stipendmidler.

Statens innkjøpsordninger for litteratur hviler for det første på en avtale mellom Kulturrådet, de to forleggerforeningene og forfat-

terforeningene, som alle har vært – og er – med på utformingen av de overordnede prinsippene. Ja, som vi så i første kapittel, oppsto ordningene i nært samarbeid med blant annet Den norske Forfatterforening. Dernest har Kulturrådet oppnevnt et faglig utvalg for litteratur som i forhold til innkjøpsordningene fatter vedtak og/eller gir råd til Kulturrådet og administrasjonen når det gjelder prinsipielle og økonomiske spørsmål. Dette utvalget ledes for tiden av forfatteren Linn Ullman. Mer løpende drøftelser med partene foretas av ulike arbeidsgrupper.

I flere sammenhenger kan man hevde at partene opptrer i en form for dobbeltrolle – for eksempel er utregningen av det årlige nivået for hvor arkprisene bør ligge, en oppgave som i praksis er overlatt ekspertisen i Forleggerforeningen, som jo også organiserer de fleste brukerforlag av ordningene. Når det gjelder det mer ømtålige spørsmål om hvem som avgjør hva som skal og ikke skal kjøpes inn, har også partene et viktig, om enn indirekte ord med i laget. Medlemmene av så vel vurderingsutvalg som ankenemnder for de forskjellige ordningene er nemlig oppnevnt av brukerne selv. Således er både forfatterforeningene og forleggerforeningene representert i utvalg og nemnder, sammen med bl.a. de universitetsmiljøer som forvalter genredifinisjonene som skal ligge til grunn for innkjøp/avvisning. Det er altså på mange måter snakk om et lukket system der alle tilgodesette parter også har stor innflytelse over hvem som skal tilgodeses, og der Kulturrådet hovedsakelig spiller en rent administrativ, avviklende rolle.

Poenget med å klargjøre disse mekanismene er *ikke* å så mistanke om uregelmessigheter og habilitetskonflikter. Mange gode grunner tilsier at et offentlig støtteapparat (i hvert fall innenfor kultur- og litteratursektoren) ikke ville ha fungert tilfredsstillende for dem det er til for (og dermed, i siste instans, for norsk litteratur), dersom partene ikke hadde vært trukket såpass aktivt med i praktiseringen. Det er heller ikke noe galt med dobbeltroller i og for seg, så lenge de er kjent og tydelig atskilt gjennom organisasjonsformen.

Poenget er snarere det motsatte – å minne om at partene nettopp på grunn av sine tette forbindelser og store formelle og praktiske innflytelse, selv har et klart ansvar for hvordan ordningene forvaltes og eventuelt misbrukes. Dette gjelder selvsagt i spørsmål om antall påmeldinger vs. budsjetttrammer, som mange, men ikke alle forlag synes å føle et ansvar for (jfr. uttalelser i spørreundersøkelsen om at innkjøpsordningene burde fungere som trygdeordningene – alt som utgis burde kjøpes inn). Men det gjelder også i spørsmål om genre og kvalitet de gangene man for eksempel får "uforståelige" nullinger. Gjennom sin oppnevning av medlemmer i vurderingsutvalg og ankenemnder har både forleggere og forfattere en faktisk anledning til å påvirke tolkningen av de generelle kriteriene som styrer innkjøp og nulling.

Korporative eller ikke, innkjøpsordningene og deres praksis er i hvert fall et utpreget kollektivt ansvar for hele den berørte bokbransjen, og i et kollektiv kan ingen fraskrive seg sin del av ansvaret. Det virker således urimelig når Kulturrådet tidvis gjøres til adressat for misnøye med ordningenes praktisering. Og det foreligger i hvert fall ingen objektiv grunn til å beskyldte staten ved Kulturrådet for å drive med noen form for "styring" av litteraturen eller av den litterære smak, så lenge det er ordningenes brukere som i stor grad selv utpeker de styrende.

IDEER & ALTERNATIVER

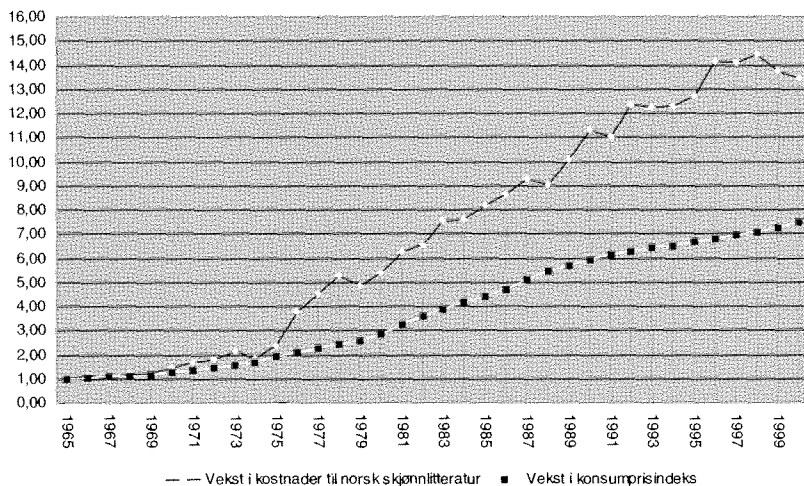
I den senere tids offentlige debatt rundt innkjøpsordningene (2000–2001) har det vært lansert flere forslag til alternative modeller for innkjøpsordningene. Vi skal her kort gjennomgå de viktigste, det vil si de som er noenlunde konkrete og konstruktive i sitt innhold (i motsetning til dem som bare beklager at ”det kjøpes inn for mange/for dårlige bøker”), og som angår vesentlige sider ved ordningene (ikke for eksempel enkeltnullinger).

Tankene som har vært luftet, gjelder hovedsakelig mekanismer for å *utelukke* visse boktyper som i dag omfattes av ordningene, for å *inkludere* boktyper som i dag ikke omfattes, og for å oppnå en bedret *spredning og tilgang* til de innkjøpte bøkene.

Men først noen ord om anklagen som har vært luftet fra forleggerhold om at avsetningene som stilles til rådighet for innkjøp ikke har holdt tritt med prisstigningen, og at de derfor bør gis et realøkonomisk løft. En måte å undersøke dette forholdet på, har vært å sammenstille den årlige veksten i konsumprisindeksen med den årlige veksten i kostnadene (til innkjøp av ny norsk skjønnlit-

teratur ⁵³). For begge er 1965 her satt til 1, og vi får da følgende kurver:

Diagram 36: Vekst i kostnader til norsk skjønnlitt. vs. vekst i konsumprisindeks, 1965–2000

Som vi ser, ligger vekstkurven for kostnader til innkjøp jevnt over høyere enn vekstkurven for konsumprisen. Unntakene er årene 1973–74, 78–79, 87–88, 90–91 og 1998–2000, da kostnadene hadde en svak negativ vekst i forhold til prisstigningen. Til gjengjeld har kostnadene i de fleste år hatt en større vekst enn konsumprisen. Målt over hele perioden, synes det altså ikke å være belegg for å hevde at innkjøpsmidlene ikke har holdt tritt med prisutviklingen, snarere tvert imot. Det markante fallet i siste del av perioden kan i hvert fall delvis forklares med avkortningene som ble gjort på grunn av det høye påmeldte titteltallet.

Det skal også sies at toppene i 1996–98 kom av at innkjøpsordningene disse årene sprengte alle budsjetttrammer, og at Kulturrådet måtte dekke et betydelig millionunderskudd med ekstrabe-

53 Begrepet "kostnader" viser her både til faktiske regnskapstall (1965–1984 og 1995–2000) og til Kulturrådets avsetninger (1985–1994). Dette fordi regnskapstall for årene 1985–1994 ikke har vært tilgjengelige.

vilgninger. Selve budsjettavsetningen økte også i 1999 og 2000 reelt mer enn den allmenne prisstigningen.

Utelukkelse

På bakgrunn av en erkjennelse av at ordningene de siste årene stadig har vært sprengt på grunn av for høyt påmeldt titteltall i forhold til budsjetttrammene, har forfatteren Morten Harry Olsen og andre lansert forslag om at man burde ekskludere visse bøker fra innkjøp. Argumentasjonen har også hatt islett av moralsk og litterær begrunnelse (enkelte bøker selger allerede for godt, eller de er ikke gode nok), men den har primært vært økonomisk motivert: Noen bøker må ut av ordningene for at man skal kunne finansiere innkjøp av bl.a. flere essaysamlinger og oversatte titler.

Tre kandidater til utelukkelse har vært lansert: hovedbøker i bokklubbene (først og fremst Bokklubben Nye Bøker), kriminalromaner og bestselgere (uklart definert som storselgere i bokhandelen). Av forskjellige grunner synes i hvert fall de to første kategoriene å være problematiske å særbehandle i forhold til annen innkjøpslitteratur.

I utgangspunktet virker det rimelig at en bok som har et bokklubbsalg på 30–50 000 eksemplarer burde diskvalifiseres i kampen om offentlige støttemidler. Både forfatter og forlag burde ha fått sitt. Men det stemmer ikke helt. For forlagets vedkommende vil inntekten være avhengig av hvorvidt det tilhører en av bokklubbens eierkonstellasjoner eller ikke: Hovedfortjenesten ved et salg til bokklubben er nemlig kanalisert gjennom den såkalte forlagsavgiften (som er en direkte overføring pro rata til eierne), og ikke gjennom den lisensavgift bokklubben betaler til utgiverforlaget. Det vil i praksis si at et ikke-eiende forlag har en meget begrenset inntekt selv ved salg av en hovedbok til bokklubben – tommelfingerregelen er at et slikt forlag tjener like mye på å selge 50 000 eksemplarer til en bokklubb som på å selge 5000 eksemplarer gjennom bokhandelen.

For forfatterens vedkommende tilsvare heller ikke royaltyen gjennom bokklubb det han eller hun ville ha tjent ved å selge like mye i bokhandelen. Mens den regulære bokhandel-royaltyen er på 20% (22,5% for lyrikk og barne- og ungdomsbøker), mottar forfatteren bare 9% på de bøkene som lisensselges i bokklubb. Dessuten er det en kjensgjerning at selv om en forfatter gjør det godt i bokklubben, påvirker ikke det nødvendigvis salget i bokhandelen – suksess på den ene fronten avler ikke alltid suksess på den andre. Det vil i praksis si at en bokklubbsolgt forfatters inntekt ikke behøver å være proporsjonal med antall solgte eksemplarer, sammenliknet med et tilsvarende salg i bokhandelen. Tendensielt vil denne effekten ikke ramme populære forfattere som selger mye i alle kanaler (Wassmo, Elstad, Holt...). Derimot vil den være merkbart for forfattere som vel er anerkjente og kritikerroste (Solstad, Fløgstad, Ørstavik...), men som har sitt "faste" publikum i bokhandelen uavhengig av suksess i bokklubben. Det betyr ikke at disse forfatterne ikke tjener godt sammenliknet med dem som hverken plukkes opp av bokklubbene eller har noe større marked i bokhandelen, men for mange av dem vil 1000 eksemplarer solgt til Kulturrådet likevel utgjøre et pent supplement. Og hvis man ikke så å si kan skjære alle hovedbokforfattere over én kam, hvordan da skille ut de som fortjener/trenger statlig innkjøp og de som klarer seg selv?

Et siste poeng gjelder bibliotekene. En utelukkelse av hovedbøker fra innkjøpsordningen vil medføre at landets biblioteker må skaffe seg vedkommende bok fra et allerede slunkent innkjøpsbudsjett, til en pris som er betydelig høyere enn når det offentlige kjøper inn bøker gjennom innkjøpsordningene. Det er vanskelig å vurdere hva det i sum ville bety for bibliotekenes økonomi, men sett i sammenheng med forlagenes og forfatternes fortjeneste ved salg til bokklubb samt den relativt beskjedne besparelse det ville innebære for Kulturrådet (15-20 titler på årsbasis), synes ikke forslaget om å utelukke hovedbøker fra innkjøpsordningene umiddelbart å være godt.

Når det gjelder tanken om å utelukke kriminalromaner fra ord-

ningen, så hviler den først og fremst på en vurdering av denne genren som litterært underlødige og dermed ikke kvalifisert for innkjøp. Problemet, som gjør forslaget ugjennomførbart i praksis, har vært påpekt av mange: Hva er en kriminalroman? I tråd med en generell tendens til genreblanding, litterær "sampling" og utforskning av "uren" litteratur, gjør en lang rekke forfattere av såkalt seriøs skjønnlitteratur bruk av virkemidler hentet fra kriminalgenren. Mens det i innkjøpsordningens barndom gikk en prinsipiell grense ved "western-bøker" (cowboyer og indianere, Morgan Kane), er det i dag praktisk talt umulig å trekke noen klar grense mellom litterær og ikke-litterær krim – uten at det i hvert enkelt tilfelle ville føre til endeløse og som oftest uløselige diskusjoner om hva som er hva (er *Forbrytelse og straff* mindre av en kriminalroman enn *Malteserfalken*, eller Morten Harry Olsens *Mord og galskap*, eller Unni Lindells *Drømmefangeren*?).

Snarere enn å bruke begrepet "krim" som prinsipiell skillelinje, burde man trolig heller overlate til vurderingsutvalgene å sondre, i hvert enkelt tilfelle, mellom hva som er litterært verdifullt og hva som ikke er det – slik det gjøres i dag.

Den siste kategorien som har vært foreslått utelukket fra innkjøpsordningen, er bestselgeren – uten nærmere definisjon av hva det betyr. I Norge vil enhver forlegger av norsk skjønnlitteratur si at en roman som selger i 5000 eksemplarer, er en suksess. Men 5000 fratrukket Kulturrådets 1000 er straks bare 4000 – det vil si 20% mindre i inntekt til forfatteren.

Vanskeligheten med dette forslaget, som ellers synes begrunnet i sunn fornuft, er hvor grensen skal gå. For å være på den trygge siden kunne man ha sagt for eksempel 15 000 eksemplarer; det ville da ha spilt en forholdsvis ubetydelig rolle om forfatteren mistet 6-7% av sine inntekter. For forlaget ville det heller ikke ha vært noen stor økonomisk belastning om det etter å ha solgt 15 000 eksemplarer måtte tilbakebetale til Kulturrådet vederlaget for de 1000 innkjøpte. På den annen side ville besparelsen for Kulturrådet også ha vært minimal: Hvor mange norske romaner er det som årlig selger over et slikt nivå?

Igien synes det som om de praktiske vanskelighetene ved å trekke vel begrunnede grenser som alle kan enes om, er større enn den faktiske besparelse Kulturrådet vil oppnå.

Sakprosa

Fra Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening (NFF) samt fra en rekke individuelle hold har det vært påpekt at norsk sakprosa blir forfordelt av den statlige litteraturpolitikken, at det er et urimelig misforhold mellom den støtte som ytes skjønnlitteraturen og det fraværet av støtte som faglitteraturen må leve med. (Faglitteratur her forstått som litterær sakprosa eller faktaprosa, det vil si essayistikk, biografier, dokumentarbøker, reiseskildringer osv., og ikke for eksempel kokebøker, hobbybøker, undervisningsbøker...) Det har vært lansert forslag om en egen form for innkjøpsordning for faglitteratur, og i det siste har formannen i NFF antydnet at om ikke friske midler kan stilles til rådighet, bør noe tas fra skjønnlitteraturen. Dette har – som ventet – de skjønnlitteræres forfatterforening reagert sterkt mot.⁵⁴

Trolig er det ingen (eller svært få) som i dag mener at norsk sakprosa er av en slik kvalitet og betydning at den ikke fortjener støtte. Snarere tvert imot: Så sent som for bare fem år siden het det i en stortingsmelding at: "Innkjøpsordningen for litteratur bør utvides til å omfatte faglitterære bøker."⁵⁵ Friske midler til en egen ordning fra det samme Storting vil naturligvis stå øverst på ønskelisten, også for denne utrederen.

I (det foreløpige?) fraværet av en slik ekstrabevilgning bør man imidlertid vurdere om det kan finnes rom innenfor de eksisterende rammer til å inkludere i hvert fall noe av faglitteraturen. Dette behøver ikke nødvendigvis gjøres på dramatisk bekostning av skjønnlitteraturen, slik Forfatterforeningens formann frykter og

54 Se bl.a. tidsskriftene *Prosa* (nr. 2, 2001) og *Forfatteren* (nr. 2, 2001).

55 St.meld. 18 (1996-97).

motsetter seg, men kan trolig skje som et samlet resultat av flere enkeltjusteringer i eksisterende praksis. Vi skal komme tilbake til dette i kapittel 6: "Genre" om forslag til endringer i genredefinisjoner.

Bibliotekene

Både Statens bibliotektilsyn og Norsk bibliotekforening har påpekt at et problem for bibliotekene er at de ofte får bøkene tilsendt for sent, og at når de ikke kan ri på en lanseringsbølge ved å ha en aktuell tittel tilgjengelig idet den omtales i mediene, blir formidlingen unødig hemmet. Ønsket er at Kulturrådet skal øke hyppigheten i utsendelse av boksett med "2–4 flere utsendelser pr. år", med tilleggs kostnader som "med nødvendig supplerende formidlingsmateriell kan anslås til ca. 2,0 mill. kr.", for å sitere et notat fra Norsk bibliotekforening, som for øvrig mener at "antallet innkjøpte sett i det store og det hele [er] godt tilpasset behovet, mens grunnskolebibliotekene muligens kan ønske flere enn dagens totalt 1550 eksemplarer innkjøpt (...) Samtidig ser en at folkebibliotekene kan organisere en bedre utnytting av de innkjøpte "voksen"-settene, slik at de kan avstå sett til fordeling blant for eksempel et utvalg interesserte videregående skoler".⁵⁶

Det skal ikke her tas stilling til formålstjenligheten av å bruke kostnader tilsvarende innkjøp av 6–7 titler på å gjøre de resterende 200 mer aktuelle. Imidlertid synes det vel så viktig å gjøre noe med bibliotekenes muligheter for å styrke *formidlingen* av bøkene, slik foreningen selv påpeker: "Folkebibliotekenes formidlingskapasitet må styrkes, bl.a. ved supplerende materiell og informasjon, fordi hovedansvaret for den direkte formidlingen av norsk skjønnlitteratur til den brede allmennhet nå ligger hos folkebibliotekene." Den siste påstanden forklares med at den nye bransjeavtalen har "reduisert" bokhandelens "forpliktelser for den nye norske skjønnlitteraturen," og fordi "relativt få norske romaner selger i store opplag".⁵⁷

56 Norsk bibliotekforening, notat fra arbeidsgruppe for innkjøpsordningen, 24.4.01.

57 Ibid.

Utvidet voksenordning

De senere årene har flere grupper argumentert for at innkjøpsordningen for ny norsk skjønnlitteratur burde utvides fra 1000 til 1550 eksemplarer; tidligere formann i Den norske Forfatterforeningen, Torvald Steen, har til og med skrevet en hel bok til forsvar for forslaget (*En fallskjerm til folket*, Cappelen, 1995).

Hensikten med en slik utvidelse har vært å kunne tilby den innkjøpte litteraturen til bibliotekene i den videregående skolen, på samme måte som den innkjøpte barne- og ungdomslitteraturen gis til et utvalg skolebiblioteker.

I dag synes imidlertid de færreste å støtte et slikt forslag. Det er ikke lenger offisiell politikk i Forfatterforeningen, og forleggerne har lenge vært skeptiske. Statens bibliotektilsyn mener snarere at man kan *redusere* eksemplartallet på voksenbøker og fordele dem bedre. Bare SV og Arbeiderpartiet later til å holde fast ved tanken, formulert noe vagt i Aps partiprogram, hvor det heter at de vil ”justere ordningen slik at den blant annet også omfatter skjønnlitteratur til bibliotekene i videregående skole”.

Gitt de begrensede innkjøpsmidlene, det eksisterende presset på ordningen i form av høye titteltall, samt fraværet av støtteordninger for all faglitteratur, synes forslaget om å utvide voksenordningen å være lite realistisk. Det kan i hvert fall ikke fortjene en prioritert plass på ønskelisten over hva som eventuelt bør gjøres med ordningene.

Partipolitiske synspunkter

Til slutt i dette kapittelet skal vi ta en gjennomgang av holdningen til innkjøpsordningene blant de politiske partier som i det hele tatt har et syn på dem. Det har ikke vært foretatt direkte henvendelser til de ulike partiene i forbindelse med denne utredningen; de refererte synspunktene er hentet enten fra konkrete utspill/kommentarer fra enkeltrepresentanter, eller fra formuleringer nedfelt i partiprogrammer og/eller på partienes web-sider.

Fremskrittspartiet har som et generelt kulturpolitisk ønske "et fritt og selvstendig kulturliv", et "åpent marked for kultur, hvor folk selv kan bruke sine midler på de kulturgoder de ønsker å benytte seg av eller støtte opp om". En konsekvens er at de "støtter bibliotekvirksomhet for blinde og svaksynte. For andre bibliotek er målet å gjøre disse mest mulig selvfinansierende, f.eks. ved hjelp av et mindre gebyr når man låner bøker. Gratis adgang bidrar ikke til å stimulere interessen. Ofte fører den tvert imot til en alminnelig nedvurdering".⁵⁸ Som en konsekvens av dette grunnsynet stilte partiets stortingsrepresentant Per Roar Bredvold følgende spørsmål til kulturministeren i fjor:

Årlig bruker staten ca. 30 mill. kroner for å kjøpe inn norsk skjønnlitteratur for voksne til våre bibliotek. Svært mange av disse bøkene har en svært lav utlånsfrekvens, og man ville fått et mye bedre tilbud til lånerne hvis bibliotekene selv kunne fått de økonomiske midlene for selv å foreta innkjøpene. Kan statsråden vurdere denne løsningen som synes å ivareta lånernes interesser på en bedre måte?⁵⁹

Høyre har på sin side et ønske om å bevare det gratis utlånet: "Høyre vil la bibliotekene spille en sentral kulturpolitisk rolle. For å ta i bruk nye medier bør bibliotekene kunne innkreve egenandel til dekning av utgifter til kostbare nye tilbud. Boklån skal fortsatt være gratis."⁶⁰ Når det gjelder innkjøpsordningene spesielt, har nestlederen Inge Lønning følgende lakoniske holdning: "At man fra statens side ønsker å understøtte norsk skjønnlitteratur, er greit. Derfor har vi en innkjøpsordning."⁶¹

Venstre er også knapp i formuleringen, men skriver i sitt program at "Innkjøpsordningen for litteratur må videreføres som et viktig støttetiltak for skriftkulturen".⁶² Venstre ønsker imidlertid å "opprekke bokbransjeavtalen og etablere fastprisordning for skjønnlit-

58 Kilde: Fremskrittspartiet online.

59 Per Roar Bredvold i Stortinget 16.2.2000.

60 Høyres stortingsvalgprogram 2001-2005.

61 Inge Lønning i Stortinget 22.2.2000.

62 Venstres stortingsvalgprogram 2001-2005.

teratur".⁶³ uten å si noe nærmere om hvordan en slik fastprisordning skal etableres.

Senterpartiet sier lite om ordningene ut over generelle betraktninger: "Språk utgjør en viktig del av folks identitet. Å opprettholde det norske språket som et levende tale- og skriftspråk blir stadig mer krevende. Det er derfor nødvendig å styrke innsatsen på dette feltet."⁶⁴ Sammen med Venstre og Kristelig Folkeparti sørget de imidlertid for å nevne innkjøpsordningene i Voksenåserklæringen (1997) forut for regjeringssamarbeidet: "Det er nødvendig med aktiv innsats for å beholde det kulturelle ankerfestet for norsk språk. Sentrale virkemidler på dette området er opprettholdelse av innkjøpsordningen for skjønnlitteratur og barne- og ungdomslitteratur."⁶⁵

Kristelig Folkeparti har ved sin stortingsrepresentant Ola T. Lånke engasjert seg i forskjellige sider ved praktiseringen av innkjøpsordningene. Lånke mener bl.a. at "kultur-norge [ville] være tjent med større grad av åpenhet" rundt avslag:

Ved offentliggjøring av begrunnelse for 'nullingen' vil vi kunne få en spennende debatt i etterkant, og kanskje ofte med ideologiske overtoner (...) dagens lukkede vurderinger [fører] til mistenkelig-gjøring og mistro som ikke gagnar saken.

Det er særlig de små forlagenes vansker med å takle de økonomiske konsekvensene av en nulling som opptar Lånke. Og videre:

Kan det være sann at dagens ordning fører til at for mange bøker blir utgitt? (...) Dersom vi disponerte disse kulturmidlene gjennom stipendordninger, litteraturpriser, arbeidsstøtte o.a. ville det kanskje kunne føre til høyere kvalitet, større mangfold og mer tilfredse forfattere.⁶⁶

63 Kilde: Aftenposten 10.05.01.

64 Kilde: www.senterpartiet.no.

65 Fra Politisk grunnlag for en sentrumsregjering, Voksenåsen 24.9-14.10 1997.

66 Ola T. Lånke: "Innkjøpsordningen og nulling", www.krf.no, 16.03.00.

KrF har imidlertid ikke kommet med noe konkret forslag til en omdisponering av statens litteraturstøtte.

Arbeiderpartiet har som nevnt programfestet et forslag om å utvide voksenordningen. For øvrig heter det i partiets program:

Samspeilet mellom offentlige støtteordninger og bokbransjen har vært avgjørende for å sikre distribusjon av kvalitetslitteratur til hele landet. Innkjøpsordningen har vært bærebjelken for ny norsk skjønnlitteratur. Arbeiderpartiet vil beholde denne, men justere ordningen slik at den blant annet også omfatter skjønnlitteratur til bibliotekene i videregående skole. Ved endringer i bransjeavtalen eller opphør av den må støtteordningene vurderes for å sikre at de kulturpolitiske målene nås. Støtteordningene må også vurderes i lys av nye salgs- og distribusjonsmuligheter for bøker via Internett. Momsfritaket på bøker skal opprettholdes.⁶⁷

Også **Sosialistisk Venstreparti** har et ønske om å utvide voksenordningen, her begrunnet i et Dokument 8-forslag i Stortinget:

Landets videregående skoler [bør] også nyte godt av denne ordningen. En slik utvidelse vil kunne være et viktig bidrag for å styrke leseferdigheten blant ungdom. Dette er nødvendig i en tid der mange vestlige land har registrert at leseferdigheten er for nedadgående (...) Sosialistisk Venstreparti ser dette som et faresignal og mener at situasjonen fordrer nye tiltak for å snu en slik utvikling. Etter at TV, video og cd nærmest er blitt allemannseie, er lesetreningen for tenåringene i stor grad knyttet til skolen. En utvidelse av innkjøpsordningen for ny norsk skjønnlitteratur til 1550 eksemplarer vil være en konkret støtte til bibliotekene ved de videregående skolene.⁶⁸

Bortsett fra SVs og Aps utvidelsesforslag og de mer detaljorienterte bekymringene til KrFs Ola T. Lånke, synes det i hvert fall ikke som om innkjøpsordningene opptar våre stortingspolitikere i særlig stor grad. Alle utenom Frp later imidlertid til å gi denne formen for statlig litteraturstøtte sin uforbeholdne prinsipielle og retoriske støtte.

67 Arbeiderpartiets program for 2001-2005.

68 Jorunn Hageler og Øystein Djupedal, Dok. 8-forslag.

6

OPPSUMMERING & ANBEFALINGER

Materialet som har vært presentert på de foregående sidene, gir ikke grunnlag for å trekke helt entydige konklusjoner. Vi har sett at forskjellige sider ved praktiseringen av innkjøpsordningene oppleves som problematiske/urettferdige av enkelte aktører, mens andre vurderer ordningene som til dels for sjenerøse og åpne.

Vurdert ut fra et overordnet, prinsipielt perspektiv basert på ordningenes opprinnelige intensjoner, er det imidlertid liten tvil om at innkjøpsordningene i det store og det hele tjener sitt formål på en særdeles effektiv måte. Tallene på debuterende forfattere og på utgivelser innen de genrer som omfattes av ordningene, har vært i jevn vekst, og likeså forfatternes inntekter. Målsetningen om å holde utsalgsprisene på bøker lave, er det vanskelig å etterprøve på grunnlag av et meget tynt tallmateriale, men ingenting ser ut til å tyde på at ordningene har vært prisdrivende, snarere tvert imot. Når det gjelder tilgjengelighet, har landets biblioteker i hele perioden mottatt drøyt 10,5 millioner enkeltbind, som til sammen danner et helt usedvanlig riksbibliotek og som – så lenge Frp ikke får viljen sin – er stilt gratis til rådighet for hele befolkningen. De

problemer som hefter ved tilgjengeligheten, skyldes snarere fordelingstekniske årsaker enn mangel på eksemplarer.

I videre forstand hersker det stor konsensus i den berørte delen av bokbransjen om at litteraturen som sådan er gitt gode forutsetninger gjennom innkjøpsordningene. Flere forfattere har våget å satse, flere forlag har kunnet tenke langsiktig på oppbygging av forfatterskap, og vi har fått en lang rekke utgivelser som markedet alene ikke ville ha muliggjort. I forhold til våre naboland må det kunne sies at vi har en minst like bred og mangefasettert skjønnlitteratur av gjennomgående høy kvalitet.

Det økonomiske engasjementet for litteraturen fra statens side er, ved siden av momsfrirket og stipendordningene, hovedsakelig kanalisert gjennom innkjøpsordningene, og vurdert i lys av den språklige og litterære avkastning pengene gir, synes staten å få mye igjen for en relativt beskjeden innsats.

I sum vil konklusjonen være at innkjøpsordningene oppfyller intensjonen bak dem og at de prinsipielt bør fortsette å være det rammeverk som staten organiserer sin direkte litteraturstøtte gjennom. Ikke minst har denne undersøkelsen avdekket et fullstendig fravær av forslag til andre og bedre måter å gjøre det på blant bransjens mange idérike og talføre aktører.

Derimot har undersøkelsen vist at det innenfor rammeverket, innenfor den grunnmodell for statlig litteraturstøtte som ligger i innkjøpsordningene, hersker både uenighet og misnøye med dagens praktisering, og at denne praktiseringen med fordel kan justeres og effektiviseres på en del punkter. Dette gjelder økonomien i ordningene så vel som mer litterære aspekter. Dels er ordningene under økonomisk press på grunn av et høyt titteltall og fordi annen litteratur ønsker seg en del av innkjøpskaken, og dels overstimulerer ordningene til utgivelse – ingen synes å være uenig i at det både utgis og kjøpes inn for mange titler.

Utfordringen har vært å finne frem til justeringsprinsipper som

kan forene de motstridende hensynene til knappe budsjetterammer og overtallige tittelkandidater, og som samtidig ikke vil komplisere og fordyre praktiseringen i unødige grad. Det har dessuten vært viktig å identifisere reformer som kan styrke ordningene på en måte som er prinsipielt uavhengig av størrelsen på de bevilgninger som til enhver tid vil være stilt til rådighet fra statens side. Dette må gjøres med et helhetlig grep, der flere justeringer drar lasset sammen. Derfor bør anbefalingene nedenfor betraktes som elementer i en "pakke" og ikke som enkeltforslag som kan vurderes isolert fra de andre. Men først noen ord om premissene:

1. Forslagene er i denne omgang ikke basert på utvidede budsjetterammer for Kulturrådet. Mens det naturligvis hadde vært ønskelig, har det prinsipielt vært lagt til grunn at først når dagens midler forsøksvis er utnyttet på en enda bedre måte enn i dag, vil tiden eventuelt være inne til å be Stortinget om ytterligere bevilgninger.
2. To hovedhensyn har vært utslagsgivende for anbefalingene: Ønsket om å frigjøre midler som kan disponeres til å utvide omfanget og/eller spekteret av innkjøpte titler, og behovet for å styrke ordningenes legitimitet ved å korrigere de deler av praksis som kan beskyldes for å virke urettferdige, urimelige og ekskluderende.
3. Kulturrådet er og skal være en statlig institusjon som har til oppgave å muliggjøre og opprettholde utgivelse av verdifull litteratur, ikke å subsidiere driften til en eller flere avtalepartnere, eller å "styre" utviklingen av den litteraturen som gis støtte.
4. Det bør være en ambisjon at alle likebehandles i størst mulig grad.

For ordens skyld presiseres det at disse forslagene ene og alene er utrederens, og at de ikke nødvendigvis avspeiler Kulturrådets holdning.

Fakturering

Som vi har sett, er dagens system basert på at Kulturrådet betaler en arkpris for de titler som kjøpes inn. For alle større medlemsforlag gjelder et automatisk innkjøp, dvs. at bøkene blir kvalitetsvurdert i etterhånd, mens utgivelser fra enkelte mindre medlemsforlag og de ikke-organiserte forlagene blir forhåndsvurdert. Ved en eventuell nulling må forlaget betale tilbake vederlaget fra Kulturrådet dersom innkjøpet har vært automatisk, mens forfatteren får beholde sin royalté.

Arkprisen er problematisk av to viktige grunner:

- a) Den er fiktiv i den forstand at den ikke gir uttrykk for de faktiske kostnadene forbundet med fremstilling av de aktuelle bøkene. Det er et faktum at den andel av bokens kostnader som er knyttet til produksjon, relativt sett er blitt stadig mindre, mens den andel av kostnadene som er knyttet til salg og markedsføring, har økt.
- b) Den blir i praksis utformet av den ene avtalepartneren, Forleggerforeningen.

Som vi så i kapittel 2: "En innkjøpsbok", hvor vi studerte økonomien i en typisk innkjøpsbok, mottar forlaget høyst varierende godtgjørelse for én og samme tittel avhengig av om den selges til bokklubb, bokhandel eller Kulturrådet. Hvis forlagets direkte produksjonskostnad (trykk, innbinding og royalté til forfatteren) eksempelvis settes til 100 kroner, vil bokklubben betale 150 kroner, bokhandelen 218 kroner og Kulturrådet hele 266 kroner for kjøp av hvert eksemplar.

Hadde Kulturrådet tatt utgangspunkt i den faktiske produksjons- og royaltékostnaden fremfor i en "fiktiv" arkpris, ville man få en helt annen direkte sammenheng mellom den prisen staten betaler for "varen" og den kostnad forlaget har hatt med å frembringe den – også om man i tillegg kalkulerte med et påslag beregnet på å kompensere for forlagets redaksjonelle utgifter. Et slikt påslag ville for eksempel kunne settes til 100%.

I praksis kunne et nytt faktureringsystem tenkes som følger: Forlaget har en produksjons- og royaltoutgift på eksempelvis 100 kroner per eksemplar for de 1000 som skal selges til Kulturrådet. Ved påmelding vedlegges fakturadokumentasjon fra trykkeri/bokbinde-deri, som Kulturrådet kan sammenholde med årlig innhentede tilbud for ulike boktyper, formater og omfang. Ved innkjøp utbetaler Kulturrådet de 100 kronene per eksemplar samt et påslag for redaksjonelle kostnader på for eksempel 100%, totalt 200 kroner per eksemplar. Ved nulling tilbakebetaler forlaget påslaget, men ikke vederlaget for de rene produksjons- og royaltoutgifter.

Fordelene med et slikt system vil blant annet være at:

- a) Forfatterens inntekt ikke blir påvirket – den beregnes som før på grunnlag av bokens utsalgspris.
- b) Påmelding av en bestselger vil gi forlaget forholdsvis mindre inntekter enn en ”smal” lavopplagsbok, fordi det er betydelig billigere å produsere hvert eksemplar når opplaget er på eksempelvis 10 000 enn når det er på 2000. Påmelding av bestselgere vil dermed bli noe mindre økonomisk interessant.
- c) Mindre forlag vil få relativt mer igjen for påslaget enn store forlag, fordi de har lavere faste kostnader å fordele påslaget på.
- d) Det vil bli langt vanskeligere å beskyldte forlagene for å ”skosse” på ordningene når økonomien helt konkret avspeiler reelle produksjonskostnader.
- e) Urimeligheten som ligger i at for eksempel privateide bokklubber skal ha langt bedre handelsvilkår enn det ideelle Kulturrådet, vil minske betraktelig.
- f) Kulturrådet vil spare betydelige midler, mens det vanskelig kan argumenteres for at forlagene – som jo lever godt med dagens bokklubb- og bokhandelrabatter – vil bli alvorlig skadelidende. De samme forlagene vil dessuten ikke ”miste” disse midlene, men, som vi skal se, motta dem gjennom annet innkjøp.
- g) Det vil gis en større grad av (etterlengtet) forutsigelighet innenfor et forenklet regelverk.

Når det gjelder punkt f) om Kulturrådets besparelse, er den av gode grunner vanskelig å beregne eksakt, men et eksempel med utgangspunkt i vår typiske innkjøpsbok (jfr. kapittel 2: "En innkjøpsbok") kan gi en god illustrasjon:

Forlagets kost per eksemplar (ved 2500 i opplag):	69,32
Forlagets kost per 1000 eksemplarer:	69 320,00
Inkludert 100% påslag:	138 640,00
Kulturrådet betaler i 1999:	184 840,00
Differanse per 1000 eksemplarer:	46 200,00

Dersom alle innkjøpte bøker i 1999 (205 stk.) hadde vært av samme type og omfang som vår eksempelbok, ville Kulturrådets besparelse ha vært på hele **9 471 000,00**, eller bortimot en sjettedel av hele årets innkjøpsbudsjett. Dette beløpet er som sagt et eksempel og vil i virkeligheten variere fra år til år, og vil dessuten trolig påvirkes i lavere retning av at en drøy tredjedel av de innkjøpte titlene er lyrikksamlinger, som er billigere enn romaner. Likevel sier eksemplet noe om nivået på besparelsene. Til sammenlikning kan vi minne om at hele oversattordningen i dag koster Kulturrådet under halvparten av eksempelbeløpet. Når det gjelder barne- og ungdomsbøkene, vil en tilsvarende endring av faktureringsprinsippene føre til innsparinger som i hvert fall vil kunne styrke den underbudsjetterte fagbokordningen med meget god margin.

Det er viktig å understreke at hovedhensikten med en slik endring av faktureringsprinsippene ikke er å frigjøre midler, men å rette opp det utrederen betrakter som prinsipielle svakheter. Slik sett er den resulterende frigjøringen av midler å betrakte som en "bonus".

Men – hva skulle så disse innsparte midlene brukes til? Her står mange gode formål i kø, men aller først burde man – ut fra bl.a. ønsket om å stimulere til økt forlagsmangfold – tilgodese de min-

dre og uorganiserte forlagene og rette opp det potensielle legitimitetsproblem som ligger i at forlagene ikke likebehandles, at en nulling kan ha katastrofale følger for et lite forlag, og at forhåndspåmeldte bøker rent faktisk forblir i bibliotekhyllene selv om tittelen nulles – at staten altså i en viss forstand ikke betaler for den varen den har mottatt.

Dersom automatisk innkjøp med etterhåndsvurdering gjøres gjeldende for alle forlag uansett størrelse og medlemstilknytning til forleggerforeningene, bør det også vurderes om en nulling etter nye regler skal innebære at forlaget må tilbakebetale det påslaget som er gitt, men får beholde det beløp som dekker de faktiske produksjonskostnader forlaget har hatt for de bøkene som faktisk er levert og spredd til landets biblioteker. En slik ordning ville i praksis halvere risikoen for småforlagene i tilfelle nulling, og staten vil dessuten gjøre opp for seg. Uansett er det et selvstendig poeng at automatisk innkjøp for alle vil fjerne eventuelle mistanker om at Kulturrådet ”styrer” litteraturen ved å forhåndsvurdere den.

Hoveddelen av de innsparte midlene bør imidlertid benyttes til:

- a) å utvide tittelantallet på ordningen for oversatt skjønnlitteratur
- b) å utvide genreomfanget på voksenordningen (se pkt. 6.2 under)
- c) å styrke den selektive fagbokordningen for barn og ungdom
- d) eventuelt å øke hyppigheten av puljeutsendelser til bibliotekene

Genre

Flere gode grunner tilsier at de kriterier som i dag gjelder for innkjøp på voksenordningen, er for snevre. Dels utelukkes en rekke bøker som har klare språklige og estetiske kvaliteter og som dessuten er av like stor betydning for utvikling og opprettholdelse av

det norske skriftspråk og "dannelsesnivå" som den tradisjonelle skjønnlitteraturen. Og dels reflekteres ikke lenger mangfoldet i den litterære produksjon nødvendigvis i båsene "roman", "dikt", "novelle" og "skuespill". En oppmyking, eller utvidelse av kriteriene for innkjøp bør reflektere den utvikling som skjer internasjonalt og nasjonalt i selve litteraturfeltet (som på alle andre kunstområder) i retning av mer "urene" bøker, en litterær prosa som ikke uten videre lar seg definere innenfor dagens mer rigide genrebåser.

Det foreslås derfor at kriteriet for innkjøp i denne kategorien omformuleres til å gjelde **litterært verdifull prosa**, som vil omfatte alle dagens genrer, men også kunne inkludere essayistikk, reise-skildringer, biografier og annen dokumentarisk litteratur – den delen av sakprosaen som kan kalles ikke-instrumentell.

En utvidelse av de økonomiske rammene som følge av en omlegging av faktureringsprinsippet, bør tilsi at disse "nye" genrene likebehandles gjennom automatisk innkjøp med den tradisjonelle skjønnlitteraturen, altså at eksempelvis en påmeldt essaysamling konkurrerer om plass på like fot med en roman eller en diktsamling, vurdert etter det samme kriteriet om "litterært verdifull prosa". Det ville trolig bare føre til økt byråkratisering dersom man skulle forsøke å etablere en rekke små og selektive ordninger for å tilgodese de ulike sakprosakategoriene. Skulle en slik ordning medføre at det samlede tallet på innkjøpt skjønnlitteratur falt noe til fordel for annen litterær prosa, ville det – dersom vi skal tro de 35 intervjuede bransjeaktørene i kapittel 3 – neppe innebære noen fare. Dels er dagens titteltall ifølge de fleste for høyt, og dels vet vi at mange skjønnlitterære forfattere også skriver annen prosa, som de da vil kunne gjøre med større økonomisk trygghet.

Når det gjelder den oversatte skjønnlitteraturen, som det bør benyttes eventuelt frigjorte midler til å øke innkjøpet av (flere titler, ikke flere eksemplarer av den enkelte tittel), vil det etter utrederens oppfatning være grunn til å se på vurderingsleddet. I dag tas det stilling for og imot innkjøp bare på grunnlag av kvaliteten på

det utenlandske originalverket, men all den stund innkjøpsordningen er en støtte til litteratur på norsk, bør man søke å utvikle en vurderingspraksis som også tar stilling til kvaliteten på den norske oversettelsen – også av respekt for oversetteren, som gjør noe langt mer enn å tilrettelegge en fransk eller engelsk tekst for norske lesere. Det synes å være lite sammenheng i at Kulturrådet på den ene siden tilgodeser oversetteren av en innkjøpt bok med en honorarbonus på 25%, men på den annen side ikke forholder seg til kvaliteten på oversetterens arbeid.

Disse forslagene er formulert på bakgrunn av prinsipielle vurderinger om hvilke svakheter som i dag synes å skjemme en ellers vital og verdifull form for statlig litteraturstøtte, og om hvordan de best mulig kan rettes opp. Det vil naturligvis være nødvendig å utrede detaljene og konsekvensene nærmere, både i Kulturrådet og blant de berørte partene. En gjennomføring av endringsforslagene vil også forutsette en aktiv støtte og deltakelse fra forleger- og forfatterhold.

De fleste av anbefalingene – særlig endring av faktureringsprinsipp og utvidelse av innkjøpskriteriet – skal og bør som nevnt ses i sammenheng. Det anbefales at Kulturrådet gjennomfører ett eller flere prøveår for å evaluere virkningene og korrigere eventuelle utilsiktede virkninger som måtte oppstå.

Det er utrederens håp at disse forslagene blir lest og forstått slik de er ment, som bidrag til å forsvare og styrke en prinsipielt meget god form for statlig litteraturstøtte. Det er utrederens overbevisning at bare ved å vise en aktiv egenvilje til å reformere praksis og utnytte de eksisterende midler på en best mulig måte for hele feltet, vil ordningene kunne bevare og videreutvikle den legitimitet som er nødvendig for et fortsatt sterkt og gradvis utvidet statlig engasjement for litteraturen.

LITTERATUR

Alsvik, Torkild: *En orientering om innkjøpsordningen for ny norsk skjønnlitteratur*, Norsk kulturråd 1973

Andreassen, Trond: *Bok-Norge*, En litteratursosiologisk oversikt, Universitetsforlaget 2000

Danielsen, Øyvind: *Staten i den litterære republikk*, LITINORS/KULTs skriftserie nr. 35, Norges forskningsråd 1995

Haugen, Pernille: *Litterær mediedebatt 1998 – en kamp om normer, makt og posisjoner*, rapport nr. 20, Norsk kulturråd 2000

Naper, Cecilie: *Lesestoff eller hyllefyll?* Innkjøpsordningen for ny norsk skjønnlitteratur, Statens bibliotektilsyn/Norsk kulturråd 1996

Steen, Thorvald: *En fallskjerm til folket*, Cappelen 1995

Sverre Tusvik: "Innkjøpsordninga – funksjon og verknader", Norsk litterær årbok 1973

Forfatteren nr. 2, 2001

Kultur og kulturpolitikk, Norsk kulturråd – fortid og framtid, J.W. Cappelen forlag A/S 1985

Norsk kulturråds innkjøpsordninger for ny norsk skjønnlitteratur, Norsk kulturråd 1984

Prosa, nr. 2, 2001

Arbeidernes opplysningsforbund: "Arbeiderbevegelsen og litteraturen", referat fra rundebordskonferanse 12. februar 1959 og idéutkast fra fem arbeidsgrupper, Kontakt, 1959

Det norske Arbeiderparti: Program for 2001–2005, vedtatt på landsmøtet 12. november 2000

St. prp. nr. 130 (1964–65), Om vedtekter for Norsk Kulturfond og retningslinjer for bruken av fondets midler, 7. mai 1965

St. prp. nr. 1, Tillegg nr. 1 (1964–65) om Norsk kulturfond

St. meld. nr. 91 (1965–66), Norsk kulturfond – Årsmelding 1965

Innstilling til Kirke- og undervisningsdepartementet fra Norsk kulturråd om støtteordning for norsk skjønnlitteratur etter 1. januar 1967, avgitt i juli 1966

St. meld. nr. 70 (1966–67), Norsk kulturfond – Årsmelding 1966

St. meld. nr. 16 (1968–69), Norsk kulturfond – Innstilling om innkjøpsordningen for ny norsk skjønnlitteratur

Norsk Offentlig Utredning 1983: 3, Medieutvalget: "Massemedier og mediepolitikk"

TABELLER

1. Nye norske skjønnlitterære utgivelser før 1965	12
2. Innkjøpte titler på alle ordningene, 1965–2000	35
3. Genrefordelt innkjøp av ny norsk skjønnlitteratur, 1965–2000	38
4. Norsk skjønnlitteratur, påmeldt vs. innkjøpt, 1983–2000	40
5. Norsk skjønnlitteratur, anket vs. godkjent, 1990–2000	41
6. Innkjøp av skjønnlitteratur for barn og ungdom, 1966–2000	43
7. Barne- og ungdomslitteratur, påmeldt vs. innkjøpt, 1990–2000	44
8. Barne- og ungdomslitteratur, anket vs. godkjent, 1990–2000	46
9. Oversatt skjønnlitteratur, utgitt vs. innkjøpt, 1990–1999	48
10. Kostnader alle ordningene, 1965–2000, 2000-kroner	51
11. Prosentvis fordeling av kostnadene til de to automatiske ordningene	61
12. Kostnader til innkjøp vs. honorar, de to automatiske ordningene, 2000-kroner	62
13. Medlemmer i Den norske Forfatterforening, 1963–2000	67
14. Medlemmer i Norske Barne- og Ungdomsbokforfattere, 1987–1999	69
15. Fylkesoversikt over fordelingen av innkjøpte boksett	71
16. Kommuner med under 700 innbyggere per sett	73
17. Kommuner med over 10.000 innbyggere per sett	73
18. Fagbibliotekarers holdning til innkjøpsbøker	76
19. Andel innkjøpte bøker av bokklubbenes norske hovedbøker, 1995–1999	77
20. Voksen- og B/U-bøker, organisert og uorganisert, 1995–1999	81
21. Prosentandel av samlet innkjøp for de tre største forlagene	87
22. Prosentandel av samlet innkjøp for de uorganiserte forlagene	88
23. Kostnader til innkjøp/honorar	92
24. Kostnader til innkjøp/honorar for de to automatiske ordningene	92
25. Aschehoug, Cappelen og Gyldendal, kostnader til innkjøp/honorar	92
26. Produksjons- og royaltystkost	95
27. Pris ved salg av 1000 eksemplarer til bokklubb, bokhandel og Kulturrådet	97

DIAGRAMMER

1. Nye norske skjønnlitterære utgivelser før 1965	13
2. Innkjøpte titler på alle ordningene, 1965–2000	36
3. Genrefordelt innkjøp av ny norsk skjønnlitteratur, 1965–2000	37
4. Innkjøp av ny norsk skjønnlitteratur for voksne, 1965–2000	39
5. Norsk skjønnlitteratur, påmeldt vs. innkjøpt, 1983–2000	40
6. Norsk skjønnlitteratur, anket vs. godkjent, 1990–2000	41
7. Innkjøp av skjønnlitteratur for barn og ungdom, 1966–2000	44
8. Barne- og ungdomslitteratur, påmeldt vs. innkjøpt, 1990–2000	45
9. Barne- og ungdomslitteratur, anket vs. godkjent, 1990–2000	46
10. Innkjøp av oversatt skjønnlitteratur, 1990–2000	47
11. Oversatt skjønnlitteratur, utgitt vs. innkjøpt, 1990–1999	48
12. Innkjøp av fagbøker for barn og ungdom, 1996–2000	49
13. Kostnader alle ordningene, 1965–2000, 2000-kroner	52
14. Vekst i tittelantall vs. vekst i kostnader, alle ordninger, 1956–2000	53
15. Kostnader ny norsk skjønnlitteratur, 1965–2000, 2000-kroner	55
16. Ny norsk skjønnlitteratur, vekst i tittelantall vs. vekst i kostnader, 1965–2000	56
17. Kostnader barne- og ungdomslitteratur, 1966–2000, 2000-kroner	57
18. Barne- og ungdomsordningen, vekst i tittelantall vs. vekst i kostnader, 1966–2000	58
19. Kostnader oversatt skjønnlitteratur, 1990–2000, 2000-kroner	59
20. Kostnader faglitteratur for barn og ungdom, 1996–2000, 2000-kroner	63
21. Ny norsk skjønnlitteratur, kostnader til innkjøp vs. honorar per tittel, 1970–2000	63
22. B/U-litteratur, kostnader til innkjøp vs. honorar per tittel, 1979–2000	63
23. Konsumprisindeks vs. bokprisindeks, 1979–2000	65
24. Fylkesoversikt over fordeling av innbyggere per innkjøpte boksett	72
25. Organiserte vs. uorganiserte forlag, påmelding vs. innkjøp	82
26. Voksen- og B/U-bøker, påmeldt vs. innkjøpt, organisert vs. uorganisert	83
27. Voksen- og B/U-bøker, anket vs. godkjent, organisert vs. uorganisert	84
28. Aschehoug, Cappelen og Gyldendal, påmeldt vs. innkjøpt, anket vs. godkjent	85
29. Ny norsk skjønnlitteratur, genrefordeling for organiserte forlag	86
30. Ny norsk skjønnlitteratur, genrefordeling for uorganiserte forlag	87
31. Innkjøp av ny norsk skjønnlitteratur, prosentvis kostnadsfordeling	89
32. Innkjøp av barne- og ungdomslitteratur, prosentvis kostnadsfordeling	90
33. Ny norsk skjønnlitteratur, innkjøp vs. honorar	91
34. Barne- og ungdomsbøker, innkjøp vs. honorar	91
35. Pris ved salg av 1000 eksemplarer til bokklubb, bokhandel og Kulturrådet	98
36. Vekst i kostnader til norsk skjønnlitt. vs. vekst i konsumprisindeks, 1965–2000	139

Utredninger fra Norsk kulturråd

Norsk kulturråd utgir utredninger i to skriftserier:

Rapporter: Her utgis hovedsakelig sluttrapporter fra utrednings- eller evalueringsprosjekter av et visst omfang, og som har potensielt bred interesse for norsk kulturliv.

Notater: Her utgis arbeider av mindre omfang eller av mer foreløpig karakter.

Noen utgivelser er ikke lenger å få tak i.

Rapportserien

Rapport nr. 25: Geir Vestheim: *Ni Liv*. Om legitimitet og overlevingssevne i innkjøpsordningane for norsk skjønnlitteratur, 2001.

Rapport nr. 24: Anton Fjeldstad: *Å sette pris på bøker*. Om pris-systema i ein del vesteuropeiske land, 2001,

Rapport nr. 23: Nils Asle Bergsgard og Sigrød Røyseng: *Ny støt-teordning – gamle skillelinjer*.

Evaluering av ordningen med tilskudd til fri scenekunst, 2001, 139 sider.

Rapport nr. 22: Christian Lund, Per Mangset, Ane Aamodt: *Kunst, kvalitet og politikk*. Rapport fra Kulturrådets årskonferanse 2000.

Rapport nr. 21: Cecilie Wright Lund: *Kritikkens rom – rom for kritikk?* Kulturstoffets rolle i dagspressen, 2000, 139 sider.

Rapport nr. 20: Pernille Haugen: *Litterær mediedebatt 1998, 2000*, 187 sider.

Rapport nr. 19: Jorid Vaagland, Halvor Fauske, Hilde Lidén, Roel Puijk og Hanne Riese: *Kulturpolitikken og de unge*, 2000, 344 sider

Rapport nr. 18: Ellen K. Aslaksen og Christian Lund: *Grenseløs utkant?* Norsk kulturliv mellom sentrum og periferi, 2000, 129 sider.

Rapport nr. 17: Sigrød Røyseng: *Operadebatten*. Kampen om kulturpolitisk legitimitet, 2000, 147 sider

- Rapport nr. 16: Ellen K. Aslaksen: *Teater ut til bygd og by?* Scenekunstformidling på 90-tallet - to forsøksprosjekt og to tenkemåter, 2000, 106 sider.
- Rapport nr. 15: Tom Eldegard: *Kunstnere og trygd*. Om konsekvenser av kunstneres arbeids- og lønnsvilkår for de pensjons- og trygdeytelser de oppnår, 1999, 84 sider.
- Rapport nr. 14: Jørgen Langdalen, Christian Lund og Per Mangset (red.): *Institusjon eller prosjekt – organisering av kunstnerisk virksomhet*. Rapport fra kulturrådets årskonferanse 1998, 1999, 128 sider.
- Rapport nr. 13: Anne-Britt Gran: *uLike barn leker best*. En evaluering av prosjektet "Teater for alle", 1999, 111 sider.
- Rapport nr. 12: Svein Bjørkås: *Det muliges kunst. Arbeidsvilkår blant utøvende frilanskunstnere*, 1998, 148 sider.
- Rapport nr. 11: Per Mangset: *Kunstnerne i sentrum*. Om sentraliseringsprosesser og desentraliseringspolitikk innen kunstfeltet, 1998, 280 sider.
- Rapport nr. 10: Knut Løyland: *Produksjon av nynorsk litteratur*. En vurdering av noen statlige virkemidler, 1997, 75 sider.
- Rapport nr. 9: Per Mangset: *Kulturskiller i kultursamarbeid*. Om norsk kultursamarbeid med utlandet, 1997, 362 sider.
- Rapport nr. 8: Ellen Aslaksen: *Ung og lovende*. 90-tallets unge kunstnere - erfaringer og arbeidsvilkår, 1997, 167 sider.
- Rapport nr. 7: Odd Skaarberg: *Evaluering av prosjektet «Aktiv musikk for alle»*, 1996, 109 sider.
- Rapport nr. 6: Georg Arnestad & Per Mangset (red.): *Kulturfeltet i storbyene*. Rapport fra en konferanse i Trondheim 19.-20. juni 1995, 1996, 111 sider.
- Rapport nr. 5: Einar Harboe, Advokatfirmaet Bugge, Arentz-Hansen & Rasmussen: *Kunstneres skatte- og trygdeforhold*, 1996, 90 sider.
- Rapport nr. 4: *Improvisasjon sett i system - om etablering av Norsk jazzforum*. Utgreiing frå ei arbeidsgruppe oppnemnd av Norsk kulturråd, 1995, 62 sider.

- Rapport nr. 3: Lidvin M. Osland og Per Mangset: *Norwegian Cultural Policy. Characteristics and Trends*, 1995, 21 sider.
- Rapport nr. 2: Gunnar Danbolt og Åse Enerstvedt: *Når voksenkultur og barns kultur møte*. En evalueringsrapport om de kulturformidlingsprosjekter for barn som Barnas Hus, Bergen, har satt i gang, 1995, 134 sider.
- Rapport nr. 1: Mie Berg Simonsen: *Evaluering av Landsdelsmuisikerordningen i Nord-Norge*, 1995, 90 sider.

Notatserien

- Arbeidsnotat nr. 45: Rikke Gürgens: *Tegn i tiden – minoritetskultur eller ren kunst?* Evaluering av Det norske Tegnspråketeater, 2001.
- Arbeidsnotat nr. 44: Shanti Brachamachari (ed.): *New Stages*. Conference at Norsk kulturråd, February 2001.
- Arbeidsnotat nr. 43: Jorunn Spord Borgen: *Møter med publikum*. Formidling av nyskapende scenekunst til barn og unge med prosjektet LilleBox som eksempel. 2001
- Arbeidsnotat nr. 42: Odd Are Berkaak: *Serios og beskyttet*. En evaluering av Norsk musikkinformasjon, 2001, 85 sider
- Arbeidsnotat nr. 41: Anne-Britt Gran: *Produksjon og formidling av opera og ballett i Norge*. Rapport fra konferanse i Haugesund mars 2000, 2000, 96 sider.
- Arbeidsnotat nr. 40: Jöran Lindvall: *Utredning om norsk arkitekturmuseums utveckling*, 2000, 116 sider.
- Arbeidsnotat nr. 39: Eivind Smith: *Inhabil eller inkompetent?* Om kravene til habilitet i Norsk kulturråd. 2000, 40 sider.
- Arbeidsnotat nr. 38: Lars Marius Ulfrstad: *Evaluering av Kritikerakademiet*. 2000, 61 sider.
- Arbeidsnotat nr.37: Odd Are Berkaak: *Evaluering av Norsk Kas-*

settaavgiftsfonds internasjonale lanseringsstipend for musikerrelatister 1998 - 1998, 2000, 84 sider

- Arbeidsnotat nr.36: Ellen Os: *Klangfugl - kulturformidling med de minste*. Rapport fra et forprosjekt i regi av Norsk kulturråd, 2000.
- Arbeidsnotat nr.35: Kristin Ellefsen, Christian Lund, Ane Aamodt (red.): *Rom for kunst*. Rapport fra dagsseminar i regi Norsk kulturråd, 2000.
- Arbeidsnotat nr.34: Svein Bjørkås: *Danse med ulver*. En analyse av virksomheten ved Nye Carte Blanche Danseteater AS 1996-1999. 1999, 29 sider.
- Arbeidsnotat nr.33: Jørgen Langdalen og Per Mangset (red.): *Kultursektor i endring*. Rapport fra et forskningsseminar om kommunal kultursektor, 1999, 66 sider.
- Arbeidsnotat nr.32: Halvor Fauske og Roel Pujik: *Ungdommens kulturmonstring og andre kulturtiltak for barn og unge – et kommuneperspektiv*, 1999, 95 sider.
- Arbeidsnotat nr.31: Anne Wiland: *Skjønnheten og utstyret. Produsjonsnettverk for elektronisk basert billedkunst*. Innstilling fra arbeidsgruppe oppnevnt av Norsk kulturråd 1997, 1999, 54 sider.
- Arbeidsnotat nr.30: Anton Fjeldstad: *Norsk kulturråds innkjøpsordning for ny norsk faglitteratur for barn og ungdom 1996-1998 – ei evaluering*, 1999, 45 sider.
- Arbeidsnotat nr.29: Dag Grønnestad: *Distribusjon og markedsføring av norske fonogrammer i de smale genrene*, 1999, 79 sider.
- Arbeidsnotat nr.28: Anton Fjelstad: *På ramnevengar til utlandet? MUNIN og faglitteraturen 1996-1998*, 1998, 36 sider
- Arbeidsnotat nr.27: Halvard Vike og Erik Henningsen: *Evaluering av "Nasjonalt nettverk for dokumentasjon av barns kultur*, 1998, 31 sider.

- Arbeidsnotat nr.26: Jorid Vaagland: *Norsk kulturråds innkjøpsordning for samtidskunst og kunsthåndverk*, 1998, 68 sider.
- Arbeidsnotat nr.25: Nils Asle Bergsgard, Erik Henningsen og Joar Sannes: *En evaluering av prøveprosjektet "Alternativ musikkundervisning" ved Dissimilis Kultur- og Kompetansesenter*, 1998, 60 sider.
- Arbeidsnotat nr.24: Hilde Rudlang: *Barn og unges boklesing - en kunnskapsoversikt*, 1998, 44 sider.
- Arbeidsnotat nr.23: Einar Økland: *Lynnesvågar - ein tøddel kystkultur*, 1998, 14 sider.
- Arbeidsnotat nr.22: Sigurd Allern, Nils Asle Bergsgard og Brynjulv Eika: *Evaluering av tidsskriftet Kulturnytt*, 1997, 48 sider.
- Arbeidsnotat nr.21: Arnfinn Åslund: *Bjørnstjerne Bjørnson og norsk kulturpolitikk*, 1997, 15 sider.
- Arbeidsnotat nr.20: Øivind Danielsen: *Kommunale og fylkeskommunale utgifter til kulturformål 1991-95*, 1997, 48 sider.
- Arbeidsnotat nr.19: Ellen Aslaksen: *Flerkulturelle tiltak i kultursektoren*, 1997, 46 sider.
- Arbeidsnotat nr.18: Mie Berg Simonsen: *Musikkdilla*. Evaluering av et samarbeidsprosjekt mellom Norsk kulturråd, NRK og Rikskonsertene, 1997, 36 sider.
- Arbeidsnotat nr.17: Aslaksen, Bjørkås, Mangset, Rønning: *Om St meld nr 47 (1996-97) "Kunstnarane"*, 1997, 30 sider.
- Arbeidsnotat nr.16: Erling E. Gulbrandsen: *Evaluering av Oslo Sinfonietta*, 1997, 89 sider.
- Arbeidsnotat nr.15: Georg Arnestad og Ove Osland: *Fritidskulturlivet i Norge - ein forstudie*, 1997, 63 sider.
- Arbeidsnotat nr.14: Nils Asle Bergsgard: *Kunstskeleforsøket for barn og unge, 1994-96*. En oppsummering av erfaringer, 1997, 30 sider.

- Arbeidsnotat nr.13: Ellen K. Aslaksen: *Evaluering av Kulturdepartementets utstillingstipend for billedkunstnere, kunsthåndverkere og frie fotografer, og Norsk kulturråds debutant- og utyrstøtse*, 1997, 43 sider.
- Arbeidsnotat nr.12: Jon Bing: *Rettslige aspekter ved elektronisk formidling av materiale fra arkiv, museum, bibliotek, universitet og visse andre institusjoner*, 1996, 24 sider.
- Arbeidsnotat nr.11: Georg Arnestad og Lidvin M. Osland: *Norsk kulturråd og det frivillige kulturlivet*, 1996, 10 sider.
- Arbeidsnotat nr.10: Ellen Aslaksen, Svein Bjørkås og Per Mangset: *Kunstnerkår og kunstnerpolitikk*. Tre prosjektbeskrivelser, 1996, 43 sider.
- Arbeidsnotat nr. 9: Viggo Vestel: *Evaluering av «Oslo Groove Company»*, 1996, 38 sider. Arbeidsnotat nr. 8: Jon Bing: *Gjenbruk av Norsk rikskringkastings arkivmateriale*, 1996, 11 sider.
- Arbeidsnotat nr. 7: Arvid O. Vollsnes: *Fonogramproduksjon og -distribusjon i Norge*, 1996, 54 sider.
- Arbeidsnotat nr. 6: Geir O. Rønning: *Evaluering av opplæringsprogrammet KULTUR OG REISELIV*, 1995, 37 sider.
- Arbeidsnotat nr. 5: Knut-Arne Futsæther: *Kartlegging av programinnholdet i P4*, 1995, 21 sider.
- Arbeidsnotat nr. 4: Knut-Arne Futsæther: *Kartlegging av programinnholdet i nærradioer*, 1995, 78 sider.
- Arbeidsnotat nr. 3: Geir H. Moshuus: *Kulturentreprenører i det flerkulturelle Norge*. En evaluering av Internasjonalt Kultursenter og Museum, 1995, 47 sider.
- Arbeidsnotat nr. 2: Geir R. Johansen: *Evaluering av BIT 20 Ensemble*, 1995, 34 sider.
- Arbeidsnotat nr. 1: Geir O. Rønning (red.): *Evaluering av prosjekter i Norsk kulturråd*, 1995, 27 sider.